

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuvar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 5 2020

ЗМІСТ

Коротко про головне

В. Зеленський під час розмови з журналістом видання Bloomberg зазначив: «Україна зацікавлена в продовженні співпраці з МВФ, триває робота над банківським законопроектом» 3

Президент у розмові з журналістом видання Bloomberg наголосив: «Земельна та медична реформи будуть завершені» 3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Кабінет Міністрів Д. Шмигала: персональний склад і перспективи діяльності в оцінках експертів 4

Якименко Ю.

Новые правила пересечения российско-украинской границы и проблема трудовой миграции из Украины в оценках СМИ 19

Економічний ракурс

Кулицький С.

Промислове виробництво в Україні: стан, проблеми й перспективи розвитку (Початок) 26

Рябоконт А. Обострение мирового финансового кризиса и его вероятное влияние на экономику Украины в оценках экспертов и СМИ	35
---	----

Горова С. Трудова міграція: український аспект	41
---	----

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В. Децентралізація і Конституція – пошук консенсусу	47
--	----

Примітки на полях

Потіха А. Загострення російсько-турецького протистояння	55
--	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	62
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	64
Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України	71
Корпоративне співробітництво	72
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	76
Перспективні напрями розвитку української науки	77
Діяльність науково-дослідних установ	78
Кадрова політика НАН України	81
Наука і влада	82

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

С. Кулицький Аналітичні продукти наукової бібліотеки як складова інформаційного забезпечення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки	86
--	----

Коротко про головне

В. Зеленський під час розмови з журналістом видання Bloomberg зазначив: «Україна зацікавлена в продовженні співпраці з МВФ, триває робота над банківським законопроектом».

Продовження співпраці з Міжнародним валютним фондом важливе для України не лише з точки зору отримання чергового траншу, а й для підтримання довіри міжнародних інвесторів. Україна виконує взяті на себе зобов'язання, заявив Президент В. Зеленський у розмові з журналістом видання Bloomberg.

«Ми вже виконали більше, ніж будь-який попередній уряд, і вони (представники МВФ. – Прим. ред.) це підтверджують. У нас залишилася земля (земельна реформа. – Прим. ред.) і банківський закон. Я взяв на себе зобов'язання ухвалити закон про землю й закінчити з банківським законом – ми це зробимо», – наголосив глава держави.

За словами В. Зеленського, новий міністр фінансів України І. Уманський виступає за якнайшвидше підписання меморандуму з МВФ, і вже найближчим часом разом із Прем'єр-міністром Д. Шмигалем вони планують відбутися на зустріч у США.

Президент України зауважив, що наразі триває робота над підготовкою законопроекту щодо функціонування банківської системи, який зробить неможливим повернення банків їхнім колишнім власникам. «Не лише Офіс Президента, не лише (міністр юстиції. – Прим. ред.) Малюська, а ще велика кількість фахівців, юристів – вони працюють. Думаю, нам потрібно ще трохи часу на узгодження цього законопроекту», – зазначив він.

Серед актуальних питань так званого банківського законопроекту глава держави назвав можливі проблеми з точки зору оцінки його конституційності. «Я занепокоєний цим. Я неодноразово зустрічався з МВФ. Тому юристи все й пропрацьовують», – пояснив Президент (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2020. – 10.03).

Президент у розмові з журналістом видання Bloomberg наголосив: «Земельна та медична реформи будуть завершені».

Президент України В. Зеленський наголошує, що земельна реформа та реформа системи охорони здоров'я буде завершено, а уряд покращуватиме комунікацію із суспільством щодо чутливих питань цих реформ. «Земельна реформа – це реформа і Президента, і уряду. Ми всі несемо відповідальність. Найскладніша реформа, тому що впродовж майже 30 років ніхто не міг навіть почати обговорення законопроекту (про ринок земель сільськогосподарського призначення. – Прим. ред.) у комітетах. Ми закінчимо цю реформу», – наголосив глава держави в розмові з журналістом видання Bloomberg.

В. Зеленський зазначив, що голосування за законопроект про ринок землі в другому читанні – це лише перший етап земельної реформи. Надалі необхідно ухвалити закон про референдум і впорядкувати земельні кадастри.

Також Президент вважає за доцільне відновити Міністерство аграрної політики. «Адже коли така складна річ, як земельна реформа, – потрібні окремі люди в Україні, окрема інституція. Це має говорити й робити профільний міністр», – зазначив глава держави.

Водночас Президент переконаний, що, попри опір опозиції та блокування «спамом» правок, закон про ринок земель сільськогосподарського призначення буде ухвалено Верховною Радою. «Це справді найскладніший законопроект. У нас там тисячі правок. Ми можемо лише вимагати й працювати», – наголосив В. Зеленський.

Що стосується медичної реформи, то, на думку глави держави, спротив її реалізації пов'язаний із нерозумінням особливостей змін, що відбудуться. Так, Президент висловив задоволення першим етапом медичної реформи, який дав змогу підвищити заробітні плати сімейних лікарів, покращити матеріально-технічний стан медзакладів та збільшити прозорість фінансування системи охорони здоров'я.

Водночас глава держави акцентував увагу на необхідності поліпшення комунікації між урядом і суспільством, роз'яснення деталей земельної та медичної реформ.

Він зазначив, що для уряду неприпустимо провалювати комунікацію в той момент, коли в країні відбуваються докорінні зміни. «Це не про ваші особисті рейтинги, не про те, що вас “знесуть”, а про те, що просто, можливо, в країні більше не буде шансу», – наголосив Президент (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2020. – 10.03).

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Кабінет Міністрів Д. Шмигала: персональний склад і перспективи діяльності в оцінках експертів

На позачерговому засіданні Верховної Ради, ініційованому Президентом В. Зеленським, 4 березня відбулася зміна складу Кабінету Міністрів України, очікування щодо якої висловлювалися в експертному середовищі останніми тижнями. Попри запевнення Прем'єра О. Гончарука, що він не має наміру йти у відставку, українські ЗМІ писали про ймовірних його наступників, з якими нібито вже відбуваються співбесіди в Офісі Президента. Кандидатами на посаду нового глави уряду називали олігарха С. Тігіпка, бізнесмена й

урядовця часів В. Януковича В. Хорошковського, нинішнього очільника МВС А. Авакова та директора з розвитку бізнесу «Нафтогазу» Ю. Вітренка.

До Верховної Ради 3 березня надійшла заява О. Гончарука про звільнення, а наступного дня на сайті парламенту з'явився проект постанови № 3158 «Про відставку Прем'єр-міністра України Гончарука О. В.» за підписами членів профільного Комітету з питань організації державної влади, який уранці 4 березня рекомендував народним депутатам підтримати відставку глави уряду.

Перед голосуванням за відставку уряду до депутатів звернувся глава держави, який спочатку похвалив, а потім розкритикував О. Гончарука та його команду. Серед позитивів він відзначив зниження інфляції, облікової ставки НБУ, боротьбу з тіншовими ринками, зокрема гральним бізнесом та нелегальними АЗС, приватизацію держпідприємств, зменшення ролі держави в економіці. «Але правда в тому, що сьогодні українцям цього замало. Не красти – замало. Це – уряд нових облич, але облич замало. Потрібні нові мізки та нові серця. Цей уряд знає, що робити, але знати замало. Потрібно дійсно дуже багато працювати. Ми повинні визнавати помилки», – зазначив В. Зеленський. Він дорікнув О. Гончаруку падінням обсягів промислового виробництва на п'ять і більше відсотків четвертий місяць поспіль та провалом комунікації з місцевою владою та населенням (URL: <https://www.dw.com/uk/novyy-ukrayinsky-uryad-yak-oleksiya-honcharuka-zaminyly-na-denysa-shmyhalya/a-52642396>).

О. Гончарук у своєму виступі зауважив, що шість місяців – це дуже короткий термін, щоб оцінювати результати будь-якого уряду, але при цьому зауважив, що окремі результати роботи його Кабміну українці вже бачать у платіжках унаслідок зниження цін на газ, крім того, за його словами, уряд успішно провів анбандлінг «Нафтогазу», запустив рекордну приватизацію, перші концесійні конкурси. Крім того, заявив О. Гончарук, «у цьому уряді не було корупції, і він системно з нею боровся з першого дня до останнього». У цьому контексті він згадав державну енергокомпанію «Центренерго», повідомивши, що обіцянку подолати корупцію в цій компанії до кінця опалювального сезону виконано. Рішення щодо цієї компанії, за словами О. Гончарука, уже ухвалено. Цікаво, що раніше українські ЗМІ писали, що в Президента В. Зеленського та Прем'єра О. Гончарука напередодні виникли непорозуміння саме через звільнення урядом голови Державної енергокомпанії «Центренерго», якого вважають лояльним до українського олігарха І. Коломойського.

Зрештою за відставку О. Гончарука, отже, й усього уряду проголосували 353 народні депутати Верховної Ради – усі групи та фракції, крім «Європейської солідарності» та «Голосу». Таким чином, О. Гончарук очолював уряд «нових облич» 188 днів – це один із найкоротших термінів роботи для керівника уряду України. О. Гончарук був також наймолодшим очільником Кабміну в історії України. На момент призначення йому було 35 років.

Експерти відзначають декілька причин відставки уряду О. Гончарука. Насамперед це спад промислового виробництва, який спостерігається в Україні вже не перший місяць, та значні обсяги невиконання бюджету, які за перші два місяці цього року становили 16 млрд грн. На цьому тлі обіцянки уряду забезпечити 40-відсоткове економічне зростання за наступні п'ять років виглядали нереалістично. «Ми постійно чули про економічний стрибок, та є відчуття, що економіка брала розгін, але спіткнулася і ризикує проїхатись обличчям по землі», – заявив під час виступу в парламенті В. Зеленський (URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-pozacher-60017>).

Наступною претензією до Кабміну стало те, що за останні кілька місяців було допущено одразу кілька піар-провалів. Хвилю обурення спричинила новина про величезні, за українськими мірками, премії, які за підсумком минулого року отримали урядовці. Крім того, незадовільну роз'яснювальну роботу Кабміну з населенням вважають причиною масових виступів жителів одразу кількох регіонів проти приїзду евакуйованих із Китаю українців, кульмінацією чого став «новосанжарський бунт».

Як твердять експерти, не останньою причиною повного переформатування уряду стала конкуренція між групами впливу в оточенні В. Зеленського. Позиції О. Гончарука відчутно похитнулися після нещодавньої відставки глави Офісу Президента А. Богдана, який вважався покровителем Прем'єра. Вочевидь, зміна А. Богдана на А. Єрмака спричинила зміну О. Гончарука на Д. Шмигала.

Є підстави говорити й про світоглядний переворот у кадровій політиці В. Зеленського. Нещодавнє інтерв'ю Президента інформаційному агентству «Інтерфакс-Україна» під час робочої поїздки глави держави до Львівської області, де він говорив про брак людей в уряді, «які мають досвід і розуміння в різних сферах», показало, що він схильний відмовитися від орієнтації на молодих, недосвідчених висуванців, які не мають стосунку до «старих схем». Під час виступу в парламенті в день зміни уряду В. Зеленський констатував, що часом йому доводиться бути то кризовим менеджером, то нянькою для окремих міністерств (URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-pozacher-60017>).

Нова ставка В. Зеленського на досвід на противагу молодості проглядається і в тому, що до останніх днів чи не найімовірнішим кандидатом у Прем'єри називали С. Тігіпка – 60-річного олігарха, перший прихід до влади якого відбувся ще в середині 1990-х років.

Нарешті, дані останніх соціопитувань показали обвал у рейтингу підтримки уряду О. Гончарука. Лютневе дослідження Центру ім. О. Разумкова показало, що довіряють уряду лише 28 % респондентів – порівняно з 57 % у вересні минулого року. Те саме опитування засвідчило, що лише чверть українців вважають, що події в державі розвиваються в правильному напрямі – у вересні 2019 р. так вважало 57 % українців. Помітно просіли й електоральні рейтинги безпосередньо В. Зеленського – попри те що він

залишається фаворитом гіпотетичних президентських виборів (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-51746273>).

Для влади, яка не приховувала, що у своїй діяльності спирається на дані соцдосліджень, ці сигнали були тривожними. З цієї точки зору відставка уряду О. Гончарука повністю підконтрольним В. Зеленському парламентом може розглядатися і як спроба Президента відкинути іміджевий негатив, здатний зашкодити йому особисто.

Після голосування за відставку О. Гончарука Президент В. Зеленський представив кандидатуру нового Прем'єр-міністра, яка була подана йому фракцією «Слуга народу», – Д. Шмигаль. «Попередній уряд робив усе можливе, але сьогодні українцям потрібен уряд, який зробить неможливе. Я сподіваюся, що саме таким і буде наступний Кабінет Міністрів», – наголосив В. Зеленський і висловив надію, що уряд Д. Шмигаль стане «урядом для людей». За затвердження Д. Шмигаль Прем'єром проголосував загалом 291 депутат – представники монобільшості, депутатські групи «Довіра» та «За майбутнє», а також 14 позафракційних депутатів.

Новопризначений Прем'єр одразу заявив, що його уряд зберігатиме й продовжуватиме реформи та програми попереднього уряду. «Курс залишається незмінним», – зазначив Д. Шмигаль. Серед викликів для нового уряду він бачить недопущення економічної та фінансової кризи, перегляд бюджету, погашення боргів із зарплат шахтарям, продовження децентралізації та «великі будівництва», також посилення медичного забезпечення задля протидії коронавірусу, покращення інвестиційного клімату, обороноздатності. За словами Д. Шмигаль, окрему увагу нового уряду буде приділено промислому виробництву, агропромислому розвитку, соціальним питанням та їхньому вирішенню. Крім того, для його уряду залишиться одним із важливих питань рівня пенсій і мінімальних зарплат.

Д. Шмигаль до призначення на пост Прем'єр-міністра був маловідомим в українській політиці. Його діяльність була здебільшого пов'язана з бізнесом – він працював менеджером у різних компаніях, а також держслужбовцем у Львівській області. Йому 44 роки, народився та навчався у Львові. Закінчив Львівський політехнічний університет за спеціальністю «менеджмент у виробничій сфері», згодом став кандидатом економічних наук, захистивши дисертацію з регіональної економіки.

Крім того, він стажувався й навчався в Рейнсько-Вестфальському технічному університеті (м. Аахен) за програмою підготовки менеджерів Міністерства економіки та енергетики Німеччини. Його кар'єра досить строката: від кандидата-самовисуванця на виборах до Верховної Ради у 2014 р. до генерального директора продовольчого ритейлера «Львівхолод» та топ-менеджера в структурах бізнес-імперії Р. Ахметова.

У 2017–2019 рр. Д. Шмигаль обіймав посаду заступника гендиректора компанії «ДТЕК Західенерго», був директором Бурштинської ТЕС, яка входить у структуру компанії ДТЕК олігарха Р. Ахметова. Передостаннє

робоче місце Д. Шмигалья – крісло голови Івано-Франківської облдержадміністрації, останнє – віце-прем'єр-міністр, міністр розвитку громад і територій в уряді О. Гончарука. На цій посаді він пропрацював рівно місяць (URL: <https://www.dw.com/uk/novyy-ukrayinsky-uryad-yak-oleksiya-honcharuka-zaminyly-na-denysa-shmyhalya/a-52642396>).

Після обрання Д. Шмигаль представив новий Кабінет Міністрів, до складу якого увійшло кілька міністрів з попереднього уряду, а також чимало урядовців, які раніше обіймали посади у владі за часів В. Януковича. Саме це спровокувало демарш фракції «Голос», яка покинула пленарне засідання. «Коли я дивлюся зараз наліво, я бачу контрреволюцію режиму, який ми виганяли з Майдану. Але ця контрреволюція – під масками нових облич, уряд імені Януковича», – зазначила з трибуни депутат від цієї фракції О. Устінова.

Зрештою Верховна Рада затвердила новий склад уряду 277 голосами. За поданням Прем'єра Д. Шмигалья до складу Кабінету Міністрів увійшли:

- В. Пристайко – віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції;
- О. Резніков – віце-прем'єр-міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій;
- М. Федоров – віце-прем'єр-міністр, міністр цифрової трансформації;
- А. Аваков – міністр внутрішніх справ;
- С. Бессараб – міністр у справах ветеранів;
- В. Гутцайт – міністр молоді та спорту;
- І. Ємець – міністр охорони здоров'я;
- В. Криклій – міністр інфраструктури;
- М. Лазебна – міністр соціальної політики;
- Д. Малюська – міністр юстиції;
- І. Уманський – міністр фінансів;
- О. Чернишов – міністр розвитку громад та територій;
- О. Немцінов – міністр Кабінету Міністрів.

Окремими постановами було затверджено міністри оборони та закордонних справ, кандидатури яких, відповідно до Конституції, вніс на розгляд парламенту Президент. Главою МЗС було затверджено Д. Кулеба, а міноборони – А. Таран. Ще чотири міністерські портфелі залишилися вакантними. Не призначено міністрів культури, освіти і науки, енергетики та вугільної промисловості та віце-прем'єр-міністра, міністра економіки. Д. Шмигаль попросив два тижні, щоб знайти кандидатів на ці посади. «Питання якості для нас превалює над питанням швидкості. Якщо ми витратимо ще тиждень на підбір міністрів на ці відповідальні напрями, я думаю, країна від цього виграє. Ми – це відповідальна партія, Президент, і я, як Прем'єр-міністр. Кінцеве рішення за мною, але я раджусь. Є ціла команда, яка над цим працює», – наголосив Д. Шмигаль в ефірі телепередачі «Право на владу».

Новообраний Прем'єр також заявив, що уряд планує розробити ряд економічних програм для середнього і великого бізнесу, а також залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій. «Ми будемо працювати над розвитком економіки, над низкою економічних програм. Єдина і перша програма з ініціативи Президента Зеленського 5–7–9 для розвитку МСП запрацювала. Хочеться, щоб вона була надзвичайно ефективною та успішною, але цього мало», – зазначив Д. Шмигаль. На його думку, має з'явитися ряд програм для середнього та великого бізнесів, а також зовнішніх і внутрішніх інвестицій. «Ми сьогодні конкуруємо на міжнародному ринку з нашими сусідами Польщею, Румунією, Угорщиною, які просунулися доволі далеко. Ми маємо скористатися найкращими кейсами з регіональної конкуренції, які дадуть і внутрішньому, і іноземним інвесторам розвивати економіку», – додав Прем'єр-міністр України.

Відставка Кабінету Міністрів О. Гончарука, затвердження новим Прем'єром Д. Шмигалья та оновленого складу уряду, хоча й обговорювалися досить давно, усе ж стали певною мірою несподіванкою. Про те, хто увійде в новий Кабмін, депутати не знали практично до останнього, оскільки з потенційними міністрами вели переговори про роботу в новому уряді фактично до моменту голосування. Деякі з тих, кому пропонували увійти до оновленого Кабміну, відмовилися від посади.

Саме така поспішність, на думку політичного аналітика Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва А. Сухарина, може зіграти злий жарт з урядом Д. Шмигалья. «Високоєфективний уряд не шукають в останні хвилини. Уряд – це політики і управлінці, об'єднані спільною ідеєю змін. А яка може бути спільна ідея у людей, яких шукали чи не випадково і в дуже стислий час», – зауважив А. Сухарина. Тому він прогнозує, що цей уряд буде не настільки ефективним, як уряд О. Гончарука.

Політичний експерт І. Рейтерович, констатує «рейтингозалежність» Президента та його оточення, вбачає в частій зміні очільників уряду схожість на російську модель відносин у парі Президент – глава уряду. Тобто «хороший», «сильний» Президент і «слабкий» уряд, на який покладається відповідальність за провали влади. Таку схему постійно відтворює В. Путін із прем'єрами Фрадковим, Зубковим, Медведєвим. Але подальша реалізація цієї схеми в українських реаліях може породити для В. Зеленського проблеми, зазначає він. «Адже в достатньо розбалансованій системі, коли перед державою постало багато викликів (складна економічна ситуація, зовнішня агресія тощо), наявність такого “сірого” Прем'єр-міністра рано чи пізно погано закінчиться для Президента. Бо Президент зрештою де-факто перетвориться на Президента-прем'єра. За такого розвитку подій через кілька місяців, через півроку люди почнуть покладати провину за невдачі влади винятково на главу держави», – вважає І. Рейтерович ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30465722.html](https://www.radiosvoboda.org/a/30465722.html)).

Політолог І. Лосев у цьому контексті взагалі заявив, що «не було ніякого уряду Гончарука, був перший уряд Зеленського, тепер другий уряд

Зеленського. А щодо гончаруків і шмигалів, то це немає жодного значення. У будь-якому разі керує процесом Зеленський, і лише персонально він за все відповідатиме» (URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/drugiy-uryad-zelenskogo-shho-dali>).

В аналогічному руслі оцінює ситуацію журналіст С. Руденко. За його словами, «практично вся влада в Україні зараз належить В. Зеленському. Саме він, а не парламентська більшість, вирішили долю уряду Гончарука. Саме він, а не Верховна Рада, визначив, хто буде міністром – у парламенті навіть не було обговорення щодо потенційних кандидатів на посади міністрів. І саме Президенту, а не Прем'єру чи спікеру парламенту доведеться відповідати за дії всієї команди. Тому чиє б прізвище не було вписане у графу “Прем'єр-міністр” чи “міністр”, все одно читається: “Зеленський”» (URL: <https://www.dw.com/uk/коментар-український-уряд-кажемо-шмигаль-маємо-на-увазі-зеленський/a-52649533>).

За оцінкою політолога В. Фесенка, «новий уряд – сплав молодості та досвіду. Новий Прем'єр – Д. Шмигаль – старший за Гончарука, але ще досить молодий. І він досвідченіший, ніж Гончарук. Звичайно, досвід роботи Шмигалья на такому високому рівні малий – він пропрацював лише місяць віце-прем'єром. У будь-якому випадку досвід у Шмигалья є. На середньому управлінському рівні, але є. Він розуміє, як державна машина працює на практиці, на відміну від Гончарука, який був “відірваний від землі”. Шмигаль не тільки досвідченіший, а й прагматичніший. Думаю, він також буде обережнішим і консервативним Прем'єром. Але роль Прем'єра залишається незмінною: це повинен бути надійний виконавець. Саме виконавець, а не самотійна фігура», – підкреслив експерт (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/politics/nado-budet-nablyudat-eksperty-ob-obnovlenom-pravitelstve-1411818.html>).

Щодо кандидатур міністрів, то політолог так само бачить баланс молодості й досвіду. «Є люди, які вже працювали в уряді та мали дуже гарну репутацію. Є молоді люди, у яких немає досвіду роботи на високих посадах і яким ще належить себе проявити. Наприклад, міністр фінансів І. Уманський – це оптимальне призначення. Він, щоправда, працював в. о. міністра фінансів, але в дуже складний час. І має дуже хорошу репутацію у фінансових колах. Думаю, його кандидатура не викличе питань і в наших західних партнерів», – вважає В. Фесенко.

Експерт звернув увагу також на призначення нового міністра оборони. «Таран – колишній військовий, генерал. Але, що дуже важливо, він працював у Спеціальному центрі з контролю і координації припинення вогню. І цей досвід роботи дуже важливий. Завдання міністра оборони полягатиме в якнайбільш активній участі в процесі мирного врегулювання конфлікту на Донбасі. Завдання номер один на сьогодні – механізм надійного припинення вогню. Як цього домогтися, у Тарана, думаю, розуміння є», – говорить В. Фесенко.

Він також вбачає два фактори, які впливатимуть на перспективу нового уряду. «Перший – оцінка ефективності роботи уряду Президентом. Як у випадку з Гончаруком. Зеленський дає приблизно півроку, потім починає оцінювати. Другий фактор – насувається економічна криза. Якщо вона нас накриє дуже сильно, то тоді цей уряд буде приречений. Його доведеться скинути чисто тактично і сформувавши антикризовий уряд», – прогнозує експерт.

Директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала, як і В. Фесенко, вважає, що цього разу ставку зробили на несамоцінного Прем'єра. «Якщо б главою Кабміну стали Аваков, Тігіпка, Хорошковський, прізвища яких називали серед імовірних кандидатів на посаду Прем'єра, вони могли б грати у власні ігри, в чому не зацікавлені ні Зеленський, ні олігархи. Так що важкоатлетів вирішили не ставити біля керма уряду», – говорить експерт (URL: <https://comments.ua/ua/news/politics/cabinet/647942-lobiyuvannya-oligarhiv-eksperti-ocinili-zminu-kabminu.html>).

В. Бала наголошує, що нині важливо побачити пропозиції або програму дій уряду. «Потрібно розуміти, що має намір робити цей уряд, які завдання вирішуватиме і яким чином. Оскільки, якщо змінюється так кардинально кадровий склад уряду, то ми розуміємо, що новий склад підбирається під рішення певних завдань. Які ці завдання, ми поки не розуміємо» (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/politics/nado-budet-nablyudat-eksperty-obnovlennom-pravitelstve-1411818.html>).

Серед призначених міністрів політолог відзначає «досить непоганих професіоналів, які мають заслуги в минулому». «Той же міністр фінансів Уманський, міністр охорони здоров'я І. Ємець – професійні, компетентні люди в своїй сфері. Д. Кулеба – абсолютно не найгірший варіант, він може стати хорошим міністром закордонних справ. Але чи зможуть вони показати результат у поточних умовах, відстояти свою думку і сказати “ні” Офісу Президента і навіть самому Президенту, коли це потрібно буде сказати – питання», – розмірковує В. Бала, констатує, що попередній уряд, на жаль, перетворився на підрозділ Офісу Президента. «Глава уряду, за ідеєю, мав розмовляти, консультуватися лише з Президентом, спікером парламенту. Але коли в роботу уряду втручаються керівники Офісу, заступники, начальники управлінь тощо, це стає проблемою», – вважає В. Бала.

Політолог, професор Києво-Могилянської академії О. Гарань у свою чергу вважає, що кандидатура Д. Шмигала на пост Прем'єр-міністра краще за кандидатуру С. Тігіпка або В. Хорошковського. Тому що навіть факт обговорення їхніх кандидатур повністю перекреслював передвиборні обіцянки В. Зеленського.

У цілому ж, на враження експерта, уряд сформовано досить хаотично, його склад досить строкатий. «Я не виключаю, що ряд нових міністрів виявиться кращою, ніж їхні попередники. Але сам процес формування досить хаотичний і безсистемний. У цьому сенсі показовий поділ міністерств. Спочатку ми створюємо міністерства-монстри, типу Міністерства розвитку

економіки, торгівлі і сільського господарства, Міністерство культури і спорту. А потім кажемо, що треба їх розділяти. Навіщо потрібно було об'єднувати Міністерство ветеранів і Міністерство окупованих територій, щоб менше, ніж через півроку повертатися до попереднього варіанта?» – зазначив О. Голобуцький (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/politics/nadobudet-nablyudat-eksperty-ob-obnovlennom-pravitelstve-1411818.html>).

Політолог, голова Комітету виборців України О. Кошель вбачає кілька ключових проблем, які призвели до відставки уряду О. Гончарука. Перша проблема: парламент у цілому та монобільшість зокрема не підтримували напрацювання Кабміну. За даними Комітету виборців, за шість місяців роботи Верховна Рада підтримала близько 20 % урядових законопроектів. На думку ж експерта, в умовах парламентсько-президентської республіки і тим більше при існуючій монобільшості цей показник мав бути на рівні 70–80 %. Як приклад, експерт наводить уряд А. Яценюка та уряд В. Гройсмана, які мали, за словами О. Кошеля, щонайменше на третину більшу підтримку своїх проектів, при тому що домовлятися з парламентом було ще складніше.

Друга проблема, як вважає експерт, – уряд не був самостійним у розробленні стратегії, плануванні своєї роботи, а О. Гончарук як Прем'єр не мав можливості формувати свою команду.

Водночас зміна уряду ці глибинні проблеми не розв'язала та навряд чи новий Прем'єр мав вплив на підбір кадрів у своєму уряді, констатує О. Кошель. З іншого боку, «незрозумілі підходи при підборі, критерії, за якими ті чи інші люди підбиралися на посади. А незрозумілі вони тому, що незрозумілі завдання, які нові міністри покликані вирішувати. Я не думаю, що в тому числі парламентарям, які проголосували за новий уряд, зрозуміло, з чим прийшов цей уряд, яку стратегію має той чи інший міністр. Значить, рано чи пізно виникне проблема з підтримкою законопроектів, погіршиться комунікація уряду та парламенту. Загалом, старі проблеми залишилися. І впливатимуть на роботу нового Кабміну, на результати точно так само, як вони впливали на роботу Кабміну Гончарука. І, я думаю, цей уряд приречений повторити долю уряду Гончарука», – прогнозує О. Кошель.

Багато незрозумілого, на його думку, залишається й у фігурі нового Прем'єра. «У нього був досвід управління підприємством, досвід роботи у виконавчій владі. У тому числі дуже нетривалий час на посаді губернатора та ще менш тривалий – на посаді віце-прем'єра. Але ось чи вистачить цього управлінського досвіду, щоб керувати урядом, тим більше в такій складній ситуації, у якій перебуває країна? Якщо йому вистачить мудрості, він візьме собі досвідчених радників і може заповнити прогалини в практичному досвіді, прислухаючись до їхніх порад», – припускає експерт.

Політичний експерт Т. Загородній зауважує, що в новому Кабміні є люди з реального сектору економіки. «Вони розуміють, як працює українська економіка, а не якісь теоретичні викладки, які пропонували Прем'єр Гончарук і міністр економіки Милованов», – констатує він. Експерт вважає, що керованість системи повертатиметься. Особливий позитив він вбачає в

перезавантаженні Міністерства фінансів, попереднє керівництво якого, на думку Т. Загороднього, обслуговувало інтереси не національної економіки, а спекулятивного капіталу. «Але хочеться бачити реалістичну програму уряду Шмигалья», – зазначає Т. Загородній.

Політолог також зазначив, що точно треба було змінювати міністра охорони здоров'я З. Скалецьку. Криза з коронавірусом і Новими Санжарами показала її непрофесійність. Разом з тим, на думку експерта, правильно, що деякі міністерства знову роз'єднують. Злиття окремих відомств було помилкою, зокрема Міністерства економіки й аграрної політики (URL: https://24tv.ua/uryad_shmigalya_ekspert_rozpoviv_pro_perevagi_n1292634).

Політолог М. Джигун вважає очевидним те, що одним із завдань зміни уряду була нейтралізація негативу, який оточував ряд його членів, і почав поширюватися на владу в цілому, у тому числі на Президента В. Зеленського. «Суспільству надсилається меседж, що влада вчиться, влада бачить свої помилки і виправляє їх, влада оновлюється. Але, на моє глибоке переконання, цей крок матиме якийсь позитивний ефект лише на короткостроковий час. Відновити той рейтинг, який мали і Президент, і уряд восени минулого року, вважаю, неможливо», – переконаний М. Джигун.

Що стосується оновленого уряду, то присутність у ньому частини людей, які раніше вже працювали в уряді на різних посадах, створює певний дисонанс, «адже Президент Зеленський прийшов з ідеєю тотального оновлення влади, він привів із собою людей, які до цього ніколи не були в політиці. Тепер ця логіка ламається» (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/politics/nado-budet-nablyudat-eksperty-ob-obnovlennom-pravitelstve-1411818.html>).

Політичний експерт О. Палій розцінив зміну уряду як повернення олігархату до влади. «Конкретно збільшено квоти в уряді Коломойського, Ахметова й Авакова. Олігархів так і не було відсторонено від влади. Після “Майдану” їхній вплив на деякий час трохи було обмежено. Нині вони повернулися. Влада панічно боїться “Майдану”, тому починаються зміни в правоохоронних органах і репресії», – вважає О. Палій (URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/drugiy-uryad-zelenskogo-shho-dali>).

Політолог К. Матвієнко у свою чергу переконаний, що уряд відправили у відставку тоді, коли об'єктивної, серйозної потреби ще не було. На його думку, уряд О. Гончарука потрібно було б звільнити тоді, коли б він набрався більшого негативу в суспільстві.

К. Матвієнко, судячи з перших заяв нового Прем'єра, робить висновок, що «перспективи його уряду не кращі, ніж в уряді Гончарука, відтак і у перезавантаженні сенсу не було. Як в уряді Гончарука, так і в уряді Шмигалья закладено структурну ваду. Скажімо, Міністерство енергетики та екології в нас зроблено за німецьким прикладом. Тільки німці це зробили з точки зору того, що екологія диктує енергетиці, а у нас з точністю до навпаки – енергетика диктує екології. Також суперечливим у структурі Кабміну є штучне утворення – Міністерство тимчасово окупованих територій.

Зрозуміло, що в нього не може бути якихось виконавчих функцій у країні», – вважає експерт.

Щодо кадрів, то К. Матвієнко не переконаний, що вони компетентніші та відповідальніші, ніж їхні попередники. «Боюся, що ці урядовці робитимуть ще більше дурниць, а позаяк уряд новий, то їх чіплятимуть не на нього, а на Президента. Тому в них не кращі перспективи, ніж в уряді Гончарука. А якщо вони такі “дотиснуть” ринок землі (а щодо основних надходжень валюти, то перше місце посідає у нас аграрна продукція), якщо відбудеться зміна аграрних відносин у селі, то можуть виникнути серйозні проблеми з виконанням бюджету. Хотів би бачити радісні перспективи нового уряду, але, чесно кажучи, їх не видно» (URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/drugiy-uryad-zelenskogo-shho-dali>).

Політтехнолог, виконавчий директор комунікаційної групи XPR В. Войтков звернув увагу, що Президент чекає від уряду якісних і швидких змін, які так само швидко віді́ються на якості життя людей. Однак принцип формування нового уряду, його повноваження та політична структура, яка склалася в країні, дає зрозуміти, що якісні прориви можливі не завдяки роботі окремих міністрів. «Повинна бути злагоджена робота команди, розуміння того, що і як потрібно робити. Є тактика, але немає стратегії. На одному бажанні щось поліпшити досягти хороших результатів майже нереально. Системних змін немає. Тому очікувати якихось проривів від нового Кабміну не варто», – прокоментував В. Войтков (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/05/pogljad/polityka/kabmin-shmyhalya-chy-ye-ryzyk-povtoryty-dolyu-uryadu-honcharuka>).

Експерт висловив сумніви з приводу того, що новий уряд зможе досягти економічного зростання на рівні 5–6 %, у кращому випадку це буде 2–3 %, вважає він. Враховуючи ж ризик світової кризи, вплив коронавірусу та ряд інших чинників, можливо, усе буде ще гірше. На його погляд, у таких обставинах із кожним місяцем розчарування в суспільстві зростатиме. «Тому не можна сказати, що цей уряд протримається дуже довго. Точкові зміни можливі вже через два місяці, можливо, без змін протримаються близько п'яти місяців. Велике перезавантаження – більш складне питання», – зазначає В. Войтков.

За словами політтехнолога, ситуація, яка склалася навколо уряду, показала, що жодної стратегії у влади немає. «Таке враження, що Президент не розуміє, що конкретно потрібно зробити й не може під певні завдання підібрати людей. Принцип кадрової політики дуже незрозумілий. Як можна підбирати міністрів суто за однією співбесідою та з біографічною довідкою на руках? Принцип підбору кадрів був абсолютно хаотичний», – прокоментував виконавчий директор комунікаційної групи XPR.

В. Войтков вважає, що В. Зеленський робить величезні системні помилки. Перезавантаження Кабміну та бажання зберегти обличчя – це просто спроба випустити пар, а «як громовідвод обрали Кабінет Міністрів»,

додав він. «На жаль, ніхто не зробив висновки, адже минулого разу Кабмін формували схожим способом. Цього разу вийшло ще гірше», – зазначив він.

Політтехнолог підкреслив, що ґрунтовно до питання ніхто не підійшов, усе вирішили за декілька днів. Тому ефект буде дуже короткостроковим, прогнозує експерт. Підсумовуючи, політтехнолог уточнив, що деякі кадри виглядають адекватними, тому, звичайно, хотілося б, щоб у Кабміні щось вийшло. «Однак, на жаль, навряд чи зусилля декількох людей можуть переламати кардинально всю ситуацію. У цілому, відбувається політична та професійна деградація», – резюмував виконавчий директор комунікаційної групи XPR В. Войтков (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/05/pogljad/polityka/kabmin-shmyhalya-chy-ye-ryzyk-povtoryty-dolyu-uryadu-honcharuka>).

З погляду європейських експертів, зміни в Кабміні не є новим феноменом в історії України, і вони навряд чи призведуть до радикальних змін у зовнішній політиці. Зокрема, таку думку висловила провідний експерт Центру європейської політики А. Пол. «В Україні, очевидно, нині не відбувається нічого радикального. Я не очікую якихось масштабних та радикальних змін. Найімовірніше, новий уряд скористається заданим імпульсом, аби підштовхнути політичні та економічні реформи, зробити їх незворотними», – зазначила експерт.

При цьому А. Пол зауважила, що, імовірно, однією із причин відставки уряду О. Гончарука могло стати невдоволення наявними економічними результатами. «Очевидно, якісь персони з цього уряду не змогли досягти результату. Це є наслідком відсутності достатнього досвіду та знань, браку організаторських здібностей. Але, відверто кажучи, в історії України зміни уряду не є якимось новим явищем. Будемо сподіватися, що цей новий уряд залишиться на довший період, адже наступність є важливою», – додала європейський експерт.

На думку президента Американської торгової палати в Україні Е. Хантера, час, обраний для перестановок в уряді України, дуже невдалий. Адже триває спалах коронавірусу, глобальні ринки падають, угоди з МВФ немає, вторинний ринок власників бондів стає болючим, а попереду значні виплати за суверенним боргом. За його словами, ключовим пріоритетом для нового уряду має стати зміцнення макроекономічної стабільності, продовження співпраці з МВФ та збільшення прямих іноземних інвестицій (URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/03/04/41435006>).

Водночас, як заявив представник Німецького фонду Маршалла в США Д. Катц у кулуарах Міжнародної конференції в Вашингтоні «Діалог з питань безпеки США – Україна», відставка Прем'єр-міністра та значне переформатування українського уряду, у тому числі усунення міністрів-реформаторів, турбує західних інвесторів і партнерів через невизначеність щодо подальшого курсу країни на реформи. «Ми не знаємо, як діятимуть нові люди, призначені на посади в уряді. Найважливішим є те, чи

продовжить Україна дотримуватися курсу реформ», – зауважив експерт, додавши, що для цього потрібно бачити реальні дії.

Він підкреслив, що переформатування українського Кабміну, коли попередній уряд попрацював дуже мало часу, насправді викликає стурбованість на Заході. «Це хвилює партнерів України, це означає, що в уряді є нестабільність. Також виникає стурбованість, чи буде нова команда прихильною тим змінам, які були задекларовані раніше», – підкреслив експерт. У цьому контексті він уточнив, що має на увазі реформи в системі права, а також інші зміни, передбачені взаємодією України та МВФ. «Політичні переслідування керівників антикорупційних органів чи то з боку представників Верховної Ради, чи то уряду надсилають тривожні сигнали. Виникають також сумніви щодо прагнення України далі мати підтримку з боку МВФ», – зазначив Д. Катц.

У зв'язку з цим він зауважив, що з боку МВФ є певні занепокоєння з приводу банківської сфери в Україні, у тому числі спроб І. Коломойського «підірвати цілісність банківського сектору». Він нагадав, що минулого вересня нове керівництво України «мало вдалий початок з точки зору ухвалення важливих законів». Утім на сьогодні тенденція змінилася, і дедалі більше проявляється лобювання інтересів олігархами. «Коли зовнішні інвестори не можуть бути впевненими в тому, що відбувається всередині України, і мають занепокоєння, що вплив олігархів повертається, як вони дивитимуться в бік України? Очевидно, з меншою впевненістю та бажанням інвестувати», – підкреслив експерт.

За словами Д. Катца, західні партнери очікують від Президента В. Зеленського переконливої комунікації та підтверджень, що заявлений Україною курс на реформи збережеться. «Найбільший виклик – це невизначеність. І чим більша вона, тим складніше партнерам, які виступають за економічну й політичну підтримку України, думати, що вони залишаються на правильному шляху», – зауважив експерт.

Те, що зміна уряду відбулася під час важливих переговорів з МВФ, може відлякати іноземних інвесторів, які раніше активно інвестували в Україну, вважає нью-йоркський фінансист Н. Стедміллер, директор з нових ринків нью-йоркської консалтингової компанії Medley Global Advisors. Він визнає, що до цього інвестори «мали надзвичайний рівень оптимізму стосовно майбутнього України» і тепер певна «піна» в попиті на українські облігації «спала». Однак проблема може виявитися більшою, адже наступник О. Маркарової на посаді І. Уманський «раніше висловлював скептичне ставлення до співпраці з МВФ». «Складається враження, що якнайшвидше укладання угоди з МВФ не є пріоритетом нового українського уряду», – зауважує Н. Стедміллер і радить урядові зосередитися на співпраці з МВФ для того, щоб здобути впевненість інвесторів.

«Прощай МВФ, прощай довіра інвесторів до облігацій, прокоментував зміну фінансового блоку уряду Е. Гонц, експерт Центру міжнародного приватного підприємництва США. – Привіт вищому

борговому тягареві на уряд та українських платників податків». Е. Гонц назвав «безвідповідальною» зміну керівництва Міністерства фінансів України в час, коли світові фінансові ринки нестабільні, зокрема через поширення коронавірусу та інші фактори. «Інвестори в облігації та інші можуть вирішити, що їхньою довірою зловживали», – застерігає він (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/uriad-ekonomika/5318497.html>).

Потік інвестицій до України може припинитися після перестановок в уряді, вважає Е. Рибаківа, заступниця головного економіста Міжнародного інституту фінансів – впливової асоціації фінансового сектору США. За її словами, Україна отримала значні вливання капіталу як аванс за: програму МВФ, вирішення питання ПриватБанку та проведення економічних реформ (земельна та реформа ринку праці). Про це експерт написала у Twitter.

Подібні міркування у своїй статті для Kyiv Post висловив і британський економіст Т. Еш. Він зауважував, що іноземці, які інвестували 5 млрд дол. в українські облігації, тепер будуть стурбованими через заміну міністра фінансів з О. Маркарової на І. Уманського. «Якщо власники облігацій підуть на вихід, ситуація швидко погіршиться, бо інвестори намагатимуться пройти через “невелике віконце”, що може створити тиск на курс гривні» (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/uriad-ekonomika/5318497.html>).

Тим часом українські політологи й економісти визначили коло проблем, з якими ймовірно зіткнуться члени нового Кабміну (URL: <https://comments.ua/ua/news/politics/cabinet/647993-zavdannya-novogo-kabminu-eksperti-viznachili-pershochergovi-cili-uryadu.html>). Зокрема, експерт Українського інституту політики (УІП) Є. Антоненко впевнена, що найбільшими викликами для нового уряду є:

- економічні наслідки від коронавірусу, які вже відчуваємо в Україні (головним чином – зниження обсягів експорту, зменшення попиту на облігації внутрішньої державної позики, ОВДП);

- необхідність виплатити в цьому році за боргами загальну суму в розмірі 15,4 млрд дол. (з якої 5,1 млрд дол. – відсотки);

- проблема із джерелами залучення грошей у країну: з ОВДП, як у минулому році, уже не вийде, а МВФ навряд чи дасть кредит до відкриття ринку землі та прийняття закону про недопущення повернення банків колишнім власникам. Звідси – загроза просідання курсу гривні, навіть неможливості здійснювати виплати за боргами, тобто ризик дефолту;

- спад промислового виробництва.

«Найімовірніше, питання залучення коштів у країну вирішуватимуться шляхом підвищення відсоткової ставки за ОВДП, подальшою приватизацією держмайна, ручним перерозподілом видаткової частини бюджету, концесіями. Тобто більшою мірою продовжать політику попереднього уряду, – зазначає Є. Антоненко. – Якщо земельну реформу ухвалять навесні, кредит МВФ раніше, ніж у другому півріччі, Україна навряд чи отримає».

На руку уряду, на думку експерта УІП, може зіграти підвищення курсу долара. «Недоотримання коштів до дохідної частини бюджету залежить

також і від того, що на 2020 р. він закладений на рівні 27 грн, а значну її частину становлять валютні надходження від митниці», – пояснює експерт. Враховуючи, що країни із сировинними економіками проходять через глобальні економічні кризи з великими негативними наслідками, новому уряду потрібно буде проводити вкрай обережну й грамотну економічну політику для мінімізації можливих наслідків, вважає Є. Антоненко.

Політолог В. Таран упевнений, що уряду Д. Шмигалья потрібно буде насамперед розв'язувати проблеми, що залишилися в спадок від уряду О. Гончарука: дефіцит бюджету, виконання соціальних зобов'язань (індексація пенсій, підняття зарплат медикам і вчителям). «Але це – тактичні завдання, – наголошує В. Таран. – До таких також належить вирішення питання з тиском на фізосіб-підприємців. Також треба відновити діалог з профспілками щодо перегляду змін у трудовому законодавстві. В ідеалі – відкликати запропоновані раніше зміни до нього».

Стратегічно потрібно готувати нову програму уряду, вважає експерт. На це піде кілька тижнів. І розпорядитися цим часом потрібно до ладу. «Свою діяльність новий український уряд починає на тлі зародження хвилі світової економічної кризи. Враховуючи це, і потрібно вибудовувати свою програму, – вважає В. Таран. – Але, зважаючи на представлений склад Кабміну, у мене є сумніви, що вони можуть це якісно та інноваційно зробити самостійно. Зате можуть співпрацювати з аналітичними центрами, які здатні допомогти в цьому. Питання співпраці взагалі дуже важливе. Новий Прем'єр говорив про готовність проводити регулярні консультації з усіма фракціями та депутатськими групами. Це було б корисно як для самої влади (розширити політичну базу), так і для країни (менше внутрішнього протистояння). У процесі таких широких консультацій і повинна з'явитися база для програми уряду – без загальних слів, а з конкретними завданнями й цілями, а також з “дорожньою картою” їхніх досягнень».

Політолог не виключає, що коли з'явиться чітка економічна модель, за якою має намір рухатися новий уряд, знайдуться кандидати й на вакантні на сьогодні пости в економічному, енергетичному та аграрному блоках Кабміну. «Якщо ж зазначені тактичні й стратегічні кроки не будуть зроблені, то уряд Шмигалья може протриматися навіть менше, ніж уряд Гончарука, – попереджає В. Таран. – Зеленському (та і всій країні) потрібен швидкий результат. Не буде його – Кабмін – на догоду рейтингів – можуть звільнити напередодні місцевих виборів».

Народний депутат України четвертого й п'ятого скликань, директор Українського центру соціальної аналітики (УЦСА) Є. Філіндаш вважає, що новому уряду треба, по-перше, терміново стабілізувати економіку – зупинити багатомісячне падіння промислового виробництва, припинити нарощувати боргову піраміду з ОВДП, сформувати нарешті виразну стратегію економічного розвитку. Д. Шмигаль, на відміну від О. Гончарука, має досвід роботи в реальній економіці, і є надія, що він зможе організувати вирішення цього завдання, підкреслює експерт.

Другим важливим завданням Є. Філіндаш бачить підняття рівня життя більшості населення та припинення знищення залишків соціальної держави. «Крім зростання економіки, для вирішення цього завдання необхідно нарешті реально знизити житлово-комунальні тарифи, зупинити скорочення соціальних гарантій і знищення системи охорони здоров'я, – підкреслює експерт. – Тут вселяє обережний оптимізм зміна міністра соціальної політики і, особливо, – прихід на посаду міністра охорони здоров'я І. Ємця, який має авторитет у лікарів і колосальний досвід роботи в медицині».

Третім завданням директор УЦСА бачить зменшення масштабу злочинності, зокрема корупції. «З усіх правоохоронних структур зараз чи не єдиною, яка відносно успішно справляється зі своїми завданнями, є, мабуть, СБУ, яка періодично відловлює корупціонерів на різних рівнях. Цього, на жаль, не можна сказати про НАБУ і ГПУ, керівництво яких об'єктивно треба міняти».

Таким чином, експертні оцінки способу формування, персонального складу та перспектив діяльності Кабінету Міністрів на чолі з Д. Шмигалем дуже неоднозначні. Зважаючи на визначені експертами аналогії нинішніх урядоутворюючих процесів із ситуацією навколо экс-кабінету О. Гончарука, переважна більшість прогнозів щодо діяльності нового уряду не є оптимістичними. Та все ж обережні припущення щодо можливого успіху уряду Д. Шмигала є. Висловлюються думки про те, що новий Прем'єр – темна конячка, він добре зарекомендував себе на регіональному рівні, тому не виключено, що проявить професіоналізм і на національному. Позитивним є те, що багатьох міністрів у складі нового уряду експерти оцінили як сильні фігури та професіоналів у своїх галузях. Водночас очевидно, що оцінювати перспективу цього уряду наразі не зовсім доречно через неповну його сформованість та відсутність програми діяльності. Загалом, як визнають експерти, усе залежатиме від результатів роботи урядовців, при цьому відповідатиме за можливі провали, безумовно, Президент В. Зеленський, який нині має всю повноту влади в Україні.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Новые правила пересечения российско-украинской границы и проблема трудовой миграции из Украины в оценках СМИ

С 1 марта 2020 г. в Украине вступили в силу изменения правил пересечения границы с Российской Федерацией. Теперь для этого украинцам необходим заграничный паспорт. Соответствующие изменения предусмотрены правительственным постановлением от 18 декабря 2019 г. Таким образом, Кабинет Министров Украины приостановил действие соглашения с Россией об условиях безвизовых поездок граждан.

Вступление нововведений в силу с 1 марта – это «мягкий сценарий», отмечали их инициаторы, подчеркивая, что отсрочка на несколько месяцев

позволит провести надлежащую информационно-разъяснительную работу с гражданами и своевременно выдать загранпаспорта всем заинтересованным.

В Министерстве по вопросам временно оккупированных территорий и внутренне перемещенных лиц, в частности, указывали на распространенную сегодня практику, когда жители неподконтрольной Украине территории Юго-Востока выезжают в Россию через пункты пропуска, контролируемые самопровозглашенными «ДНР» и «ЛНР», а возвращаются через пункты пропуска, которые контролирует украинская власть. Таких граждан министерство предупредило о необходимости «заботиться об оформлении паспорта гражданина Украины для выезда за границу (загранпаспорта)».

Наблюдатели в связи с этим напоминают, что в 2017 г. проведенный в Украине опрос показал, что загранпаспортов не имеют 66 % населения страны, в том числе подавляющее большинство представителей старшего поколения. В середине 2019 г. сообщалось, что за два года действия безвизового режима с ЕС почти 9 млн граждан Украины получили загранпаспорта нового образца. При этом, как отмечают в Миграционной службе, спрос на оформление загранпаспортов до недавнего времени снижался, в то время как потребность граждан во внутренних паспортах в виде ID-карт, наоборот, возрастала.

Об изменениях в правилах въезда в Россию в украинском внешнеполитическом ведомстве впервые сообщили в начале декабря. Объясняя планируемое решение, в МИД подчеркивали, что паспорт гражданина Украины в форме книжечки имеет низкую степень защиты и может использоваться с измененной фотографией при пересечении границы лицами, которые совершили или могут совершить противоправные действия, угрожающие государственной безопасности и общественному порядку.

Анонсируя ужесточение правил пересечения границы, директор департамента консульской службы украинского МИД С. Погорельцев подчеркивал, что существование угрозы для национальной безопасности Украины со стороны России подтверждают ее агрессивные действия. В числе прочих причин сотрудник украинского МИД называл ухудшение ситуации с поддельными внутренними паспортами и свидетельствами о рождении в Украине. «Этот вопрос является актуальным как для надлежащей идентификации лиц при пересечении государственной границы, так и для защиты прав и интересов, прежде всего, граждан Украины», – заявил дипломат (URL: <https://www.gazeta.ru/social/2019/12/22/12878144.shtml>).

На своем заседании 18 декабря 2019 г. правительство утвердило отмену некоторых пунктов международных соглашений с Россией, которые гарантировали взаимные поездки граждан двух стран на условиях безвизового режима. Так, было прекращено действие п. 1 и 6 приложения 2 Соглашения между правительством Украины и правительством РФ о безвизовых поездках граждан от 16 января 1997 г.

«Россия едва ли не единственная страна мира, куда граждане Украины могут въезжать, используя внутренний украинский паспорт старого образца

(в форме книжечки) или свидетельство о рождении (это для несовершеннолетних). Правда, есть еще Грузия и Турция – туда тоже в последние два года можно въехать по внутреннему паспорту, но исключительно по биометрической ID-карте», – отмечал аналитик Агентства международных исследований И. Соловей (URL: <https://politua.org/gumanitarnaya-aura/79187-vezd-ukraincev-v-rossiju-po-vnutrennemu-pasportu-budet-prekrashhen-ekspert>).

Отметим, что предусмотренное этим соглашением право в отношении въезда в Украину граждан России по внутренним паспортам было отменено постановлением Кабмина с 1 марта 2015 г. – с этого момента для въезда в страну российские граждане должны предъявлять загранпаспорта. Наблюдатели напоминают, что Россия не стала симметрично отвечать на это решение и граждане Украины могли въезжать на территорию РФ, пользуясь внутренними паспортами.

Также украинским правительством были введены временные ограничения на выезд в Россию жителям приграничных регионов на основе документов, перечисленных в п. 1 и 2 приложения 3 Соглашения о порядке пересечения украинско-российской границы от 18 октября 2011 г. В обоих этих документах из перечня разрешенных для выезда за границу документов вычеркнуты внутренний паспорт Украины и свидетельство о рождении ребенка.

«В нормативной базе курьез: выехать в Россию можно по внутреннему паспорту, и это законно, а при возвращении назад пограничники согласно уже своим инструкциям спрашивают загранпаспорт. При этом пограничники оправдывались, мол, мы все понимаем. Теперь этот курьез исправляется, будет меньше хлопот на границе», – прокомментировал вступление в действие решения Кабмина президент Украинского аналитического центра А. Охрименко (URL: <https://vesti.ua/lite/tourism/v-rossiyu-po-zagranpasportu-chto-zhdet-ukrainskih-zarobitchan>). Впрочем, ранее тогдашний Премьер-министр А. Гончарук отмечал, что, граждане, ранее выехавшие в Россию по внутренним паспортам и свидетельствам о рождении, смогут вернуться в Украину по этим документам.

Отметим, по данным Министерства внутренних дел РФ за 2019 г. Россию с частным визитом посетили 550,1 тыс. украинцев, еще 435,5 тыс. человек приезжали в РФ на работу и 35,3 тыс. украинцев – на учебу. Также российские спецслужбы зарегистрировали 56,8 тыс. украинских туристов и 56,2 тыс. человек, которые приезжали по иным причинам. Кроме того, в 2019 г. гражданство Российской Федерации получили 229 тыс. 422 украинца. В сравнении с предыдущими годами, в 2019 г. количество получивших гражданство РФ увеличилось более чем в два раза. Так, например, в 2018 г. российский паспорт получили 83,8 тыс. украинцев, а в 2017 г. – 85,1 тыс. человек. Также в прошлом году было принято решение о выдаче 53,4 тыс. украинцам видов на жительство. По официальным данным, сегодня на территории РФ вид на жительство имеют 155,9 тыс. украинцев. Кроме того,

сообщает российское МВД, украинцы за год получили 53,9 тыс. разрешений на временное проживание. Всего же по таким разрешениям в России проживают 114,5 тыс. украинцев.

Очевидно, что наиболее неудобными нововведения оказываются для украинцев, посещающих Россию для работы и при пересечении границы использующих внутренний украинский паспорт. По оценке бывшего министра иностранных дел Украины П. Климкина, в прошлом году таких граждан насчитывалось около 3 млн. Но об их реальном количестве эксперты могут судить только приблизительно.

«К сожалению, в связи с тем, что мы даже не представляем, сколько граждан живет в Украине, то говорить о том, что у нас есть какая-то свежая статистика по поводу того, какое количество из этих людей уехало работать за границу, мы не можем», – говорит президент Всеукраинской ассоциации компаний по международному трудоустройству В. Воскобойник (URL: <https://www.peopletomorrow.com.ua/v-2020-godu-jeksperty-ozhidajut-novoj-volny-trudovoj-migracii>).

При этом, как сообщали ранее эксперты Национального банка, судя по денежным переводам работающих за границей украинцев, отток рабочей силы из страны в прошлом году достиг рекорда. При этом в НБУ фиксировали, что тенденция оттока рабочей силы за границу существенно замедлилась. За 10 месяцев 2019 г. гастарбайтеры перечислили в Украину 10,5 млрд долл. (в прошлом году за этот период – 9,4 млрд долл.). Одновременно с июля поступления, которые центральный банк трактует как оплату труда за границей, составляют постоянную величину – 1,12–1,17 млрд долл. ежемесячно.

«В определенной степени это может объясняться сокращением разрыва в уровне зарплат со странами, куда традиционно направляется больше всего украинских заробитчан. Ведь с конца 2016 г. средние зарплаты в евроэквиваленте на территории России возросли лишь на 9 %, в Польше – на 18 %, в Чехии – на 20 %. А в Украине такой рост составил 85 % благодаря спурту номинальных заработных плат и ревальвации гривни», – сообщили представители Экспертной платформы Национального банка (URL: <https://www.facebook.com/NBUexpertplatform/photos/a.604749843312152/823928631394271/?type=3&theater>).

«Деньги, которые перечисляют мигранты, попадают через банковскую систему в украинскую экономику, тем самым поддерживая нашу национальную валюту. Заробитчане приносят экономике больше денег, чем любой инвестор. Фактически они и являются главными инвесторами: их 12 млрд долл. – это примерно 10 % нашего ВВП», – констатирует президент Всеукраинской ассоциации компаний по международному трудоустройству В. Воскобойник (URL: <https://comments.ua/article/society/work-and-career/647915-vtoroe-dyhanie-dlya-rossii-kovarnyy-plan-koronavirusa-i-scenarij-total-noy-bezroboticy-chto-zhdet-nashih-zarobitchan-v-2020-m.html>). При этом, как подчеркивает эксперт, «пока что крупнейшими рынками для

трудоустройства украинцев являются Польша и, как ни странно, Россия» (URL: <https://www.peopletomorrow.com.ua/v-2020-godu-jeksperty-ozhidajut-novoj-volny-trudovoj-migracii>).

«Россия находится на первом месте по количеству наших трудовых мигрантов. И это нововведение – удар по гражданам своей страны. И 3 млн – это очень много, но ведь есть еще немало украинских граждан, которые просто ездят в Россию и более никуда не выезжают за рубеж. И им теперь придется нелегко. А что делать тем украинцам, кто уже там находится, заказывать паспорт в Россию?» – комментирует инициативу правительства глава Профсоюза украинских рабочих в Польше «Трудовая солидарность» В. Махенько (URL: <https://vesti.ua/lite/tourism/v-rossiyu-po-zagranpasportu-chno-zhdet-ukrainskih-zarobitchan>).

«Есть данные Росстата: сегодня трудовые патенты имеют 1,4 млн украинцев, но из них 1 млн – это жители ОРДЛО. Без загранпаспорта невозможно оформить трудовой патент, поэтому многие паспорт уже взяли. Ну, а нелегалы едут туда на месяц-другой, их немного. Сейчас с этим там очень строго», – рассказывает президент Украинского аналитического центра А. Охрименко (URL: <https://vesti.ua/lite/tourism/v-rossiyu-po-zagranpasportu-chno-zhdet-ukrainskih-zarobitchan>). Такую точку зрения разделяет также президент Всеукраинской ассоциации компаний по международному трудоустройству В. Воскобойник, который подчеркивает, что украинцы, ранее массово ездившие на работу в Россию, в последние годы переориентировались на трудовые рынки Европы. «Недавно было исследование социологическое группы “Рейтинг”, согласно которому в России хотят работать около 6 % украинцев, то есть их число постоянно снижается. Сказывается их общая незащищенность: если там не защищают права своих граждан, кто будет защищать наших? И в Европе можно заработать денег больше, чем в России», – считает он (URL: <https://vesti.ua/lite/tourism/v-rossiyu-po-zagranpasportu-chno-zhdet-ukrainskih-zarobitchan>).

«Политически этот шаг логичен. Хотя правильно было бы ввести эту норму хотя бы 1 декабря 2020 г., ведь за три месяца обеспечить всех желающих паспортами нереально. Учитывая, как “оперативно” у нас делаются паспорта, а стоят они немалые деньги “по-быстрому”, то кто-то на этом неплохо заработает», – считает эксперт ОО «Фонд общественной безопасности» Ю. Гаврилечко. При этом эксперт отмечает, что въезд в Россию по внутреннему паспорту для граждан Украины остается доступным и после 1 марта, ведь после отмены авиасообщения с РФ многие стали туда летать через Беларусь, и сегодня такая возможность также остается – вероятно, часть желающих попасть в Россию будет ехать туда через Минск (URL: <https://vesti.ua/lite/tourism/v-rossiyu-po-zagranpasportu-chno-zhdet-ukrainskih-zarobitchan>).

Характерно, что, по информации «Укрзалізниці», самым прибыльным поездом международного направления стал Киев – Москва с показателем

прибыли 145,2 млн грн. На данном направлении было предложено 339,4 тыс. мест, из которых реализовали 253,5 тыс. На втором месте среди международных направлений по прибыльности оказался поезд Кривой Рог – Москва с показателем 95,7 млн грн (из предложенных 173 тыс. мест реализовано 141,2 тыс.), на третьем – Одесса – Москва с 54,9 млн грн (из 140,5 тыс. мест реализовано 116,1 тыс.). Причем, как отметили некоторые наблюдатели, такие данные ожидаемо опровергли заявления В. Омеляна, министра инфраструктуры в одном из предыдущих составов украинского правительства, который неоднократно высказывался за прекращение железнодорожного сообщения между Украиной и Россией в связи с якобы его нерентабельностью. В случае реализации такой идеи украинской экономике был бы нанесен существенный урон, констатируют эксперты.

Президент российского фонда «Миграция XXI век» В. Поставнин, комментируя принятое решение, заявил, что таким образом украинская власть пытается изменить потоки трудовой миграции. «Во-первых, заставив оформить загранпаспорт, они тем самым создают людям альтернативу – ехать на Запад, [то есть это] попытка развернуть поток трудовой миграции на запад. Второй момент, если Украина, в конце концов, на это пойдет, то это первый шаг к введению визового режима с Россией», – сказал российский эксперт (URL: <https://www.rbc.ru/society/05/12/2019/5de8ff579a79470978b10daa>).

СМИ в связи с этим напоминают, что, по данным прошлогоднего исследования по вопросам миграции и торговли людьми «Украина, Молдова, Беларусь и Грузия, 2019», проведенного по заказу представительства Международной организации по миграции в Украине, только 9 % украинцев рассматривают Российскую Федерацию как страну для трудовой миграции, предпочитая для таких целей Германию, Польшу и Чехию.

«Итак, где хотят работать потенциальные мигранты: белорусы чаще всего хотят работать в Польше, Германии и России; грузины – в Польше, США и Италии; молдаване – в Германии, Италии и России. Украинцы больше всего хотят работать в Германии, Польше и Чехии. На протяжении последних волн наблюдения во всех странах привлекательность России снижается. Я думаю, что это положительный фактор, так как именно в России достаточно распространенным является неофициальное трудоустройство», – отметила заместитель директора InfoSapiens И. Волосевич во время презентации результатов исследования. По ее словам, наиболее привлекательными странами для трудовой миграции украинцев являются Германия, где хотели бы работать 43 % опрошенных, Польша (35 %), Чехия (23 %), Италия (19 %) и Канада (10 %). В России и США хотели бы работать по 9 % опрошенных. «Здесь есть два фактора: во-первых, это экономический спад в России, а также война с Россией... В свою очередь, в Германии из ближайших к нам стран самые высокие зарплаты. И в последнее время немцы уже проявляют интерес к украинским работникам», – отмечает И. Волосевич, подчеркивая, что уровень заинтересованности в работе в

Российской Федерации «постоянно снижался с самого начала войны на Востоке Украины» (URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2829241-lis-9-ukraincev-hotat-ehat-na-rabotu-v-rossiu.htm>).

В связи с тем, что уровень промышленного производства в Украине продолжает сокращаться (в декабре 2019 г. по сравнению с декабрем 2018 г. падение составило 8,5 %), а количество безработных декабре 2019 г. возросло на 15 %, эксперты прогнозируют, что число украинских гастарбайтеров в Европе в 2020 г. резко увеличится. Этому поспособствует также либерализация регулирующего труд иностранных рабочих законодательства в ряде европейских стран.

«С 2020 г., когда откроется для трудоустройства рынок Германии, я думаю, в Украине начнется новая волна трудовой миграции», – прогнозирует президент Всеукраинской ассоциации компаний по международному трудоустройству В. Воскобойник (URL: <https://www.peopletomorrow.com.ua/v-2020-godu-jeksperty-ozhidajut-novoj-volny-trudovoj-migracii>).

Часть наблюдателей подчеркивает при этом, что прогнозы относительно роста трудовой миграции в текущем году были сделаны еще до того, как стало понятно, что сегодняшняя проблема с распространением коронавируса может существенно повлиять на мировую экономику и рынок труда.

«Я предполагаю, что в ближайшие полгода наша страна может столкнуться с проблемой массового возврата гастарбайтеров домой и ростом в связи с этим уже тотальной безработицы в стране во втором полугодии. Ведь спровоцированный вирусом экономический кризис с последующим спадом во всем мире коснется и украинских экспортных отраслей. И никто сегодня не может просчитать все экономические последствия, если пандемия коснется Украины – страна к этому совершенно не готова. Но то, что деловая активность, как минимум, резко упадет, совершенно очевидно. Так что впору всерьез готовиться к иному сценарию развития событий, чем отток из страны рабочей силы», – говорит в связи с этим заместитель директора Украинского центра социальной аналитики В. Песецкий (URL: <https://comments.ua/article/society/work-and-career/647915-vtoroe-dyhanie-dlya-rossii-kovarnyy-plan-koronavirusa-i-scenarij-total-noy-bezraborticy-cto-zhdet-nashih-zarobitchan-v-2020-m.html>).

Кроме того, последствиями глобального экономического кризиса, признаки которого сегодня фиксируют наблюдатели, с неизбежностью станут сокращения предложений рабочих мест по всему миру, что в перспективе может послужить снижению уровня трудовой миграции и возвращению в Украину части гастарбайтеров. Учитывая сегодняшний спад производства и рост безработицы, такой сценарий представляется одной из существенных предпосылок роста социально-экономической напряженности и политической нестабильности в стране уже в обозримом будущем.

Промислове виробництво в Україні: стан, проблеми й перспективи розвитку

1. Сучасний стан промислового виробництва в Україні

Ще в січні 2020 р. ряд ЗМІ з посиланням на Державну службу статистики (Держстат) України повідомив про скорочення промислового виробництва в Україні в минулому році. На той момент, згідно з даними Держстату України, за підсумками 2019 р. порівняно із 2018 р. індекс промислової продукції становив 98,2 %, у тому числі в добувній промисловості та розробленні кар'єрів – 100,0 %, у переробній промисловості – 98,0 %, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 95,9 %. Прикметно, що такий спад промислового виробництва відбувся після його попереднього зростання протягом трьох років поспіль.

Щоправда, у другій половині лютого 2020 р. на офіційному сайті Державної служби статистики України з'явилось таке повідомлення: «Для забезпечення зіставності статистичних показників Держстат періодично проводить перегляди еталонного/базисного року, останнім з яких був 2010 р. Запровадження оновленої методології в усі галузі статистики та структурні зміни в економіці країни зумовили доцільність визначення 2016 р. новим еталонним/базисним роком для здійснення ретроспективних розрахунків ВВП та його складових (річні дані з 2000 р., квартальні з 2010), показників промисловості, сільського господарства, будівництва, торгівлі та інших послуг. Відповідно, починаючи з даних за січень 2020 р., Держстат здійснюватиме розрахунки індексів, виходячи з базисного 2016 р. Про оприлюднення переглянутих у зв'язку з переходом на новий базисний рік статистичних даних буде повідомлятися додатково у відповідних статистичних продуктах».

Перерахунок відповідно до зміни базисного року призвів до того, що новий індекс промислової продукції в цілому по Україні за підсумками 2019 р. порівняно із 2018 р. становив 99,5 %. Як бачимо, безпосередньо факт спаду виробництва в українській промисловості залишився, хоча суто формально-статистично і став дещо меншим. Після подальшого перерахунку також дещо зміняться індекси й по видах продукції. Хоча навряд чи їхня динаміка, пропорції між ними зазнають істотних змін. Однак поки Держстат України оприлюднив перерахунок відповідно до базисного 2016 р. лише загальноукраїнського показника. Тому, як інформаційну базу для аналізу ситуації у вітчизняній промисловості, ми поки використовуватимемо

переважно раніше розраховані Держстатом індекси по промисловості України.

Як зазначалося вище, спад у промисловості не залишився поза увагою ЗМІ – на нього публічно відреагував тодішній міністр економіки, торгівлі та сільського господарства Т. Милованов. Зокрема, наприкінці січня у Facebook він написав: «У минулому році основна частина великих промислових підприємств проводили модернізацію, що негативно позначилося на поточній їхній виробничій діяльності, але створило умови для відновлення виробництва конкурентоспроможної продукції та зайняття нових сегментів зовнішніх та внутрішніх ринків у перспективі. Саме модернізація й тимчасові зупинки промислових потужностей були однією з причин негативної промислової динаміки у 2019 р.».

«Крім того, падіння в грудні постачання електроенергії, газу та пари на 15,7 % було викликано скороченням попиту на енергоресурси внаслідок теплих погодних умов». Водночас, за словами міністра, найбільш негативний вплив спричинили інші фактори, які діяли протягом останніх семи місяців, і їхня дія посилилася в грудні 2019 р.:

- негативна зовнішня кон'юнктура для чорних металів, середні ціни на які знизилися на 2,4 % (їх експорт впав на 13,2 %);

- протекціоністські заходи з боку США і відповідь на них з боку ЄС та Єгипту;

- торговельні обмеження з боку Російської Федерації на продукцію машинобудування українського походження, транспортні обмеження (зокрема, в Азовському морі);

- недостатні обсяги і висока вартість кредитування;

- істотна ревальвація гривні, яка послаблювала позиції українських експортерів і посилювала конкурентоспроможність імпорту на внутрішньому ринку (імпорт машин, устаткування та транспорту зріс на 7,3 %)» ([URL: https://nv.ua/ukr/biz/economics/milovanov-ministr-ekonomrosvitku-poyasniv-chomu-v-ukrajini-padaye-promislove-virobnictvo-novini-ukrajini-50066875.html](https://nv.ua/ukr/biz/economics/milovanov-ministr-ekonomrosvitku-poyasniv-chomu-v-ukrajini-padaye-promislove-virobnictvo-novini-ukrajini-50066875.html)).

Треба зазначити, що пояснення тодішнього міністра економіки, торгівлі та сільського господарства Т. Милованова найтіснішим чином перегукується з висновками, представленими фахівцями Національного банку України в «Макроекономічному та монетарному огляді. Січень 2020 року». У цьому документі з приводу ситуації у вітчизняній промисловості в минулому році зазначається: «Обсяги промислового виробництва знизилися (на 1,8 %). Головними факторами цього стали несприятлива зовнішня цінова кон'юнктура, що передусім позначилося на металургійній промисловості, торговельні обмеження на продукцію машинобудування з боку РФ, тепла зимова погода як на початку, так і наприкінці року, поглибивши падіння в енергетиці, зумовлене зниженням попиту з боку інших видів промисловості. Натомість стримували падіння промисловості зростання хімічної та харчової галузей».

Уже в середині лютого на офіційному сайті Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України з'явився «Коментар щодо факторів, які мали вплив на економічну активність у 2019 році», у якому, по суті, хоча й з деякими новими нюансами, повторювалося пояснення причин скорочення обсягів промислового виробництва в Україні в минулому році (URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=06566cc3-d3c8-40e7-a728-db6b42d30141&title=KomentarSchodoFaktoriv-YakiMaliVplivNaEkonomichnuAktivnistU2019-Rotsi>). Загалом Міністерство економіки, торгівлі та сільського господарства таким чином суто формально пояснило причини зміни лише статистичних показників, що відображають результати виробництва промислової продукції минулого року в Україні. Але це пояснення ще не розкриває глибинних причин зазначених змін, а отже, не дає відповіді на питання щодо шляхів поліпшення ситуації у вітчизняній промисловості в майбутньому.

Тому коротко розглянемо згадані вище причини скорочення промислового виробництва у 2019 р. Зокрема, теплі погодні умови дійсно призвели до скорочення споживання в Україні, а отже, і постачання електроенергії, газу та пари. Але попит на продукцію та послуги зазначених галузей, незалежно від їхнього технологічного рівня, завжди залежав від погодних умов. До того ж загалом усталена тенденція зростання цін на енергоносії, що спостерігалася в Україні протягом останніх років, стимулювала підприємства та населення вживати заходи до більш ефективного споживання енергоносіїв. І в такому контексті тенденція до скорочення постачання електроенергії, газу та пари в Україні – явище позитивне.

Водночас зазначені галузі виконують обслуговуючі функції для всієї вітчизняної економіки. Отже, цілком логічно було б припустити, що якби в Україні мало місце доволі значне зростання економіки, то й падіння постачання електроенергії, газу та пари було б істотно меншим або ж його не було б взагалі. Тому із зауваження Т. Милованова не зрозуміло, якщо відкинути вплив сезонного чинника, яка частина скорочення постачання електроенергії, газу та пари минулого року обумовлена таким позитивним процесом, як підвищення ефективності споживання енергоносіїв в Україні, а яка – негативним, таким як реальне скорочення виробництва продукції в галузях вітчизняної економіки, яким і надаються послуги з постачання електроенергії, газу та пари, і насамперед у промисловості.

Тепер щодо торговельних обмежень з боку Російської Федерації на продукцію машинобудування українського походження та транспортні обмеження (зокрема, в Азовському морі). Дійсно, такі обмеження негативно вплинули на розвиток української промисловості та економіки загалом. Але варто згадати, що російські санкції проти українських підприємств (юридичних осіб), у тому числі й стосовно українського машинобудування, було запроваджено Росією доволі давно. Але після завершення гострої фази російської гібридної агресії проти України у 2015 р. російські обмеження, що

вже існували на той момент, не змогли перешкодити зростанню української промисловості протягом трьох років поспіль.

Дійсно, наприкінці 2018 р. російські санкції проти українських підприємств було посилено, вони стосувалися, до речі, не лише машинобудування. Однак самі по собі російські санкції проти українських підприємств на п'ятому році російської гібридної агресії не були чимось новим. І в українських підприємств був певний час, щоб адаптуватися до впливу російських санкцій. До речі, подібних санкцій з боку Росії можна очікувати й надалі. Тому не зовсім зрозуміло, чому їхній негативний вплив на вітчизняну промисловість так чітко проявився саме минулого року. Мабуть, причини минулорічного спаду промислового виробництва в Україні все-таки пов'язані не лише з російськими санкціями, а мають дещо глибше коріння. І це ми спробуємо з'ясувати далі.

Ще одне пояснення Т. Милованова щодо причин скорочення промислового виробництва в Україні саме у 2019 р. теж має доволі давню історію. Ідеться про недостатні обсяги та високу вартість кредитування промислового виробництва (та й загалом реального сектору економіки) у нашій державі. Про поважний вік цієї проблеми свідчать результати багаторічних щоквартальних опитувань суб'єктів підприємництва в Україні, які регулярно проводить Національний банк України. Зазначені результати представлено в таких документах НБУ, як «Ділові очікування підприємств України» та «Опитування про умови банківського кредитування».

Причому представники реального сектору, промисловці, що виступають позичальниками, і представники банківського сектору, як кредитори, доволі часто дають дуже різні оцінки умовам кредитування. Зокрема, промисловці та інші представники нефінансового сектору вітчизняної економіки посилаються на високі ставки за кредитами, а банкіри – на низьку якість застав за кредитами й проблеми з поверненням кредитів. Тобто обидві сторони незадоволені процесом кредитування в Україні. І таке взаємне невдоволення має доволі «поважний» вік. До того ж у попередні кілька років, попри високі ставки за кредитами, промислове виробництво в Україні, як зазначалося вище, зростало. Усе це є свідченням не лише актуальності, а й складності взаємопов'язаної проблеми умов і вартості кредитування та дисципліни позичальників. Тому наведена вище оцінка недостатності обсягів та високої вартості кредитування, як причин скорочення промислового виробництва в Україні саме у 2019 р., загалом виглядає доволі спрощеною та стереотипною. Хоча на проблемі кредитування промислового виробництва ми зупинимося далі.

Для більш глибокого розуміння причин минулорічного спаду промислового виробництва в нашій державі проаналізуємо відповідні дані Держстату України. Якщо говорити про промисловість України в цілому, то минулий рік у цій галузі почався зі спаду обсягів виробництва. Потім протягом весни 2019 р., по відношенню до аналогічного періоду 2018 р., промислове виробництво в Україні зростало. Починаючи ж із червня та до

кінця 2019 р. промислове виробництво в Україні весь час скорочувалося. Причому в останньому кварталі 2019 р. темпи падіння промислового виробництва в Україні пришвидшилися. До речі, і 2020 р. почався з падіння обсягів промислового виробництва. Причому в січні цього року темпи падіння промислового виробництва були більшими, ніж у січні 2019р.: 5,1 проти 3,3 %.

Водночас треба зазначити, що динаміка виробництва промислової продукції у 2019 р. була різною як за видами діяльності, так і за основними промисловими групами. Так, якщо оцінювати динаміку промислової продукції в минулому році за основними видами діяльності, то в цілому за 2019 р. найбільше скорочення спостерігалось в постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 4,1 %, тоді як у 2018 р. ця сфера вітчизняної промисловості зросла на 2,8 %. Цілком можна погодитися, що вирішальний вплив на скорочення виробництва в зазначеній сфері промисловості у 2019 р. справила тепла погода. Це підтверджується й наведеним порівнянням результатів 2019 і 2018 р.

Але не варто забувати, що подорожчання енергоносіїв і надалі стимулювало підприємства та населення вживати відповідні заходи з енергоощадження. Також скорочення обсягів постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря у 2019 р. певною мірою було пов'язано зі скороченням виробництва в галузях промисловості, що є споживачами електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Однак який саме відсоток скорочення обсягів постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря в Україні у 2019 р. був пов'язаний із впровадженням заходів з енергоощадження, а який – із скороченням виробництва в галузях-споживачах електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, достеменно невідомо.

Загалом, тільки в цьому випадку скорочення виробництва електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря й можна вважати явищем негативним. Адже у випадку впливу погодних умов і заходів з енергоощадження таке скорочення виробництва зазначеної продукції веде лише до економії непродуктивних витрат енергоносіїв, тому має для споживачів та українського суспільства загалом позитивний, а не негативний економічний ефект. Таким чином, не все скорочення обсягів промислового виробництва в Україні у 2019 р. мало негативний ефект для вітчизняної економіки та для інтересів українського суспільства в цілому.

Якщо ж розглядати минулорічне скорочення обсягів виробництва в добувній та переробній промисловості України, то пояснення його такими причинами, як «несприятлива зовнішня цінова кон'юнктура, що передусім позначилося на металургійній промисловості, торговельні обмеження на продукцію машинобудування з боку РФ», що згадувалися вище, у цілому правильне, але далеко неповне й загалом дещо поверхове.

Наприклад, індекс промислової продукції у 2019 р. порівняно з 2018 р. у вітчизняній добувній промисловості в цілому не змінився. Однак якщо ми

звернемося до цього показника в розрізі навіть лише основних видів промислової діяльності, то побачимо, що видобуток металевих руд в Україні залишився незмінним, видобуток вугілля скоротився на 0,5 %, а видобуток нафти й газу зріс на 2,0 %. Причому лише видобуток металевих руд був більшою мірою зорієнтований на світовий ринок: у 2019 р. 57,7 % його продукції пішло на експорт, в основному залізородна продукція. Тоді як вугільна й нафтогазова промисловості України працювали виключно на внутрішній ринок. Але при цьому напрям динаміки зазначених галузей у 2019 р., як ми бачили, був протилежний.

Обидві ці галузі належать до паливно-енергетичного комплексу і їх подальший розвиток украї важливий для України, особливо за умов гібридної російської агресії. Обидві ці галузі потребують для свого подальшого розвитку значних капітальних вкладень як через високу зношеність обладнання й інших засобів виробництва, так і для освоєння видобутку нових покладів сировини. У вугільній же ж промисловості ці проблеми загострюються ще через необхідність вирішення соціальних питань. При цьому, як зазначає оглядач інтернет-видання «Остров», Донецька область за підсумками 2019 р. виявилася єдиним вугледобувним регіоном України з позитивною динамікою (URL: <https://www.ostro.org/donetsk/economics/articles/584936>). Така ситуація, як це не парадоксально, може бути пов'язана в тому числі з відсутністю належних альтернатив працевлаштування для шахтарів Донеччини й наявністю таких альтернатив у шахтарів Львівсько-Волинського вугільного басейну. Крім того, вітчизняна вугільна промисловість програє ще й у цінній конкуренції з імпортним вугіллям. Хоча не варто забувати, що за умов російської гібридної агресії розвиток вугільної промисловості в Україні – це ще й питання національної безпеки.

Що ж стосується переробної промисловості України, то через значне структурне розмаїття цієї мегагалузі промисловості причини минулорічного скорочення виробництва тут можуть сильно різнитися залежно від галузі чи навіть виду виробництва. Як свідчить аналіз даних Держстату України, вітчизняна харчова промисловість загалом, на яку минулого року припадало 21,4 % від сукупного виробництва промислового комплексу України, зросла у 2019 р. лише на 0,2 %. Однак при цьому, наприклад, масложирова промисловість (насамперед виробництво соняшникової олії) зросла на 13,5 %, м'ясопереробна – на 2,6 %, тоді як молочна промисловість скоротилася на 2,9 %, хлібопекарська й борошномельно-круп'яна – 5,8 %, а тютюнова – на 14,8 %. Причому протилежна динаміка минулого року спостерігалася навіть при порівнянні різних видів споріднених підгалузей (виробництв). Зокрема, виробництво цукру в Україні у 2019 р. (у вартісному обчисленні) зменшилося на 16,8 %, а виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів у цей же період зросло на 15,5 %.

Утім, у 2019 р. дві інші великі галузі вітчизняного промислового комплексу – металургійна промисловість і машинобудування, на які

припадає відповідно 15,9 і 7,6 % від сукупного промислового виробництва в Україні, зазнали спаду. Так, власне металургійне виробництво скоротилося минулого року на 3,6 %, виробництво ж готових металевих виробів – на 1,7 %. При цьому на 7,1 % знизилося й зорієнтоване на чорну металургію виробництво коксу та коксопродуктів. Водночас обсяги виробництва у машинобудуванні в цілому зменшилися на 5,6 %. Причому і в цих великих галузях, особливо в машинобудуванні, мали місце істотні відмінності динаміки показників залежно від виробництва того чи того виду продукції.

Через високий ступінь інтеграції української економіки до системи міжнародного поділу праці ступінь орієнтації певної галузі вітчизняної промисловості на зовнішній чи внутрішній ринок загалом істотно впливає на ситуацію у відповідній галузі. Однак досвід трьох згаданих вище великих галузей промисловості свідчить, що ця залежність далеко не завжди однозначна. Багато, наприклад, залежить від характеристик вироблюваного продукту, характеру конкуренції та позиції українських товаровиробників на відповідному ринку тощо. Адже і в різних сегментах світового ринку промислової продукції кон'юнктура теж різна. З іншого боку, для ряду галузей вітчизняної промисловості особливе значення мала ситуація на внутрішньому, українському ринку.

Зокрема, для забезпечення зростання у 2019 р. на 13,5 % вітчизняної олійної промисловості, 69,9 % продукції якої йшло на експорт, виключне значення мала ситуація у відповідному сегменті світового ринку. Тоді як минулого року 2,6 % приросту м'ясної промисловості, яка експортувала лише 2,3 % своєї продукції, завдяки зростанню реальних доходів і купівельної спроможності українців забезпечив, вочевидь, попит на внутрішньому ринку.

Загалом, зростання реальних доходів і купівельної спроможності українців мало неоднозначні наслідки для різних галузей вітчизняної промисловості, що виробляють споживчі товари. Наприклад, згадане вище зростання м'ясної промисловості, а також виробництво шоколадних і цукрових кондитерських виробів (на 15,5 %), було пов'язано, особливо у першому випадку, з поліпшенням структури харчування населення України, у раціоні якого зросла частка продуктів тваринного походження і водночас зменшилася частка хліба, круп і макаронних виробів. Останнє, зокрема, сприяло скороченню виробництва в тих сегментах хлібобулочної та борошномельно-круп'яної промисловості у 2019 р. на 9,2 %, які працювали насамперед на внутрішній ринок.

Різноспрямований характер у 2019 р. мала динаміка й інших галузей, що виробляли споживчі товари. Причому доволі помітна частка експортної продукції в певній галузі далеко не завжди служила запорукою її успішного розвитку. Наприклад, при тому що 41,6 % від загального обсягу тютюнових виробів ішло на експорт, у 2019 р. обсяги виробництва в цій галузі зменшилися на 14,2 %. У цьому випадку причиною значного скорочення обсягів виробництва тютюнової продукції став минулорічний конфлікт між

владою і власниками тютюнових підприємств із приводу змін в оподаткуванні тютюнової продукції. Дещо детальніше ми звернемося до цього пізніше.

Минулого року скорочувалося виробництво й у вітчизняній легкій промисловості: виробництво взуття – на 2,3 %, текстильне виробництво – на 6,7 %, виробництво одягу – на 11,9 %. І це при тому що 33–40 % виробленої продукції цих галузей ішло на експорт. Утім, треба зазначити, що підприємства цих галузей переважно проводять не самостійну зовнішньоекономічну політику, а тісно пов'язані з потужними іноземними діловими партнерами, часто працюють саме за їхніми замовленнями, випускають продукцію під їхньою торговою маркою та включені до їхньої маркетингової політики. Усе це часто і визначає результати роботи підприємств означених галузей на міжнародних ринках. Тоді як на власному українському ринку підприємства вітчизняної легкої промисловості можуть програвати в ціновій конкуренції більш дешевій продукції з азійських країн або ж хоча й дорогій продукції, але добре відомих і модних світових брендів.

Водночас вітчизняні фармацевтичні підприємства, при відносно невеликій частці експортної продукції (12,1 %), доволі успішно конкурували з іноземними товаровиробниками на українському ринку. У результаті минулого року виробництво продукції в цій галузі зросло на 5,1 % (нагадаємо: на тлі загального скорочення промислового виробництва в Україні). Різнострамованою й незалежною від частки експортної продукції була у 2019 р. і динаміка такого сегменту машинобудування, як виробництво побутових товарів. Хоча обсяги означеного виробництва в масштабах України мізерні. Треба також наголосити, що сукупна питома вага галузей-продуцентів непродовольчих споживчих товарів у загальних обсягах вітчизняного промислового виробництва відносно невелика – десь 4–5 %.

До того ж незначну частку споживчих товарів виробляє і вітчизняна машинобудівна промисловість. Утім, провідну роль у вітчизняному машинобудуванні відіграє продукція виробничого призначення. Причому саме в динаміці різних галузей і виробництв машинобудування минулого року спостерігалися дуже великі відмінності, що значною мірою пов'язано з їхньою функціональною роллю в міжнародних та українських ланцюжках економічного відтворення. Адже машинобудування України виробляє товари проміжного споживання (комплектуючі), інвестиційні товари, навіть споживчі товари.

Як зазначалося вище, минулого року обсяги виробництва в машинобудуванні України в цілому зменшилися на 5,6 %. Це сталося в основному за рахунок скорочення виробництва в автомобільній промисловості на 26,2 % і виробництва електричного обладнання – на 19,9 %. Причому у вітчизняній автомобільній промисловості минулого року 62,1 % продукції йшло на експорт. У такому ж її сегменті, як виробництво вузлів, деталей і приладдя для автотранспорту, де частка експортної продукції становила 92,5 %, обсяги виробництва минулого року скоротилися

на 28,8 %. Тоді як виробництво залізничних транспортних засобів, де експортувалося лише 30,1 % продукції, зросло у 2019 р. на 3,1 %.

Схожі залежності спостерігаються і в динаміці виробництва електричного обладнання. Так, виробництво електродвигунів, трансформаторів і контрольної апаратури в Україні у 2019 р., де частка експортної продукції становить 27 %, зменшилося теж на 27 %. З іншого боку, минулого року виробництво проводів, кабелів та електромонтажних пристроїв, де експортувалося лише 17,6 %, зросло на 2,3 %, а виробництво електричних побутових приладів збільшилося на 4,6 %, хоча експортувалося з України 66,1 % цієї продукції.

Вище ми розглянули минулорічну динаміку різних галузей вітчизняної промисловості «в прив'язці» до обсягів збуту їхньої продукції на внутрішньому та закордонних ринках. Як бачимо, сама по собі експортна орієнтація промислового виробництва в Україні ще не є достатньою умовою для його зростання, а тим більше для динамічного розвитку. Хоча загалом ступінь орієнтації різних галузей промисловості на внутрішній чи зовнішні ринки має велике значення для розвитку виробництва їхньої продукції, оскільки через ті чи ті умови конкуренції впливає на обсяги збуту продукції та ціни на неї, доходи відповідних товаровиробників, їхній фінансовий стан і можливості подальшого інвестування в розвиток промислового виробництва.

Водночас, як свідчать дані Держстату України про випуск продукції за основними промисловими групами, у 2019 р. виробництво споживчих товарів короткострокового використання скоротилося на 1,2 %, тоді як виробництво споживчих товарів тривалого використання зросло на 4,8 %. З іншого боку, виробництво товарів проміжного споживання у 2019 р. зменшилося на 1,9 %, а інвестиційних товарів – на 2,3 %.

Якщо подивитися на ці показники в контексті згадуваної вище орієнтації різних галузей вітчизняної промисловості на внутрішній і зовнішній ринки, то цілком обґрунтовано можна вважати, що, наприклад, були такі основні причини скорочення виробництва споживчих товарів короткострокового використання в Україні у 2019 р. По-перше, у деяких сегментах ринку цієї категорії товарів попит загалом уже досяг межі свого насичення, а подекуди, наприклад у випадку із хлібобулочними виробами, попит може навіть скорочуватися. По-друге, до скорочення виробництва вітчизняних споживчих товарів короткострокового використання призводить також і конкуренція з іноземними товарами цієї ж категорії на українському ринку. По-третє, зростання попиту на деякі споживчі товари короткострокового використання, наприклад м'ясо та м'ясні вироби, не змогло за сумою продажу перекрити негативні наслідки скорочення попиту на деякі інші вітчизняні товари цієї ж категорії.

Що ж стосується зростання виробництва споживчих товарів тривалого використання, то, завдяки минулорічному зростанню доходів населення, збільшенню їх виробництва зашкодити не змогла навіть конкуренція з аналогічними іноземними товарами в Україні. До того ж у деяких сегментах

вітчизняного ринку українські та іноземні споживчі товари тривалого використання взагалі не конкурують між собою. Причому обсяги виробництва вітчизняних споживчих товарів тривалого використання загалом порівняно невеликі.

Водночас те, що виробництво товарів проміжного споживання в Україні у 2019 р. зменшилося на 1,9 %, а інвестиційних товарів зменшилося на 2,3 %, значною мірою пов'язано з відмінностями їхньої функціональної ролі в міжнародних та українських ланцюжках економічного відтворення. Адже готові інвестиційні товари купуються не так часто, як товари проміжного споживання, серед яких багато комплектуючих і вузлів із відносно коротким життєвим циклом. Також підтриманню попиту на товари проміжного споживання (отже, і їх виробництву) сприяє їхня більша функціональна гнучкість порівняно з інвестиційними товарами. Крім того, певні вітчизняні товари проміжного споживання можуть включатися як в українські, так і в міжнародні ланцюжки економічного відтворення.

Отже, як засвідчив проведений вище аналіз, причини минулорічного скорочення промислового виробництва в Україні вельми різноманітні. Зокрема, і через неоднорідність структури вітчизняної промисловості. Тому для оцінювання перспектив української промисловості спочатку коротко зупинимося на деяких важливих проблемах її розвитку (у продовженні праці в наступних випусках. – Прим. ред.).

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Обострение мирового финансового кризиса и его вероятное влияние на экономику Украины в оценках экспертов и СМИ

Мировые фондовые рынки 9 марта текущего года показали рекордное со времени кризиса 2008–2009 гг. падение. По результатам торгового дня 9 марта мировые фондовые индексы обвалились на рекордные цифры с последнего большого кризиса. Японский NIKKEI 225 потерял 5 %, британский FTSE 100 – 7,7 %, немецкий DAX – почти 8 %. За несколько часов после открытия американский рынок рухнул на 7 % S&P 500, что привело к запуску редко используемого механизма стабилизации – 15-минутной приостановки торгов. Это не сильно помогло: на 19:00 по киевскому времени крупнейший рынок потерял 6,26 %.

Ближайший к Украине польский фондовый рынок рухнул на 8 %. В целом с начала марта почти все рынки упали, как не падали со времен крупнейшего финансового кризиса 2008 г., суммарные потери капитализации оцениваются в 9 трлн долл. Эксперты называют несколько совпавших по времени причин начавшегося обострения экономического кризиса.

Во-первых, на выходных стали ясны последствия того, что Россия и ОПЕК не договорились о снижении добычи нефти. Саудовская Аравия

начала агрессивную ценовую войну. Результат – цены на нефть рухнули на 30 %, достигнув отметки в 31,2 долл. за баррель (Brent), позже цена поднялась до 35 долл.

В «Роснефти» считают, что, участвуя в соглашении ОПЕК+, Россия лишь «расчищала место» для американской сланцевой нефти. Об этом заявил пресс-секретарь «Роснефти» М. Леонтьев. По его словам, если соглашение ОПЕК+ и сыграло позитивную роль, то лишь как психологический фактор на первом этапе – в действительности все объемы нефти, которые выбывали при неоднократном продлении сделки, оперативно и полностью замещались на мировом рынке объемами американской сланцевой нефти. «С точки зрения интересов России эта сделка просто лишена смысла. Мы, уступая собственные рынки, убираем с них дешевую арабскую и российскую нефть, чтобы расчистить место для дорогой сланцевой американской. И обеспечить эффективность ее добычи», – отметил М. Леонтьев и добавил, что соглашение не влияет на рынок и объем предложения из-за него не меняется. «Просто наши объемы замещаются объемами конкурентов. Это – мазохизм», – заключил пресс-секретарь «Роснефти».

Отметим, что 6 марта министры нефти ОПЕК и стран, не входящих в картель, включая Россию, Казахстан и Азербайджан (ОПЕК+), не смогли договориться об условиях сделки по сокращению добычи нефти. Стороны не только не расширили сделку, действовавшую с 2016 г., но и не продлили ее. Российская сторона не согласилась на предложение дополнительно сократить производство из-за эпидемии нового коронавируса, ударившей по мировой экономике, и предлагала сохранить действующие условия сделки (сокращение добычи нефти на 1,7 млн барр./сутки). Противоположную позицию заняла Саудовская Аравия, предложившая увеличить сокращение на 1,5 млн барр./сутки до конца года. Соглашение действует до 1 апреля 2020 г.

После известия о распаде сделки, цена нефти Brent молниеносно обвалилась на 9 % – до 45,5 долл. за баррель, обновив минимум с июня 2017 г. Россия потеряет от 100 до 150 млн долл. в день из-за разрыва соглашения по сокращению добычи нефти, заявил в интервью изданию The Bell совладелец российской нефтяной компании «Лукойл» Л. Федун. Он назвал отмену соглашения нерациональным решением.

Вместе с тем аналитики Goldman Sachs, Morgan Stanley и Bank of America понизили прогноз цен на нефть марки Brent. Аналитики Goldman Sachs понизили прогноз цен на нефть марки Brent до 30 долл. за баррель во II и III кварталах текущего года с ранее ожидавшихся 47 и 53 долл. за баррель на фоне начала ценовой войны на нефтяном рынке.

Прогноз цены WTI на II квартал был понижен до 29 с 42,5 долл. за баррель, на III квартал – до 28 с 48,5 долл. за баррель. «Прогноз для нефтяного рынка еще более мрачный, чем в ноябре 2014 г., когда ценовая война началась в прошлый раз, поскольку (в этот раз) она совпала с

заметным спадом спроса на нефть из-за коронавируса», – отмечают аналитики.

В то же время Goldman Sachs ожидает более быстрого восстановления равновесия на рынке нефти в связи с тем, что производители сланцевой нефти и компании с высокой стоимостью добычи еще до падения нефтяных цен сталкивались с ростом стоимости капитала из-за низкой доходности акций. Аналитики полагают, что производство сланцевой нефти сократится на 75 тыс. б/с в июле – сентябре и на 250 тыс. б/с в октябре – декабре по сравнению с предыдущим кварталом. При этом они прогнозируют дефицит на мировом нефтяном рынке, начиная с IV квартала текущего года. Прогноз цены Brent на IV квартал составляет 40 долл. за баррель против ранее ожидавшихся 59 долл. за баррель, WTI – 37 против 54,5 долл. за баррель.

В 2021 г. нефть Brent продолжит дорожать с 45 долл. за баррель в I квартале до 60 долл. за баррель в IV квартале, цена WTI вырастет соответственно с 41 до 56 долл., ожидают эксперты.

Goldman Sachs исходит из предположения, что страны ОПЕК+ не смогут достичь нового соглашения о сокращении добычи в ближайшие месяцы, а принятие любых ответных мер возможно только при еще большем падении цен. При этом, по мнению аналитиков, предыдущее соглашение ОПЕК+ было «несбалансированным и экономически необоснованным».

Аналитики Morgan Stanley снизили прогноз средней цены нефти марки Brent во II квартале до 35 долл. за баррель. Также была ухудшена оценка на второе полугодие текущего года – до 40–45 долл. за баррель, сообщается в отчете банка.

Также эксперты повысили прогноз поставок из стран ОПЕК+ на 1 млн баррелей в сутки с конца марта, поскольку с 1 апреля у государств-участников соглашения не будет обязательств по сокращению нефтедобычи. «С этого момента стимулом для каждой отдельной страны станет максимизация добычи и восстановление своей доли на рынке», – говорится в сообщении Morgan Stanley.

Между тем аналитики Bank of America не исключают падения котировок Brent ниже 30 долл. за баррель в ближайшие недели.

Напомним, что еще в начале года цена нефти была выше 60 долл. за баррель. Инвесторы стали распродавать акции энергетических компаний, в первую очередь американских сланцевых добытчиков, многие из которых могут обанкротиться при такой цене. Однако не только энергетика оказалась под ударом, ведь нефть играет огромное значение на сырьевых рынках – такое снижение неизбежно приведет к коррекции цен в других секторах.

Во-вторых, падение цен и ожидаемая распродажа на фондовых рынках спровоцировали колоссальное перемещение активов, инвесторы ищут защищенные инструменты, пишет Bloomberg. И традиционно находят их в американском долге, спрос на гособлигации США привел к снижению их доходности ниже 0,5 % годовых – это еще один рекорд.

В-третьих, распространение коронавируса приводит ко все большим проблемам в мировой экономике, и прогнозы ее роста снижаются. На прошлой неделе OECD оценил влияние коронавируса в 0,5 % мирового ВВП. И это может оказаться еще позитивным сценарием – вирус уже более чем в 100 странах мира. И даже у стран с хорошо развитой медициной не получается остановить его распространение.

В середине января 2020 г. распространение уханьского вируса рассматривалось в качестве угрозы для самого Китая. Рынки, видя активные меры, предпринимаемые китайскими властями, и зная огромные возможности страны по поддержке экономики, не очень волновались. Замедление экономики Китая в общем контексте мировой экономики рассматривалось как вероятное, неизбежное, но преодолеваемое событие. Учитывая ресурс страны, инвесторы полагались на то, что госзаказ, поддержка предприятий разного уровня, а также ослабление монетарной политики народным банком Китая способны будут поддержать темпы роста экономики.

Даже прогнозы падения темпов роста в I квартале до 3–3,5 % с возможностью восстановления со II квартала до 4 % воспринимались как «приемлемые потери». Их можно компенсировать усилиями правительств и центральных банков разных стран, способных предложить фискальные и монетарные меры поддержки. Это устраивало многих: акции, являющиеся чутким барометром состояния экономики, постепенно сползли в «минус», в то время как облигации росли в цене на ожиданиях снижения ставок. Постепенное распространение вируса по всему миру и, в частности, неконтролируемая вспышка в Италии в конце февраля оказались крайне чувствительными для инвесторов. Доходность казначейских облигаций США упала на 40–60 б. п. относительно уровней декабря, а кривая вновь стала инвертированной. Дрогнули и высокодоходные активы, и облигации на развивающихся рынках, доходность которых настолько низка, что даже минимальный шок мог подтолкнуть ее серьезный рост.

Безусловно, эпидемия вызывает и будет еще вызывать существенные проблемы в текущей экономической жизни – остановки производств, снижение уровня потребления сервиса, разрывы в цепочках поставок. Ущерб от эпидемии может привести к существенной просадке скорости роста ВВП Китая в 2020 г. и даже резкому росту банкротств в стране (хотя власти уже обязались этого не допустить).

В других странах ситуация может быть аналогичной – в той же Италии эпидемия может спровоцировать жесткий кризис, а развитие эпидемии в малых странах, в которых большую роль в экономике играет туризм, может привести к экономической катастрофе.

На этом фоне финансовые власти крупнейших стран имеют возможности по дальнейшему смягчению монетарной политики и конечно ими воспользуются, чтобы дать экономикам наверстать упущенные в первом полугодии 2020 г. темпы. Власти Китая и Гонконга уже сегодня начали

буквально раздавать деньги, компенсируя гражданам и предприятиям, теряющим доходы, их потери.

В Украине не развит фондовый рынок, и многие эксперты считали, что падения стоимости акций можно не опасаться. Наша страна импортирует более 80 % потребляемых нефтепродуктов. Это значит, что снижение цен на нефть обычно выгодно украинскому платежному балансу и это якобы является позитивным моментом. Но, учитывая общий контекст, в котором это происходит – угроза рецессии, спад на финансовых рынках, общее замедление экономики, это не то, чему нужно радоваться.

Именно финансовый кризис может оказаться очень болезненным для украинской экономики. В понедельник, 9 марта, несмотря на выходной день, держатели украинских ОВГЗ были готовы с ними расстаться по очень низкой цене.

Паника на мировых рынках из-за распространения эпидемии коронавируса в мире и обвала цен на нефть привели к очередному резкому падению стоимости ВВП-варрантов и еврооблигаций Украины: за «черный понедельник» 9 марта первые подешевели на 9,2 %, а доходность вторых возросла на 1–1,1 п. п.

Как сообщили участники рынка, по итогам понедельника ВВП-варранты стоили около 81,8 % номинала, хотя минувшую неделю они завершали на отметке 90 %, а еще две недели назад за них давали 107,5 % номинала.

Еврооблигации с погашением в 2020 г. теперь котируются по ставке около 4,9 % годовых, 2021 г. – 5,7 %, 2022 г. – 6 %, 2023 г. – 6,9 % и в 2025 г. – 7,3 % годовых.

Доходность бумаг с погашением в 2025 г. достигла 7,6 %, в 2026–2027 гг. – 7,7–7,9 %, а самых «длинных» с погашением в 2032 г. – 8,3 %.

С момента последнего локального максимума, достигнутого две с небольшим недели назад, ставки еврооблигаций Украины подскочили в среднем на 2,6 п. п.

Еврооблигации в евро, выпущенные в январе на 10 лет под 4,375 % годовых и котирувавшиеся в середине февраля по 101 % номинала и по 90 % 6 марта, в «черный понедельник» опускались в цене до 80 % от номинала (около 7,2 % годовых). Однако к концу дня их котировки подросли до 82 %.

Напомним, что за прошлый год иностранные инвесторы купили украинские ОВГЗ на сумму около 5 млрд долл. и уход даже части этих денег окажет давление на гривню.

В первую неделю весны доллар дважды пересекал отметку в 25 грн. Впервые это произошло 3 марта. На мировых рынках в этот момент продолжалась турбулентность из-за эпидемии коронавируса, а в прессе стали появляться первые списки нового состава Кабмина, который должен был заменить правительство А. Гончарука.

Активное участие НБУ, который на прошлой неделе ежедневно продавал валюту, помогло на некоторое время сбить котировки в район 24,7–

24,8 грн/долл. Но уже в пятницу девальвация возобновилась, а вмешательство регулятора уже не смогло этому помешать.

В Украине 9 марта началось с резкого подорожания доллара. На открытии межбанка 10 марта курс доллара подскочил сразу на 28 коп. «Открывались безналичные торги широко – в рамках 25,15–25,30 грн/долл. Ослабление гривны вслед за рублем было ожидаемо», – заявил директор казначейства банка «Кредит Днепр» О. Куринной.

Это притом, что Национальный банк с самого открытия рынка стал на продажу валюты. Казначей рассказали, что за первые 30–40 мин он продал 130 млн долл., а затем еще 20 млн долл. При этом ставил два курса 25,25–25,20 грн/долл. Кому именно достался огромный объем регулятора – точно неизвестно. Хотя есть подозрения, что это иностранные держатели ОВГЗ скупают валюту.

«На фоне мировых новостей и ситуации на межбанке подросли наличные цены на доллар. Если до этого курсы обменников были ниже межбанка, то сейчас наоборот: оптовые наличные курсы находятся в рамках 25,35–25,55 грн/долл. Люди стали активнее раскупать американскую валюту. Потому банки активнее ее закупают на безналичном рынке, чтобы обеспечить кассы и провести валютные покупки, которые население совершает в онлайн-банкингах (в мобильных приложениях и в интернет-банкингах)», – отмечает финансовый аналитик В. Невмержицкий.

В рознице наличный доллар прибавил очень много – от 30 до 60 коп. И средний курс продажи доллара находится в очень широком коридоре – 25,50–25,80 грн/долл. Видно, что банки еще не поняли курсовой тренд и ставят свои ценники невпопад. То есть близко не представляют, куда двинется валютный рынок. При этом в небанковских обменниках не стесняясь ставят максимальную цену продажи на уровне 26,50 грн/долл.

Несмотря на это, массового бегства нерезидентов из ОВГЗ ожидать не стоит. Во-первых, около половины портфеля (порядка 2,5 млрд долл. в эквиваленте) гривневых облигаций у иностранцев – это бумаги с погашением в 2022–2025 гг. Ближайший пик выплат по коротким ОВГЗ (17,2 млрд грн), а значит, и возможный выход нерезидентов в доллар будет только в мае.

Во-вторых, на сегодняшний день держатели этих активов фактически находятся в «ловушке»: вторичный рынок продажи гривневых ОВГЗ пока развит очень слабо и их просто некому сбросить. Вместе с тем о новых инвестициях нерезидентов в гривневые активы как о важном факторе валютного рынка (именно это укрепило гривню в 2019 г. к доллару на 14,5 %) в ближайшее время стоит забыть.

На этом фоне отметим, что новый Премьер-министр Д. Шмыгаль приступил к работе в максимально неудобный момент для украинской экономики: паника на внешних рынках, большие выплаты по госдолгу, проблемы с бюджетом. Финансисты не могли не обратить на это внимание: 5 марта американский инвестбанк Morgan Stanley разослал среди клиентов отчет, в котором рекомендовал продавать украинские активы как раз из-за

смены правительства. Главные опасения относительно Д. Шмыгалия и общей кадровой политики Президента В. Зеленского связаны с возможным откатом реформ: бюджетный популизм, отказ от МВФ (новый Премьер и министр финансов И. Уманский после этого заявили, что фонд по-прежнему важен для Украины), провал в борьбе с коррупцией, угроза независимости НБУ.

Не стоит и забывать о том, что в этом году украинскому правительству предстоят приличные выплаты по внешнему долгу и без перекредитования мы рискуем получить серьезные курсовые риски. Плюс, полную остановку инвестиций в страну, которых и так было немного. Сюда же можно отнести и риски возможного уменьшения переводов «заробитчан», вызванное сокращением деловой активности в Европе.

Кризис на мировых рынках очень сильно затрудняет привлечение финансирования для погашения и обслуживания долгов. Общая сумма выплат по валютным долгам Украины в 2020 г. приближается к 9 млрд долл., и без рефинансирования большей части Минфину будет крайне трудно с ними рассчитаться.

Ситуация усугубляется отсутствием прогресса в программе МВФ. В пятницу, 6 марта, инвестиционная компания Concorde Capital выпустила аналитический отчет, в котором прямо говорится, что компания не видит возможности для получения транша МВФ в 2020 г. Без сотрудничества с фондом привлечь долги под небольшую доходность будет почти невозможно. Очевидно, что новое украинское правительство уже в ближайшем будущем столкнется с большими финансовыми и экономическими вызовами, позитивно решить которые будет весьма нетривиальной задачей *(При подготовке материала использована информация таких источников: НВ-Бизнес (<http://biz.nv.ua>); Liga.net (<http://www.liga.net>); Бизнес-Цензор (<https://biz.censor.net.ua>); UBR (<http://ubr.ua>); Интерфакс-Украина (<http://interfax.com.ua>); Дело.ua (<https://delo.ua>); Украинские новости (<https://ukranews.com>); РБК-Украина (<https://www.rbc.ua>)).*

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Трудова міграція: український аспект

Тривалий час найпопулярнішим напрямом для трудових мігрантів залишалася Польща. За різними оцінками, у 2019 р. там працювало від 1,2 до 1,5 млн наших співвітчизників. Але найближчим часом «маршрути» трудової міграції може бути змінено.

Варто підкреслити, що Президент України В. Зеленський вважає трудову міграцію українців до країн Європейського Союзу державною проблемою. «Україна завжди відстоювала європейські цінності і вибір – це напрямок вступу до Європейського Союзу. Ми підписали угоду з ЄС, підписали безвіз. Хоча там є і плюси, і мінуси. З одного боку, безвіз – круто,

ми вільні... Але, з іншого боку, ми бачимо трудову міграцію. Назвати це мінусом з точки зору безвізу, напевно, теж буде несправедливо, це все-таки наша проблема, державна. Тому що ми не створили конкурентних умов, не даємо заробітку, не даємо таких робочих місць, такої захищеності. І люди вибирають альтернативу», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://dnews.dn.ua/news/743228>. 2020. 8.03).

Треба зазначити, що, як повідомляють ЗМІ, за оцінками Нацбанку, тільки за шість місяців минулого року українці переказали в Україну з-за кордону 5,5 млрд грн. Найбільшим «постачальником» грошей залишається Польща. Саме там «осідає» лєвова частка тих, хто їде на заробітки за кордон. У минулому році вид на проживання в країнах ЄС отримало 527 тис. українців, з них 78 % було видано в Польщі. Однак правила роботи в Польщі для українців зміняться, оскільки влада країни має намір розробити нову міграційну стратегію у 2020 р. Це може безпосередньо торкнутися й українських мігрантів у Польщі.

Політика відкритих кордонів, яка уможливила масову трудову міграцію українців, була рекомендована країнам – членам ЄС у Стратегії «Європа-2020». Цей документ було прийнято невдовзі після кризи 2008 р., він мав на меті розв'язати проблему кризи економічного розвитку ЄС. Причиною стала нестача трудових ресурсів. За рекомендацією, поданою в документі, більшість розвинутих країн ЄС відкрили кордони переважно для трудових мігрантів із ЄС. Це спровокувало відплив кадрів із менш розвинутих європейських країн у більш розвинуті. Зокрема, поляки, чехи, прибалти стали масово виїжджати на заробітки до Німеччини, Великої Британії та ін. країн. Менш розвинутих державам, що втратили найбільш привабливу частину трудових ресурсів, довелося відкрити кордони для громадян країн, які не перебувають у ЄС.

Незабаром термін дії Стратегії «Європа-2020» закінчиться, але у ЄС констатують: ліберальна міграційна політика була виправдана та принесла користь. Однак у ряді країн це призвело до зростання соціальної напруженості. Зокрема, у тій же Польщі, яка в останні роки розв'язує проблему дефіциту кадрів в основному за рахунок українців, багато хто незадоволений масовим напливом трудових мігрантів. Це призвело до того, що роботодавці не поспішають підвищувати рівень заробітної плати. Крім того, через велику кількість недорогої робочої сили роботодавці не зацікавлені поверненням поляків. Плюс, у Польщі теж є безробіття, хоча й низьке – на рівні 5 %.

«Якими будуть зміни в міграційній політиці Польщі та чи будуть вони взагалі, насправді сказати зараз важко – поки немає ніякої конкретної інформації. Що зрозуміло точно, Польща зацікавлена в зрівнянні внутрішнього ринку праці та працевлаштування в першу чергу своїх громадян. Згідно з офіційними даними, у Польщі налічується 850 тис. безробітних. Водночас там працює від 800 тис. до 1 млн трудових мігрантів з

України», – описує ситуацію директор логістичної компанії ZAMMLER POLSKA Sp.z oo О. Рачов.

До того ж влада Польщі заявила, що без трудових мігрантів Польщі не вдасться реалізовувати свої плани економічного розвитку – самі поляки вельми неохоче йдуть на низькооплачувану роботу, на яку, як правило, беруть працівників з інших країн. Та й ставлення до роботи в місцевих жителів і трудових мігрантів різне. Відповідно, українські експерти вважають, що в будь-якому випадку, навіть після появи нової міграційної стратегії, поляки кликатимуть до себе українців (URL: <https://www.rbc.ua/rus/styler/polsha-izmenit-pravila-trudovyh-migrantov-1581601398.html>. 2020. 13.02).

Згідно з даними експертної платформи НБУ, дедалі менше наших співвітчизників хочуть працювати в Польщі. Зарплати в цій країні більше не виглядають привабливо. Причина – зниження курсів долара і євро по відношенню до гривні та зростання зарплат в Україні. Зате дедалі більше українців розмірковують про роботу в Німеччині. І для цього є вагомі причини.

У 2020 р. кваліфікованим працівникам з України буде значно простіше знайти легальну роботу в Німеччині. З початку року в дію вступив новий міграційний закон. Головне нововведення – влаштуватися на роботу в Німеччині тепер зможуть не тільки випускники ВНЗ, а й представники робітничих спеціальностей. Діятимуть дві основні умови: наявність кваліфікації, тобто повинен бути диплом ВНЗ або диплом про профосвіту, яку здобували, як мінімум, два роки; кваліфікація повинна бути підтверджена німецьким профільним відомством. Раніше для деяких професій, наприклад лікар або вчитель, визнання диплома було обов'язковим, для інших, наприклад для інженера або ІТ-фахівця, – добровільним. Тепер же для всіх діє одне й те ж правило. Але іноземні ІТ-фахівці з рівнем німецької мови хоча б В1 зможуть працювати, не підтверджуючи в Німеччині диплом, – їм досить мати як мінімум три роки досвіду роботи у своїй сфері (за останні п'ять років) і трудовий договір з зарплатою не менше 4 тис. 020 євро на місяць.

Також має бути конкретна пропозиція про роботу або вже укладений контракт із німецьким роботодавцем. Характер діяльності повинен відповідати отриманим знанням. Крім того, фахівцям із дипломом ВНЗ буде дозволено виконувати й роботу, для якої досить середньої професійної кваліфікації.

Дозвіл на підсобну роботу в Німеччині, яка потребує спеціальної підготовки та наявності кваліфікації, новим законом не передбачено.

Тому, хто має кваліфікацію та добре володіє німецькою мовою (як мінімум на рівні В1), буде дозволено проживати в Німеччині без трудового договору протягом півроку – для того щоб знайти собі роботу. До теперішнього моменту така можливість була тільки у фахівців з вищою освітою. Важлива умова – кваліфікація повинна бути визнана в Німеччині.

В іноземців не з ЄС, яких цікавить профнавчання в Німеччині, з новим законом з'являється можливість отримати візу як мінімум на півроку для пошуку підходящого заняття. Претендент повинен володіти німецькою на рівні B2, бути не старше 25 років і мати достатньо коштів на прожиття (URL: <https://strana.ua/news/252539-kto-mozhet-rabotat-po-novomu-zakonu-v-hermanii-ne-iz-stran-evropejskoho-sojuza.html>. 2020. 2.03).

Чехія теж проявляє інтерес до наших заробітчанин. У кінці серпня 2019 р. ця країна подвоїла річну квоту на трудових мігрантів з України – із 19,6 тис. до 40 тис. осіб. Як і у випадку з Польщею, чеських роботодавців приваблює мовна та культурна близькість між нашими країнами. І якщо раніше в Чехії були потрібні в основному українські різноробочі, то нині двері відкрито й для кваліфікованих фахівців. Чехія пропонує особливу інтеграційну програму для тих, хто хоче та може працювати лікарем. Для програмістів – теж прийнятні умови (URL: <https://minfin.com.ua/2020/01/23/40099930>. 2020. 22.01).

Чекають українців і в Литві – у 2020 р. список спеціальностей, на які легально можуть претендувати іноземці, розширено до 68. В основному це будівельні професії, далекобійники, швачки та ін.

Заробітчани й у Прибалтику їдуть охоче: не так далеко від батьківщини, можна майже скрізь спілкуватися російською мовою, платять за українськими мірками чимало – від 600 до 1 тис. 500 євро (URL: <https://www.rubaltic.ru/article/ekonomika-i-biznes/17022020-ne-bud-bezviza-kiev-davno-obros-by-trushchobami-zhiteli-ukrainy-razbegayutsya-iz-strany>. 2020. 17.02).

У свою чергу Велика Британія вимагатиме від трудових мігрантів із країн спільноти наявність попередньої угоди з роботодавцем і проходження перевірки на знання англійської. Прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон і його команда хочуть ввести нову імміграційну систему на основі австралійської, яка заборонятиме будь-якому мігранту з ЄС, який отримує заробітну плату менше встановленого рівня, приїжджати в країну. У міністерстві внутрішніх справ Великої Британії оцінюють, що нова система зменшить кількість низькокваліфікованих працівників, які прибувають із країн ЄС, на 90 тис. осіб щорічно.

Усім трудовим мігрантам потрібно буде знайти місце роботи в Британії до переїзду, більше шансів на це в районах, де не вистачає кадрів. Ті, хто має більш високий рівень освіти або ті, хто отримав освіту у Великій Британії, також матимуть більше шансів. «Система стане простішою і справедливішою, не буде дискримінації між країнами походження, що поверне демократичний контроль над імміграцією британцям», – заявив представник британського уряду (URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2877485-britania-vvedet-novye-trebovania-dla-trudovyh-migrantov-iz-stran-es.html> 2020. 16.02).

За даними «Асоціації українців Великої Британії», у Сполученому Королівстві живе та працює до 100 тис. етнічних українців, як народжених на

території країни, так і тих, хто перебуває там на ПМЖ або просто їздить на заробітки. Далеко не всі українські заробітчани, як і їхні колеги з інших країн, зможуть вписатися в реалії нової міграційної політики Великої Британії. Чоловіки в основному йдуть працювати на будівництва, а жінки влаштовуються прибиральницями та медсестрами. По-іншому справи йдуть в аграрному секторі Великої Британії, де також працюють українські громадяни. Британський уряд зробив виняток для сезонних працівників сільського господарства й дозволив британським фермерам залучати до 10 тис. мігрантів на рік.

Нова міграційна політика Б. Джонсона дає шанс українським науково-технічним працівникам, IT-фахівцям, інженерам і математикам знайти роботу у Великій Британії. Міграційна реформа в країні заточена на розв'язання проблеми нестачі 40 тис. IT-фахівців. Через дефіцит кваліфікованих працівників економіка країни недоотримує 60 млрд фунтів стерлінгів на рік. Найбільше у Великій Британії не вистачає фахівців у сфері кібербезпеки, управління даними, бізнес-аналітиків з ухилом в IT, розробників програмного забезпечення. Більше половини британських роботодавців заповнюють дефіцит цих кадрів завдяки співпраці з фрілансерами.

У нашій країні є 10 ВНЗ, зокрема Києво-Могилянську академію, Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський національний економічний університет, які готують фахівців для високотехнологічних галузей, а їхні випускники в пошуках роботи (URL: <https://112.ua/statji/posledstviya-novoy-migracionnoy-politiki-velikobritanii-dlya-ukrainy-526522.html>. 2020. 22.02).

У контексті теми трудових мігрантів звертає на себе увагу й ситуація з тим, як на сьогодні змінюється портрет мігранта: хто з українців виїжджає з країни в пошуках роботи. При цьому треба зазначити, що тільки в минулому році в Польщі народилося близько 3 тис. громадян України – майже на 1 тис. більше, ніж роком раніше. Це зайвий раз свідчить про те, що український трудовий мігрант молодшає.

Тим часом, триває зниження чисельності населення України. За даними Держстату, станом на 1 січня 2020 р. населення України скоротилося майже на 230 тис. і налічує 41 902 400 осіб. У 2018 р. українців налічувалося 42 198 483 особи.

Експерт сайту з пошуку роботи rabota.ua Т. Пашкіна зазначає, що зменшення населення країни пов'язано з низькою народжуваністю (на 100 померлих – 57 немовлят), а також міграцією співвітчизників в інші країни, де вони часто створюють сім'ї за межами України та не повертаються на батьківщину. За даними аналітиків rabota.ua, вплив фахівців і робочої сили в країни Європейського Союзу відбувається насамперед через низькі заробітні плати в Україні, відсутність відповідного місця роботи за фахом із гідною зарплатою. У процесі пошуку роботи близько 90 % українців

вважають, що зіткнулися з труднощами, а 52 % – що знайти хорошу роботу в Україні стає дедалі складніше.

Є й інша проблема – безробіття. За даними rabota.ua, рівень безробіття в Україні, станом на 2019 р., досяг 8,5 %. У країнах Європейського Союзу (Румунія, Угорщина, Польща, Німеччина, Чехія, Словаччина) він значно нижчий.

Проблеми з пошуком відповідного місця роботи в Україні змушують молодих фахівців виїхати в інші країни, тим більше що з безвізовим режимом здійснити це стало набагато простіше. Першими, хто приймає рішення їхати, є молодь, оскільки вона більш мобільна. Плюс, як підкреслили аналітики, часто випускники ВНЗ не можуть знайти роботи з гідною оплатою праці через відсутність досвіду. Тому претендент на посаду в результаті може прийняти рішення покинути країну в пошуках роботи за фахом з високою оплатою. Оскільки не всі українські роботодавці готові платити ринкові зарплати людям без досвіду. В експертних колах прогнозують, що кількість українських трудових мігрантів у Європі в 2020 р. різко збільшиться.

Стан ринку праці в окремих країнах або регіонах є похідним від їхньої інвестиційної активності, підкреслює економіст О. Гаврутенко. «Відсутність внутрішніх інвестицій у реальний сектор економіки або навіть порівняно низький їхній рівень порівняно із сусідніми відкритими для трудової міграції країнами завжди викликатиме вплив робочої сили: це неминучий, закономірний і справедливий процес. Тому тільки зіставляючи розміри інвестицій у країнах ЄС і України, «зважаючи» при цьому доступність цих ринків, легкість працевлаштування для українців та загальних трудових умов, у тому числі й правових, можна оцінити розміри таких перетоків, напрямок, інтенсивність».

Експерти не очікують інвестиційного буму в Україні найближчим часом. Але навіть якщо і вдасться залучити сюди певні інвестиції, то для того, щоб почався процес повернення заробітчан-українців, рівень зарплат повинен перевищувати загальноєвропейський, а цього досягти буде вкрай важко.

Європейські країни дуже прагматично й цілеспрямовано ведуть облік робочої сили та оцінюють потреби в ній внутрішньої економіки, що дає змогу гнучко й ефективно реагувати на відповідні виклики і вишукувати можливості для розвитку. Експерт Українського інституту аналізу та менеджменту політики Д. Богатирьов стверджує, що протягом останніх місяців з'являється дедалі більше інформації про те, що українських мігрантів стали охоче працевлаштовувати в Німеччині. «Імовірно, у найближчі роки найбільш кваліфіковані робітники з України прагнутимуть виїхати на заробітки саме туди. Також традиційними місцями працевлаштування наших заробітчан залишаться Польща та Російська Федерація. Як не парадоксально, але виїзд значної кількості нашого населення у Європу на заробітки має деякі позитивні наслідки. Перш за все знедолені та бідні люди з регіонів не концентруються в столиці. Не будь у

нас горезвісного безвізу, Київ, цілком можливо, уже обріс би смердючими кримінальними нетрями з декількох мільйонів жителів регіонів, які перебувають у пошуку роботи», – вважає експерт (URL: <https://www.rubaltic.ru/article/ekonomika-i-biznes/17022020-ne-bud-bezviza-kiev-davno-obros-by-trushchobami-zhiteli-ukrainy-razbegayutsya-iz-strany>. 2020. 17.02).

Ситуація з використанням вітчизняних трудових ресурсів дає підставу для таких висновків:

1. Поки очевидно, що українці й надалі продовжать їхати на заробітки закордон. І рівень заробітних плат – це не єдиний аргумент, заради якого українці шукають кращої долі за кордоном. Важливим аргументом для такого рішення є нестача перспективи. Вона ж пов'язується з перспективами розвитку української економіки.

2. У 2019 р. трудові мігранти перерахували в Україну понад 10 млрд дол. І це стало одним із джерел поповнення держскарбниці разом з експортом продукції металургії та сільського господарства. Однак треба підкреслити, що трудова міграція ніяк не може бути одним із китів, на яких повинна триматися економіка України. Експерти попереджають про можливе скорочення грошових переказів українських мігрантів у майбутньому, що негативно позначиться на українській економіці.

3. Зменшення попиту на трудову міграцію в країнах Європи може бути також пов'язано з ускладненням ситуації, пов'язаної з поширенням коронавірусу. Що, як прогнозують деякі експерти, може відбитися на ускладненні трудової міграції, у тому числі й з України.

4. Імовірно збільшення кількості безробітних в Україні у зв'язку із прогнозованою провідними експертами недалекою глобальною економічною кризою, що знизить рівень ділової активності закордоном і, відповідно, потребу в трудових мігрантах. Тим самим провокуватиметься зростання соціальної напруженості й антивладні настрої в країні.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Децентралізація і Конституція – пошук консенсусу

Реформа з децентралізації влади в Україні, за оцінками як європейських, так і українських експертів, визнана доволі успішною. Для її завершення необхідно закріпити напрацьовані зміни на рівні Конституції. Однак запропоновані зміни до Конституції зазнали критики з боку органів місцевого самоврядування, експертів та громадськості. За словами народного депутата, голови підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою Комітету ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування В. Безгіна, два

законопроекти за попереднього складу ВР і ще два вже за поточної владної команди було «успішно» відкликано.

Представники провладної більшості зазначають, що основною причиною для відкликання Президентом з Верховної Ради законопроекту № 2598 «Про внесення змін до Конституції щодо децентралізації влади» стали заяви мерів, які не схвалювали реформи в такому вигляді. «Було дві заяви мерів: одна на першому етапі внесення, коли Президент вперше вніс законопроект 13 грудня 2019 р. – там було майже 150 підписантів, на другому етапі – було вже майже 300 підписантів. Більшість із них – це мери, члени асоціації мерів, голови ОТГ і депутати ОТГ», – поінформував перший заступник голови парламентської фракції «Слуга народу» О. Корнієнко.

Представник профільного комітету ВР України пояснює, що противники змін до Конституції наводять, як правило, три аргументи «проти». Перший аргумент. У 1996 р. (при ухваленні Основного закону незалежної України) блок про місцеве самоврядування став політичним компромісом, тому на сьогодні він є далеким від ідеального. Проте сьогоднішні процеси тільки погіршать ті, хоча й невеликі, але все ж таки здобутки.

Двадцять чотири роки тому Конституція була результатом політичного компромісу того часу, у якому фактичні адепти сильної України, що крокує в Європу, були змушені домовлятися з комуністичними адептами спільного існування з Росією. Наразі, у поточному парламенті, такої проблеми немає. Рух України в бік Європи є сталим, а політичні конфронтації мають інше джерело. Отже, немає й потреби шукати компроміс такого порядку. Відповідність проекту змін Європейській хартії місцевого самоврядування та інтересам наших громадян не підлягає сумніву.

Другий аргумент. Реформу можна закінчити без змін до Конституції. В. Безгін висловлює точку зору профільного комітету з приводу цього аргументу й констатує, що якщо під реформою вбачаємо новий адміністративно-територіальний устрій, то це судження є правдивим. Після відкликання Президентом проекту № 2598 запустили «план Б» й ухвалення законопроекту № 2653, що вже подолав перше читання, дасть змогу провести жовтневі вибори на новій основі та перезавантажити систему місцевого самоврядування. Але що стосується повноцінної реформи, впровадження нового підходу до адміністративного нагляду за законністю, надання обласним радам власних виконавчих органів, то всі ці питання «підвиснуть» під загрозою їхньої неконституційності.

Третій аргумент. Суспільний запит на відповідні зміни відсутній. За словами В. Безгіна, зміни до Основного закону – це консенсус про правила та подальше співіснування як еліт, так і громадян. Крім того, реформа децентралізації є найбільш популярною серед українців, її підтримує 65–70 % співгромадян, що є шаленим кредитом довіри. Отже, Офіс Президента, профільне міністерство та більшість у парламенті готові спробувати ще раз ініціювати внесення відповідних змін до Верховної Ради.

У зв'язку з такою ситуацією 25 лютого в Києві стартував ряд регіональних обговорень необхідності змін до Основного закону щодо децентралізації влади. Після великого форуму в столиці протягом двох тижнів відбуватимуться регіональні обговорення, а з 11 по 14 березня майданчиком для чергової дискусії стане Рада Європи.

Організують обговорення обласні державні адміністрації. До участі в заходах запрошено представників органів місцевого самоврядування всіх рівнів та їхніх асоціацій. Висловити свої пропозиції до конституційних змін усі бажаючі можуть також онлайн: на Facebook-сторінці «Публічні консультації зміни до Конституції – через консенсус» у спеціальному розділі на порталі «Децентралізація» (URL: <https://decentralization.gov.ua/constitution/offers>).

Серед ключових положень, що підлягають обговоренню:

1. Необхідність виборного органу на рівні районів.
2. Формат адміністративного нагляду. Чи можуть виправдати себе префекти?
3. Наявність чи відсутність в Конституції переліку областей.
4. Однозначність тлумачення статусу одиниці в системі адміністративно-територіального устрою. Щоб ні в кого не було сумнівів, що ніякого особливого статусу не буде.
5. Необхідність згадки про контроль органів місцевого самоврядування з боку громадян.

Під час виступу на круглому столі «Децентралізація-2020. Турборежим» заступник голови парламентської фракції «Слуга народу» О. Корнієнко зазначив, що основним предметом дискусії є позиція та правове регулювання інституту префектів, тобто побоювання з боку місцевого самоврядування, пов'язані з централізацією й контролем. Тому поставлено завдання знайти модель, яка була б прийнята на місцях. «У нас є приклад у недалекому минулому: якщо згадати весь процес, що відбувався на Донбасі, то там усе починалося з місцевого самоврядування. Облради, міськради і мери приймали відповідні рішення. Це не були якісь невстановлені особи. Звичайно, потрібно говорити і про посилення вже існуючих інструментів. У першу чергу це робота правоохоронних органів, а також механізм відкликання депутатів місцевих рад і мерів за народною ініціативою. У нас з 2015 р. є прописаний у законі інструмент, але 100 раз в Україні люди пробували це зробити і 100 судів програли. Так не має бути, і ми обговорюємо це в рамках пакета «народовладдя», у який також входить питання проведення референдумів», – пояснив він.

Ще одним інструментом, за словами О. Корнієнка, є префекти. На його переконання, ця інституція потрібна для того, щоб не розвалилася держава.

Представники провладної більшості в парламенті планують під час цієї сесії направити законопроект до Конституційного Суду, отримати висновок і проголосувати перше читання 226 голосами. «Висновок Конституційного Суду можна очікувати у травні – червні, тому направити до суду документ

потрібно у березні. Якщо на початку четвертої сесії ВР, до 5 вересня, приймемо ці зміни, то місцеві вибори проведуть уже з урахуванням змін до Конституції», – зазначив заступник голови парламентської фракції «Слуга народу» О. Корнієнко.

Але, розуміючи, що є ризик не встигнути, паралельно йде процес підготовки до проведення виборів за таким адміністративним устроєм, який буде після змін до Конституції. Обрані депутати формуватимуть виконкоми, які займатимуться виконавчою діяльністю на місцях, тому що інститути місцевих адміністрацій себе вичерпали.

На переконання представника партії «Слуга народу», децентралізацію влади можливо завершити до місцевих виборів. «Так, у нас є план. Можна за дві сесії встигнути, якщо планувати на початку четвертої сесії 3–4 вересня голосувати 300. Четверта сесія якраз дуже вдало розпочинається – 1 вересня, а виборчий процес розпочинається 5 вересня», – пояснив він.

Стартували публічні обговорення змін до Конституції України, які мають закріпити реформовану систему місцевого самоврядування та нову територіальну організацію влади, а також децентралізацію владних повноважень. Також публічні обговорення організовано в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Херсонській, Чернівецькій, Вінницькій, Харківській, Київській областях. До них долучаться представники місцевого самоврядування із сусідніх областей.

В уряді констатують, що лише зміни до Конституції України дають змогу закріпити незворотність децентралізації та її результати, збалансувати систему адміністративно-територіального устрою, створити повноцінне місцеве самоврядування на усіх рівнях. З цим погоджуються всі. За словами заступника міністра розвитку громад та територій В. Негоди, критику викликає навіть не стільки зміст запропонованих президентом конституційних змін, скільки конкретні формулювання, термінологія, строки і спосіб впровадження. Тому новий законопроект, який буде напрацьований після широких обговорень, що незабаром стартують в регіонах, навряд чи дуже відрізнятиметься від попередніх по суті, але буде більш чітким і однозначним.

На його переконання, одночасно зі змінами до Основного закону має відбуватися обговорення змін до законодавства, які дозволять провести вибори на новій територіальній основі громад та районів, розмежувати повноваження і забезпечити місцеве самоврядування необхідними ресурсами. «У кінцевому результаті, сподіваюсь, вже цього року ми маємо отримати нове і сучасне правове поле в частині місцевого самоврядування і адміністративно-територіального устрою, що дасть нам змогу забути про постійні ремонти застарілого законодавства і сконцентруватися на питаннях розвитку регіонів та громад», – зазначив заступник міністра.

Тим часом голови громад та експерти вдруге зробили спільну публічну заяву щодо доопрацьованого тексту законопроекту «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 27 грудня 2019 р.

Понад півсотні голів обласних центрів, містечок, селищ, сіл та об'єднаних територіальних громад спільно з експертами з питань місцевого самоврядування та децентралізації влади 13 січня 2020 р. закликали народних депутатів України не голосувати за проект змін до Конституції України щодо децентралізації.

Підписанти спільної заяви стверджують, що Офіс Президента врахував лише частину зауважень, доданих до першої спільної заяви. Голови громад та експерти вчергове звернулись до центральних органів виконавчої влади, Офісу Президента України, особисто до Президента В. Зеленського й до західних партнерів з публічною заявою, оскільки вимога попередньої спільної заяви щодо необхідності публічного обговорення проекту змін до Конституції України зі спільним напрацюванням виваженої редакції законопроекту, на їхню думку, не була виконана.

Зокрема, в другій спільній заяві зазначається, що оновлений текст змін до Конституції України попри часткове виправлення недоліків зазнав лише технічно-формальних коректив. Так, на думку підписантів спільної заяви, інститут префектів, запропонований у поданому вигляді, в руках Президента і його Офісу є інструментом політичного тиску на місцеве самоврядування. Він втручатиметься у виконання органами місцевого самоврядування (далі – ОМС) як делегованих, так і власних повноважень, а також всупереч ратифікованій Україною Європейській хартії місцевого самоврядування зупинятиме акти ОМС. Це створить передумови, які будуть загрозою для демократії, заміщуючи значущий вплив громади на процес ухвалення місцевих рішень впливом представника, якого призначає Президент України.

Текст змін до Конституції України також зменшує фінансові гарантії місцевого самоврядування. Скасовуючи обов'язок держави в повному обсязі фінансувати делеговані нею повноваження (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, спорт) новий склад парламенту, з подачі Офісу Президента, ризикує обнулити здобутки бюджетної децентралізації та фактично може «відібрати» бюджети розвитку міських, селищних й сільських громад. У такий спосіб ліквідується можливість для покращення благоустрою в містах, унеможлиблюється подальше підвищення якості послуг для мешканців громад та катастрофічно зменшується потенціал для процвітання.

Зміни також передбачають зменшення повноважень голів громад, у такий спосіб порушуючи внутрішню систему стримування та противаг між різними представницькими органами на рівні місцевого самоврядування. Також передбачається поява окружного рівня місцевого самоврядування, куди мають входити всі громади. Ця норма через відсутність переліку власних повноважень місцевого самоврядування базового рівня в Конституції України закладає можливість зменшення повноважень базового рівня місцевого самоврядування на рівні норм Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативних актів Верховної Ради України, для яких достатньо 226 голосів, а також закладає майбутній

конфлікт між окружними радами та радами міст і менших об'єднаних територіальних громад. Це фактично нівелює головну мету децентралізації – забезпечити повсюдність спроможного базового рівня місцевого самоврядування в Україні, аби кожен громадянин, незалежно від місця свого проживання, міг отримати в себе на місці однаково якісні публічні послуги і мати однаково якісні умови проживання.

Концептуальні пропозиції щодо змін до Конституції внесла Асоціація міст України (АМУ). Правління АМУ схвалило Концепцію змін до Конституції України в частині місцевого самоврядування та територіальної організації державної влади та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо місцевого самоврядування та територіальної організації державної влади». Асоціація міст України надіслала ці документи Президенту України, Верховній Раді та Кабінету Міністрів і звернулася з проханням врахувати їх при публічному обговоренні конституційних змін.

Зокрема, в Концепції Асоціації міст України щодо змін до Конституції України в частині місцевого самоврядування та територіальної організації державної влади зазначено, що рішення Президента України щодо відкликання проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2598 від 13.12.2019 р. для доопрацювання з усіма зацікавленими сторонами є конструктивним.

АМУ констатує, що конституційні зміни повинні ґрунтуватися на таких засадах:

- Конституція – це суспільний договір щодо правил співжиття на дуже тривалу перспективу і його вироблення можливе лише із залученням всіх зацікавлених сторін;

- єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

- Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування без застережень;

- забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, національної безпеки здійснюють Служба безпеки, Міністерство внутрішніх справ, Національна гвардія, Збройні сили, Рада національної безпеки, а особи, винні в посяганні на такі цінності, притягаються до кримінальної відповідальності;

- державне втручання у власну компетенцію органів місцевого самоврядування є неприпустимим;

- місцеве самоврядування є основою громадянського суспільства та демократії, воно є запорукою цілісності країни, залучення активних громадян до суспільно корисної діяльності;

- виключно суд зупиняє, визнає незаконними дії та рішення органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

АМУ запропонувала наступні концептуальні положення в зміни до Конституції України:

1. Запровадити дворівневе місцеве самоврядування:

1) первинний рівень – муніципалітет (один або декілька населених пунктів з навколишніми територіями);

2) вторинний рівень – область (спільні питання жителів муніципалітетів області).

2. Муніципалітети об'єднуються, роз'єднуються, змінюються, перейменовуються за умови підтримки цих питань відповідними муніципальними радами згідно з законом. Парламент може визнавати муніципалітети з великою чисельністю населення окремими муніципалітетами-областями (наприклад: муніципалітети з населенням понад 700 тис. жителів, міста Київ та Севастополь).

3. Необхідно зберегти на рівні муніципалітету модель сильного мера, виборної посадової особи, яка очолює виконавчий орган муніципальної ради та головує на засіданнях відповідної ради.

4. Жителі кожного муніципалітету повинні обирати своїх депутатів до обласної ради, а муніципальні ради можуть їх відкликати. Найважливіші рішення обласної ради потребують проведення консультацій з муніципальними радами. Рішення обласних рад виконують їх виконавчі органи.

5. Державну виконавчу владу в АР Крим, областях та повітах здійснюють виключно територіальні представництва органів державної влади. Порядок та способи координації вказаних територіальних представництв визначаються законом.

6. Компетенція органів місцевого самоврядування й надалі поділяється на власну та делеговану державою. Зупинення та скасування актів органів місцевого самоврядування здійснюється виключно в судовому порядку. Державний нагляд за делегованою державою компетенцією здійснюється територіальними представництвами органів державної влади в порядку та випадках, що визначаються законом.

Українська асоціація районних і обласних рад (УАРОР) підготувала свій варіант змін до Конституції щодо децентралізації. Сильне місцеве самоврядування на всіх рівнях адмінтерустрою, збалансований нагляд за діяльністю місцевої влади та ресурси на виконання повноважень, – такі основні положення лягли в текст напрацьованого секретаріатом цієї асоціації проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади».

Законопроект визначає, що в Україні діє трирівнева система місцевого самоврядування: муніципалітет – округ – область. На кожному з рівнів місцеві ради утворюють власні виконавчі органи, а їхніми очільниками стають голови відповідних рад.

Строк повноважень органів місцевого самоврядування, обраних на чергових виборах, становить 5 років.

Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування, а також центральної влади на місцях здійснюють префекти.

У законопроекті УАРОР зазначається, що в разі необхідності більшість актів префекта можуть бути скасовані або судовому порядку, або президентом, або кабміном.

Міжнародна спільнота підтримує прагнення України закріпити в Основному Законі реформовану систему місцевого самоврядування та територіальної організації влади й децентралізацію владних повноважень. Представники Ради Європи та Венеціанської комісії схвально відгукнулися про започаткування владою широкого громадського обговорення майбутніх конституційних змін і запевнили в подальшій підтримці втілення децентралізації влади в Україні.

Зокрема, секретар Венеціанської комісії Т. Маркерт підкреслив, що децентралізація – найуспішніша реформа в Україні, особливо в частині створення спроможних громад. Завдяки цьому громади, що об'єдналися задля своєї спроможності, отримують додаткові повноваження і ресурси. «Ми бачимо, що реформу підтримують мешканці українських міст і сіл. Чинна Конституція України не відображає повною мірою державницьких підходів до здійснення місцевого самоврядування в Україні. Тому для вашої країни внесення змін до Конституції, які закріплять децентралізацію влади, є певним викликом. Але дуже добре, що влада започаткувала з цього приводу широкий діалог з усіма зацікавленими сторонами, і ми сподіваємося, що це буде результативно», – прокоментував він.

Т. Маркерт наголосив, що Венеціанська комісія зі свого боку докладе усіх зусиль, аби якнайшвидше надати висновок до проекту змін до Конституції України щодо децентралізації, який буде підготовлений за результатами обговорень в Україні. «Венеціанська комісія тісно співпрацює з усіма департаментами Ради Європи з цього питання. Ми не знаємо, коли отримаємо проект змін, але готові зробити все можливе спільно з українськими партнерами, щоб комісія швидко надала свій висновок до проекту», – зазначив секретар Венеціанської комісії.

Заплановано, що 11–14 березня в штаб-квартирі Ради Європи в Страсбурзі відбудуться перемовини між представниками зацікавлених сторін України. Це ще одна важлива ланка на шляху досягнення консенсусу. Таку думку висловив Д. Попеску, керівник департаменту доброго врядування Директорату II з питань місцевої демократії секретаріату Ради Європи. «Ця подія спрямована на те, щоб ми зібрали всіх українських партнерів і обговорили перелік питань, з яких необхідно досягти консенсусу. Досвід інших європейських країн свідчить, що у 90 % питань такого консенсусу можна досягти. Це стосується і питання нагляду за рішеннями органів місцевого самоврядування, довкола якого чи не найбільше дискусій. Не можу випереджати події, але очікую, що ми зможемо досягнути консенсусу. Яким він буде – не можу передбачити, але це буде прийнятна система, яка захищатиме місцеве самоврядування», – підкреслив Д. Попеску.

Ключовою тезою в рамках обговорення змін до Конституції України, яку підтримують західні експерти, є зауваження щодо необхідності відійти від надмірної деталізації в проекті майбутніх конституційних змін. «Конституція не повинна бути дуже деталізована, інакше достатньо складно буде знайти консенсус. Ми бачимо, що українське суспільство зацікавлене провести реформу місцевого самоврядування. Тому всім сторонам необхідно докласти зусиль, щоб втілити очікування суспільства», – наголосила Г. Сухоцька, почесний президент Венеціанської комісії, прем'єр-міністр Польщі в 1992–1993 рр.

Відкрите обговорення змін до Основного закону підсилює сподівання, що законопроект про внесення змін до Конституції України в частині децентралізації буде внесено до Верховної Ради наприкінці березня, а восени – проголосовано в цілому.

Таким чином, суспільне й експертне обговорення змін до Основного Закону України вселяє надії, що українське суспільство отримає нову якісну редакцію змін до Конституції, які закріплять досягнення реформи системи місцевого самоврядування, територіальної організації влади і децентралізацію владних повноважень. Результати відкритого обговорення змін до Конституції буде внесено на розгляд Верховної Ради наприкінці березня, а восени – прийняття їх в цілому (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua>); Міністерство розвитку громад та територій України (<http://www.minregion.gov.ua>); Децентралізація влади в Україні (<https://decentralization.gov.ua>); Українська асоціація районних та обласних рад (<http://uaror.org.ua>); Асоціація міст України (<https://www.auc.org.ua>); Українська правда (<https://www.pravda.com.ua>); LB.ua (<https://ukr.lb.ua>).*

Примітки на полях

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Загострення російсько-турецького протистояння

Сирійська армія 27 лютого атакувала колону турецьких військ, які рухались територією Сирії в районі Ідліб. У результаті атаки загинули й були поранені кілька десятків турецьких військових. Новини про черговий виток бойових дій у Сирії вкотре прикували увагу до Близького Сходу. Заговорили навіть про можливість «третьої світової», що ледве була відвернута після американсько-іранського загострення буквально декілька тижнів тому.

Тим часом Туреччина 1 березня оголосила про початок операції «Весняний щит» в Ідлібі у відповідь на авіаудари режиму Б. Асада, підтримуваного Росією. Міністр оборони Туреччини 2 березня відвідував про хід операції «Весняний щит». За його словами, турецькі сили знищили два бойові літаки режиму, два безпілотники, вісім вертольотів, п'ять систем

ППО, 135 танків, 86 гармат і гаубиць, 16 ПТРК і мінометів, 77 БТР, дев'ять складів боєприпасів, а також 2557 бойовиків сирійського режиму Б. Асада (URL: https://censor.net.ua/ua/news/3179778/erdogan_i_putin_pogodyly_dokument_stos_ovno_idlibu_vogon_pgrupnytsya_pislya_pivnochi. 2020. 5.03).

У зв'язку з цим заговорили про жорстке протистояння Туреччини з Росією, яка підтримує Б. Асада. Загострення в їхніх відносинах дещо нагадує події 2015 р., коли турки збили російський літак на сирійському кордоні, а Москва у відповідь запровадила економічні санкції проти Анкари. Тоді дві держави на кілька років перейшли в режим «неоголошеної холодної війни», але згодом помирилися та не просто відновили співпрацю, а й вивели її на значно вищий рівень, ніж до конфлікту. Тепер турки навіть купують російське високотехнологічне озброєння, ігноруючи протести США та інших членів НАТО.

Водночас втручання Туреччини в громадянську війну в Сирії вже декілька років є стабільним джерелом тривожних новин. І чи не найдраматичнішим з таких моментів стала турецька військова операція на північному сході Сирії проти курдських сил декілька місяців тому. Закінчилася ця операція домовленостями між Москвою та Анкарою, яку на Заході «зустріли в штики», а також крахом курдської автономії та посиленням позицій диктаторського режиму Б. Асада всередині Сирії. Як зазначають експерти, до того ж, намітилися серйозні зміни вектора Анкари. На їхню думку, намітився розкол у стосунках між Анкарою та НАТО. Також повз увагою не залишився той факт, що Туреччина почала співпрацювати з Росією, навіть купивши в неї стратегічні комплекси ППО. Натомість європейці обклали Туреччину санкціями, а у Вашингтоні сенатори та конгресмени гнівно закликали Д. Трампа покарати Р.Т. Ердогана (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/middle-east/2020-02-29/putin-vs-erdogan-cto-kogo-udelaet-v-sirii/31272>. 2020. 29.02).

Проте, на думку експертів, важко прогнозувати подальший перебіг подій, адже в цьому регіоні можуть бути порушені дуже важливі інтереси багатьох країн. Незважаючи на наростаючу гуманітарну катастрофу, поточний конфлікт важко вирішити політичним шляхом і мирно. Наразі сирійські повстанці втратили значну частину контрольованої раніше території і дуже залежать від свого союзника Туреччини. Діючи під турецьким керівництвом, повстанці назвалися Сирійською національною армією (СНА). Туреччина розглядає ополчення СНА як протизагуг Курдській робітничій партії, яку вона вважає терористичною організацією. У Дамаску ніколи не приховували, що вони прагнуть повернути всю країну під свій контроль. Тож напад сирійської армії на Ідліб, незважаючи на угоду про припинення вогню між Росією та Туреччиною, не став сюрпризом. Президент Б. Асад знову контролює більшу частину Сирії і, перш за все, завдяки підтримці з боку Росії та Ірану (URL:

<https://glavcom.ua/columns/kaspruk/proksi-viyna-rosiji-i-turechchini-chi-gotova-moskva-do-vidkritogo-protistoyannya-z-ankaroyu-662725.html>. 2020. 1.03).

За словами оглядачів, Росія є ключовим гравцем у цій громадянській війні. Москва не тільки надає різноманітну військову допомогу та надсилає туди своїх військових, але й підтримує контакти з курдами та веде переговори з Туреччиною та Іраном щодо політичного майбутнього країни після закінчення війни. Режим Б. Асада дуже залежить від Росії, яка надає значну допомогу Сирії. Це одна з причин чому Росія не готова погодитися з тим, що ще хтось контролюватиме частину сирійської території. Привід для нападу на Ідліб Москві не довелося довго шукати. Він для неї традиційний: боротьба з ісламістським тероризмом. «Саме Російська Федерація несе відповідальність за чергове загострення. З точки зору Туреччини, були певні домовленості про розмежування сфер впливу та створення зони деескалації. Але Дамаск за підтримки Москви і частково Тегерану порушив домовленості, гарантом яких була Росія. Фактично росіяни побачили, що турки розсварилися з європейцями та американцями і вирішили, що Туреччині ніхто не допоможе, тож можна її “кинути”», – зазначив головний консультант відділу військової та військово-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень М. Белєсков (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/middle-east/2020-02-29/putin-vs-erdogan-kto-kogo-udelaet-v-sirii/31272>. 2020. 29.02).

Зі свого боку директор інформаційно-аналітичного центру «Перспектива» П. Рудяков вважає, що навіть якщо і будуть певні домовленості між Росією і Туреччиною, конфлікт у Сирії буде важко розв’язати. «Нинішня ескалація напруженості між турецькими військами і повстанцями з одного боку, армією сирійського диктатора Б. Асада і російськими військовими з іншого, – не завершиться швидко і призведе до великих жертв, у тому числі серед мирного населення», – наголосив П. Рудяков (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/world/wnews/budut-bolshie-zhertvy-ekspert-o-turecko-rossiyskom-protivostoyanii-v-sirii-1409214.html>. 2020. 28.02).

На його думку, цього разу все складається дуже серйозно. З огляду на останні події, випливає траєкторія, яка веде не до деескалації конфлікту, а навпаки – посилення напруги і нових людських жертв. «Як в арміях сторін, що воюють, так і цивільного населення», – зазначив П. Рудяков.

Як відомо, після авіаційного удару турки вирішили не церемонитися з сирійцями і на повну активізували свою артилерію та РСЗО, і навіть вперше з моменту вторгнення в Сирію задіяли власну ударну авіацію та безпілотники.

За словами експертів, військова операція, обіцяна Р.Т. Ердоганом, фактично вже почалася. І це переводить конфлікт на вищий рівень. Все прямує до прямого військового зіткнення між Росією та Туреччиною. І якщо сирійці не відступлять, то Туреччина розпочне масштабний наступ. «Який може якщо не переламати хід війни, то значно ускладнити плани росіян», – заявив директор інституту Близькосхідних досліджень І. Семиволос.

Важливим моментом військового протистояння між Туреччиною та Росією разом з режимом Б. Асада є те, що попри всі сварки Туреччина залишається чинним членом НАТО, прямим військовим союзником США та найбільших держав Європи. Як зазначають спостерігачі, всі члени НАТО зобов'язані вступити у війну у випадку нападу на одного зі своїх членів. Але атака проти турецьких військ в Сирії не може стати причиною для активації п'ятого пункту основоположного договору НАТО. Турецьке військове вторгнення в Сирію не отримало схвалення жодної міжнародної структури, в тому числі НАТО, і формально турки перебувають у Сирії як окупанти. А тому не можуть розраховувати на підтримку «натівських» сил. Крім того, турки самі собі серйозно накапостили домовленостями з Москвою, а також вставлянням «палиць в колеса» Заходу на останньому саміті НАТО. З огляду на це в Брюсселі не надто палають бажанням вступитися за Туреччину, і поки що обмежуються заявами та закликами, в яких звучать порожні слова про стурбованість ситуацією.

Проте не варто повністю списувати НАТО з рахунків, адже в разі розгортання конфлікту і правильних кроків Р. Т. Ердогана, Захід просто не зможе залишитися осторонь. «У НАТО зараз не так багато варіантів. У такій ситуації вони просто вимушені підтримати Туреччину. Модальність цієї підтримки може бути різною. Але Анкара отримає максимум від того, що може дати Альянс, не вступаючи в пряме зіткнення з Росією», – підкреслив І. Семиволос.

Прогнозуючи подальший перебіг подій, спостерігачі зазначають, що серйозне протистояння між Туреччиною і Росією мало ймовірно, адже в Туреччині прекрасно розуміють, що військове протистояння з військами сирійського режиму і його російськими та іранськими друзями обернеться для Туреччини дуже серйозними наслідками. Р. Т. Ердоган вже веде хитру дипломатичну гру. Про це свідчить дуже обережний тон турецьких заяв, де увесь негатив сиплеться на Сирію, а роль Росії усіяко оминається. Тому на головні зусилля Туреччини варто чекати не стільки на полі бою – хоча активні бої та обмін ударами триватимуть – а за столом переговорів. Адже змусити Росію припинити наступ дипломатичними методами Анкара зможе лише відчуваючи за спиною серйозну підтримку Вашингтона. Фактично наразі для Р. Т. Ердогана настав час пожинати плоди своєї суперечливої політики балансування між глобальними гравцями. «Якщо Туреччина успішно залучить підтримку з боку США, може скластися нова стратегічна ситуація, яка слугуватиме інтересам як Туреччини, так і США. Адже американцям, в свою чергу, потрібна підтримка Туреччини в санкційній політиці проти Ірану. І зараз якраз настав час для таких кроків», – зазначив директор Інституту Сходознавства ім. А. Ю. Кримського О. Богомолів.

Разом з тим варто пригадати, що Росія і Туреччина вже неодноразово домовлялися між собою щодо ситуації в Сирії. Не стала винятком і нинішня ескалація конфлікту – 5 березня в Москві відбулася зустріч В. Путіна і Р. Т. Ердогана, під час якої вони домовилися про врегулювання ситуації в

сирійському Ідлібі (URL: <https://tsn.ua/svit/zagostrennya-v-idlibi-ne-bude-erdogan-ta-putin-domovilis-schodo-sirii-1503477.html>. 2020. 5.03).

Загалом зустріч двох лідерів тривала майже шість годин. Після неї Російська Федерація і Туреччина підписали додатковий протокол до Сочинського меморандуму щодо врегулювання конфлікту в Сирії. Його підписанти в черговий раз підкреслюють свою прихильність до територіальної цілісності Сирії. Також сторони переговорів узгодили між собою три конкретні кроки. Перший: встановлення режиму припинення вогню в Ідлібі з 00:01 за московським часом 6 березня. Бойові дії припиняються на «нинішніх лініях розмежування». Другий: створення коридора безпеки уздовж автодороги М-4 в Сирії. Третій: відновлення спільного патрулювання в Ідлібі російськими й турецькими військовими, зокрема за новими маршрутами. Заплановано, що спільне російсько-турецьке патрулювання вздовж траси М-4 розпочнеться 15 березня.

За інформацією ЗМІ, президент РФ В. Путін та турецький лідер Р. Т. Ердоган під час зустрічі в Москві знайшли компромісні шляхи вирішення складної ситуації. Після зустрічі В. Путін підтвердив, що домовився з Р. Т. Ердоганом про підписання спільного документа. «Ми не завжди згодні з нашими турецькими партнерами в своїх оцінках того, що відбувається в Сирії, але щоразу в критичні моменти, спираючись на досягнутий високий рівень двосторонніх відносин, нам досі вдавалося знаходити точки дотику в суперечливих моментах, що виникали, та виходити на прийнятні рішення. Так сталося й цього разу. За підсумками наших переговорів ми ухвалили спільний документ, положення якого оголосять міністри закордонних справ. У ньому викладені ті рішення, які ми разом з паном Ердоганом ухвалили протягом сьогоднішньої більш ніж шестигодинної консультації», – зазначив російський лідер.

Після переговорів Р. Т. Ердоган повідомив, що Росія й Туреччина досягли згоди щодо припинення вогню в сирійському Ідлібі з 00:01 6 березня. «У найкоротший термін ми здійснимо режим припинення вогню і слідом за цим погодимо наступні кроки. Сьогодні вночі, починаючи з 00:01, тобто саме опівночі з 5 на 6 березня, буде запроваджено режим припинення вогню», – наголосив Р. Т. Ердоган.

Він також повідомив, що для впровадження сталого режиму припинення вогню «буде зроблено всі необхідні кроки». «Наше завдання полягає в тому, щоб не посилювати гуманітарну катастрофу в цьому регіоні. Ми докладатимемо всіх зусиль, щоб надати необхідну допомогу всім нужденним, також ми забезпечимо полегшення повернення біженців на свої місця проживання», – підкреслив Р. Т. Ердоган.

Водночас він заявив, що Туреччина залишає за собою право на дії у відповідь у разі нападу з боку сирійських урядових сил. «У цьому процесі Туреччина зберігає за собою право відповісти на всілякі напади з боку режиму своїми силами», – зазначив Р. Т. Ердоган. Він запевнив, що в цьому питанні Туреччина буде в контакті з Росією. «У цьому процесі ми з моїм

дорогим другом будемо в контактi, i продовжуватимуть контакти наші відповідні органи», – зазначив президент Туреччини.

Як інформують ЗМІ, лідери Росії й Туреччини в останні кілька років тісно співпрацювали, намагаючись розв'язати дев'ятирічний конфлікт, довівши, що унікальний діалог між двома лідерами може в кінцевому підсумку подолати розбіжності. Їм вдалося узгодити свої інтереси, уникнувши прямої конфронтації між своїми силами в Сирії, хоча Москва підтримувала режим Б. Асада, а Анкара підтримувала опозиційні угруповання. І Росія, і Туреччина, схоже, хочуть уникнути зіткнення, незважаючи на конфлікт інтересів у провінції Ідліб, що ускладнює переговори про взаємоприйнятний компроміс (URL: https://www.dt.ua/WORLD/erdogan-i-putin-dosyagli-ugodi-po-idlibu-zmi-340706_.html. 2020. 5.03).

Щоправда деякі експерти сумніваються в повному вирішенні конфлікту в Сирії, адже домовленості між Туреччиною та Росією щодо війни в регіоні не припинять його. РФ та Б. Асад, якого вона підтримує, накопичуватимуть свої сили для нового наступу. Туреччина отримала невелику передишку, тиск біженців трохи послабне. Про це, зокрема, заявив директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос.

За його словами, домовленість В. Путіна і Р. Т. Ердогана про створення коридору безпеки для сирійської провінції Ідліб не розв'язує проблему. «Підписані угоди вигідні перш за все Росії. Про утворення такого коридору в Ідлібі Путін говорив і раніше. Наполягав на цьому. Фактично причиною наступу російсько-сирійських сил стало саме утворення так званого коридору безпеки. В Ідлібі базувались повстанці, тепер вони будуть вимушені покинути провінцію. У цьому випадку росіянам вдалось «видавити» в Туреччини цю поступку. Анкара натомість отримала передишку від повномасштабного наступу. Тиск біженців на турецький кордон тепер може трохи ослабнути. У цьому полягав розмін між Путіним та Ердоганом. Адже для Туреччини зараз найбільш актуальним є питання саме біженців. Росія вміло спекулює цим», – зазначив експерт (URL: https://gazeta.ua/articles/life/_vijna-u-siriyi-rosiya-znovu-pide-u-nastup/954431. 2020. 6.03).

На його думку, рано чи пізно, Росія та Асад захоплять провінцію. Р. Т. Ердоган теж це розуміє. Навряд чи перемир'я, якого досягли в Москві, протриває довго. Питання у тому, чи Туреччина реагуватиме більш жорстко під час наступної кризи. Нині Р. Т. Ердоган намагався використовувати не регулярні турецькі військові підрозділи, а різноманітні військові та повстанські групи, що офіційно не підпорядковані владі. «Вони виявились нездатними зламати оборону росіян, сирійців та іранців. Не змогли скористатись періодом паніки, який виник після початку турецького контрнаступу», – наголосив експерт.

При цьому І. Семиволос заявив, що Анкара все ж досягла тих цілей, які перед собою ставила. Отримала свій мінімум. Для турків ключовим було не

допустити обвалу ідлібського фронту й панічного відступу повстанців та цивільного населення до турецьких кордонів. «Ердогану вдалось цього уникнути. Але він наполягав, щоб зона безпеки в Ідлібі була відновлена за зразком грудня 2019 р. Цей ультиматум Туреччини не втілено в життя», – підкреслив експерт.

За його словами, не дивлячись на домовленості, росіяни та Б. Асад накопичуватимуть сили та знову підуть у наступ. Їм треба швидко закрити цю тему, доки Туреччина не встигла оговтатись. Анкара в цій ситуації має також концентрувати свої сили, щоб у разі чого мати змогу відповісти на новий наступ, який неодмінно буде.

Відповідаючи на запитання журналістів хто виграв, а хто програв від кризи в Сирії, експерт зазначив, що Туреччина втрачає, адже потоки мігрантів шкодять економічній і безпековій ситуації в державі. Підривається рейтинг турецької влади. Натомість росіяни досягають своїх цілей, нехай навіть частково. «Хотіли фактично переможно закінчити сирійську війну, натомість просто перемогли в битві. Турки їм трохи перешкодили. Проте Кремль посилив свій вплив у регіоні. Тепер є одноосібним дилером між режимом Асада та усім іншим світом. Сама ж сирійська влада тепер ще більш залежна від Росії та її позиції», – переконаний експерт.

Зі свого боку військовий експерт О. Жданов наголошує, що протистояння в Сирії між Туреччиною і Росією несе загрози й для України: «Для України загроза в тому, що Росія через сирійське протистояння з Туреччиною може посилити свої позиції на міжнародній політичній арені. І Києву буде важче вести переговори щодо врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Чим слабкіша Росія на міжнародній арені, тим краще для України», – наголосив О. Жданов (URL: https://24tv.ua/chim_zagrozhuje_ukrayini_protistoyannya_turechchini_i_rosiyi_n_1289318.2020.2.03).

Крім того, на думку експерта, В. Путін уже маніпулює Європою, як шулер картковою колодою. Якщо В. Путіну вдасться досягти угоди з Р. Т. Ердоганом на своїх умовах, то далі він тиснутиме на Європу щодо України. Зокрема, вимагатиме від нас поступок по Донбасу на умовах Кремля. При цьому О. Жданов зазначив, що в зв'язку із загостренням у Сирії В. Путін уже задіяв військові бази в Криму. Є інформація, що два фрегати з крилатими ракетами «Калібр» Чорноморського флоту Росії вийшли із Севастополя.

Багато хто сподівався на те, що Р. Т. Ердоган зможе натиснути на В. Путіна, маючи потужні збройні сили, але економічні інтереси й бажання не допустити поглиблення конфлікту перемогли. Наразі той факт, що Р. Т. Ердоган поїхав до Росії, а не навпаки, чи те, що вони не зустрілися на якійсь нейтральній території, говорить, що президент РФ прагне грати роль «старшого брата» щодо турецького лідера, що в путінських очах й очах його оточення підвищує статус і роль Кремля.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона 26 лютого 2020 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Під час засідання заслухано Національну доповідь «Євроатлантичний вектор України», яку виголосив віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік С. Пирожков.

Національна доповідь підготовлена фахівцями Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інституту соціології НАН України, Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», а також Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

Дослідження проблем євроатлантичної інтеграції є вкрай актуальними на сучасному етапі трансформацій Української держави, адже йдеться про визначення шляхів цивілізаційного розвитку нашої країни на основі європейських цінностей, розроблення дієвих механізмів забезпечення національної безпеки в умовах світової гібридної війни. Актуальність цієї проблематики обумовлюється також внесенням у лютому 2019 р. змін до Конституції України, якими закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

У доповіді розглянуто питання світоглядної, духовно-культурної спорідненості України та євроатлантичної спільноти, ціннісних засад і органічного зв'язку української та західноєвропейської ідентичності, цивілізаційної суб'єктності та суверенітету Української держави. Розкрито особливості сприйняття українським суспільством євроатлантичного вектора, динаміку ставлення населення до вступу України до ЄС і НАТО.

Особливу увагу було приділено висвітленню європейських стандартів та забезпеченню в процесі євроатлантичної інтеграції України їх відповідності політичним, економічним, гуманітарним, безпековим і правовим аспектам євроатлантичного курсу держави. Показано здобутки і недоліки державної політики щодо євроатлантичної інтеграції, ризики та загрози, особливості подолання сепаратистських тенденцій на цьому шляху. На основі аналізу зарубіжного досвіду розглянуто перспективи набуття Україною членства в НАТО та Європейському Союзі.

У доповіді наголошується, що в процесі розроблення нової державної стратегії відносин з НАТО варто враховувати, що вступ до Альянсу є не самоціллю, а інструментом забезпечення обороноздатності, мирного існування, територіальної цілісності й незалежності України, передусім у контексті протистояння російській агресії. З огляду на це, у відносинах з

НАТО треба робити акцент на отриманні більш масштабної, конкретної допомоги в розбудові вітчизняного оборонного потенціалу. Водночас необхідно значно активізувати внутрішні перетворення, зокрема зміцнення демократичних інститутів, забезпечення верховенства права, подолання корупції, а також реформування сектора безпеки і оборони як основи успішної інтеграції країни в євроатлантичні структури.

Підсумовуючи, академік С. Пирожков зазначив, що формула конструктивної стратегії євроатлантичної інтеграції України може бути така: від інноваційного розвитку у взаємодії з міжнародними партнерами на основі спільних цінностей та з урахуванням динаміки їх геополітичних інтересів до інтеграції як суб'єкта в євроатлантичну спільноту.

Далі учасники засідання заслухали доповідь директора Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України члена-кореспондента А. Єрмоленка «Спадщина Г. С. Сковороди і сучасність (до 300-річчя від дня народження)».

Упродовж усього існування НАН України її науковці посідали лідерські позиції в збереженні та дослідженні спадщини видатного українського мислителя. Підкреслимо, що обидва повні видання творів Г. С. Сковороди – 1961 р. та 1973 р. – були підготовлені зусиллями співробітників Інституту філософії АН УРСР. Видатну роль у цьому збереженні та дослідженні відіграли такі співробітники НАН України, як академіки В. Шинкарук і М. Сулима; І. Іваньо, М. Кашуба, О. Мишанич, І. Табачников і багато інших.

Окрім цього, на засіданні виступив директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, член Президії НАН України академік С. Комісаренко. Він розповів про ситуацію з розповсюдженням коронавірусу – темпи його поширення по всьому світу, які симптоми, як вберегтися та чи загрожує він Україні. Академік С. Комісаренко зазначив, що в нашій державі наразі склалася плачевна ситуація з системою біологічного захисту (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.02*).

***

В Інституті історії України НАН України (м. Київ, вул. М. Грушевського, 4, актовa зала) 10 червня 2020 р. відбудеться Міжнародна конференція «Національні меншини радянської України в епоху Голодомору».

У фокусі конференції перебуватиме комплекс наукових проблем, пов'язаних із осмисленням історичного, демографічного, соціального, політичного, культурного й психологічного контекстів досвіду національних меншин радянської України в епоху Голодомору.

До відома магістрів, аспірантів, молодих науковців! Є можливість отримати грант для участі в дискусіях та семінарі в рамках конференції

(покриває витрати на проїзд, проживання, харчування). Заявки (CV, тема і основні ідеї виступу на семінарі в рамках конференції – 500 слів) необхідно надіслати на електронну адресу: holodomor.conference@gmail.com до 10 травня 2020 р.

Місце події: актовa зала Інституту історії України НАН України, вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001.

Вхід вільний. ЗМІ без акредитації.

За довідками звертатися: holodomor.conference@gmail.com, тел.: + 38 098 211 58 53 (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2020. – 3.03).

***

У Київському університеті права НАН України 27 лютого 2020 р. відбулася III Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики», організована спільно з Донецьким державним університетом управління.

Відкриваючи захід, ректор Київського університету права НАН України кандидат юридичних наук Ю. Бошицький привітав всіх учасників та звернув увагу на актуальність обраної теми конференції, адже саме судова експертиза є тією ланкою, що допомагає впроваджувати новітні досягнення науково-технічного прогресу в судочинство.

У науковому заході взяли участь науковці та практики з різних областей України, презентувавши результати своїх досліджень із найактуальніших питань судової експертизи і криміналістики. На основі аналізу вітчизняного та міжнародного досвіду було розглянуто шляхи розв'язання завдань сьогодення у згаданих галузях, надано обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Під час активних обговорень тез доповідей науковці та практики мали змогу знайти відповіді на дискусійні питання, що наразі існують у сфері судової експертизи та криміналістики. Подібні заходи сприяють обміну науковими ідеями та надихають на нові творчі пошуки.

Наприкінці заходу всім 100 учасникам було вручено сертифікати про участь у конференції (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2020. – 4.03).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

На сайті українського ділового тижневика «Деловая столица» 27 лютого 2020 р. опубліковано статтю старшої наукової співробітниці Інституту історії України НАН України кандидата історичних наук Я. Примаченко.

Автор статті зазначає: «Супермен та активіст Євромайдану – в такому образі оновлений і деколонізований Тарас Шевченко повернувся в

український публічний простір у 2014 році, в розпал Революції Гідності. Так закінчилося його майже 100-річне символічне поневолення. Саме поразка Армії УНР та утвердження влади більшовиків в Україні вдягнули на Шевченка символічні кайдани у вигляді “кожуха пролетарського поета”. 27 лютого 1920-го розпорядження Наркомату освіти УСРР про вшанування пам’яті поета ініціювало дискусію “Кому належить Шевченко?”. “Слава пророку пролетарської перемоги – Тарасу Шевченко!” – саме такий заголовок прикрашав першу шпальту газети “Красная Армия” 11 березня 1920 р. (...) Газета “Красная Армия” була друкованим органом Політичного Управління Українського воєнного округу (ПУУВО), що з 1919 р. виходила в Києві російською мовою. Іншими словами, це був один із провідних засобів пропаганди в лавах РСЧА».

Я. Примаченко пише про передумови до використання комуністами шевченківської спадщини, про залучення широких верств українського селянства в протистоянні з Армією УНР, про започаткування шевченківських днів та перейменування ряду вулиць.

Учена підсумовує: «Уся кампанія з ушанування 59-х роковин Шевченка зводилася до риторичного питання: “Кому належить Шевченко?” На всіх перших шпальтах, під час усіх мітингів і акцій радянська влада переконливо доводила, що він є виразником, насамперед, соціальних інтересів бідного селянства і робітників, читай – радянської влади, і є чужим для “дрібнобуржуазних українських шовіністів”. Мало того, в 1920-му Шевченка навіть означали як “українського більшовика”. Про це, зокрема у своїй промові сказав Володимир Затонський: “У п’ятдесят дев’яті роковини смерті поета бідноти совітська влада закладає йому пам’ятника. (...) Ми шануємо Тараса як нашого попередника, як справжнього українського більшовика”. Фінальним акордом цього дійства стало заснування Канівського музею-заповідника “Могила Тараса Шевченка” 20 серпня 1920 р. (нині – Шевченківський національний заповідник у Каневі). Саме ця подія стала точкою відліку інкорпорації відформатованої спадщини Шевченка в радянський канон. Шевченкова могила, впорядкуванням якої тривалий час займалися українські меценати, громада та родичі поета, перетворювалася на офіційне місце пам’яті. Попри те, що у 1921 р. радянська влада відмовилася від ідеї зробити день пам’яті Кобзаря вихідним днем (як зазначалося в одній із газетних статей, намагалися “ліквідувати культ Шевченка”, хоча на тій же Київщині у 1924-му цей день увійшов у перелік “особливих днів відпочинку”), шевченківські дні стали частиною офіційного канону. З 1921 року організовувався т. зв. “недільник пам’яті”, коли українське населення зобов’язувалося безкоштовно працювати на громадських роботах. Звісно, що така форма святкування була більш корисною для відновлення зруйнованої економіки країни. Крім того, в 1921-му Президія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) ухвалила постанову встановити у всіх губернських, повітових містах та великих селах пам’ятники Шевченку. Таким чином, почалося тиражування образу поета в публічному

просторі. Популяризуючи Кобзаря як “пролетарського поета”, українська компартійна еліта і сама була прихильною до Шевченка на практиці. У помешканнях багатьох українських комуністів поряд з портретами Маркса і Енгельса можна було зустріти й портрет поета. Траплялися і портрети усіх трьох разом, як це було, наприклад, на посвідченнях делегатів з’їзду Комітету незможних селян (комнезамівців). (...) Таким чином, у 1920 р. були зроблені засадничі кроки на шляху інкорпорації Кобзаря в радянський публічний дискурс. Українські націонал-комуністи, що стояли в авангарді “червоного ренесансу”, йшли у фарватері власної візії українського національного генія. Але на догоду політичній кон’юнктурі зі спадщини Шевченка поволі зникала антиколоніальна складова. Його дедалі більше подавали широкій публіці винятково як борця за соціальне визволення. До Шевченка міцно приросли епітети співця селянської бідноти, народної волі, пролетарської перемоги, трудового люду без згадки про ідею національного визволення в його творчості. Не кажучи вже про суто естетичний, художній вимір текстів поета – його більшовики узагалі воліли ігнорувати, зводячи “Кобзар” до набору більш або менш актуальних гасел. Саме в 1920 р. у публічний обіг було введено “правильне” зображення поета. З того часу радянські газети, як правило, використовували автопортрет Шевченка 1860 року в шапці та кожусі, стилістично витриманий у селянському дусі. І навіть після проголошення незалежності “звільнення” Шевченка відбулося не відразу» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 2.03*).

***

Які проблеми українське суспільство визначало як головні в останні п’ять років? Як змінювалася соціальна дистанція між українцями та представниками інших етносів упродовж періоду Незалежності? Як і чому сприймають Росію мешканці різних регіонів нашої держави? На ці й ряд інших запитань в ефірі програми «PRIME: Муждабаєв» на телеканалі «ATR» відповів заступник директора Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Є. Головаха.

Учений прокоментував результати соціологічного опитування, нещодавно проведеного Центром соціальних і маркетингових досліджень SOCIS (54,4 % респондентів вважають Росію агресором, який загрожує існуванню України як держави, від якого необхідно захищатись і не підтримувати з ним жодних стосунків; на думку 30,9 % опитаних, Росія є звичайною сусідською державою, з якою, як і зі всіма іншими країнами, необхідно підтримувати добросусідські відносини; 8,6 % відповіли, що Росія – дружня і братня для України країна, з якою необхідно розвивати теплі та дружні відносини; 0,5 % обрали іншу відповідь; 5,7 % відмовилися відповідати або обрали варіант «не знаю»): «Під час подібних опитувань похибка зазвичай не перевищує 3–3,5 %, тому можна впевнено стверджувати, що ворожою, державою-агресором Росію вважає реальна більшість українців.

Звичайно, ці дані постійно коливаються (були періоди, коли ця частка зростала до 60 %), оскільки залежать від політичної кон'юнктури, а люди з нестійкими поглядами є в будь-якому суспільстві. Зрозуміло також, що відповіді респондентів корелюють із їхніми політичними поглядами та регіональним розміщенням, але, в будь-якому разі ця точка зору, котра встановилася ще кілька років тому, досі є домінантною. І Росія сама дуже багато для цього зробила: традиційно українці ставилися до неї переважно позитивно.

Значна частина з майже третини респондентів, які вважають, що з цією державою потрібно підтримувати добросусідські відносини, мешкає на Півдні (Причорномор'я – Одеська, Миколаївська, Херсонська області) та Сході України (Донбас, Слобожанщина) – на територіях, де, по-перше, переважає доволі складне, неавтохтонне населення, що сформувалося в результаті переселення представників різних етносів (і росіян, і українців, і багатьох інших) із різних радянських республік. По-друге, це переважно промислові регіони (де, до того ж, зосереджувалася важка промисловість), котрі найбільше постраждали внаслідок розпаду СРСР і розірвання виробничих зв'язків, втративши своє пріоритетне становище. Свій високий соціальний статус втратила й місцева інтелігенція – співробітники великих проектних і науково-дослідних інститутів, підприємств і конструкторських бюро. Проте їхні погляди не є виявом “проросійськості” – це ностальгія за минулим, бажання відновити старі зв'язки, а отже й ситуацію, яка колись була сприятливою для цих людей. Загалом, за відверто проросійські сили готові голосувати не більше 10–15 % наших співгромадян».

Є. Головаха також назвав позитивні й негативні сторони українського електорального феномену 2019 р.: «Негатив був очевидним одразу – це цілковита недосвідченість та ідеологічна невизначеність. Фактично ми є свідками соціального експерименту, а соціальні експерименти завжди ризиковані. Однак виборці зважилися на це свідомо, для чого потрібні були вагомі підстави, головна серед яких – недовіра до старого політичного істеблішменту. До речі, це не регіональний феномен – він спостерігався по всій території України. Таким був вердикт масової свідомості. Надія суспільства на те, що нова влада змінить країну на краще була і, попри все, поки що залишається дуже сильною, саме тому нинішні можновладці втрачають кредит довіри значно повільніше, ніж їхні попередники.

На мою думку, ліміт довіри до нинішньої влади становитиме не рік, як це було раніше, а півтора. Виборці оцінюватимуть її за спроможністю розв'язати три головні, на їхній погляд, проблеми – війни, корупції та матеріальних негараздів. Причому останнім часом корупція несподівано стала вирішальним чинником: у суспільстві сформувалось уявлення, що війна почалася саме через корупцію і що з цієї ж причини ми її програємо, а також суттєво посилюється бажання принципово змінити ситуацію. Тому і главою держави обрали кандидата, котрий, як припускалося, не залучений у

старі корупційні схеми, не має досвіду розкрадання державних ресурсів на макрорівні».

Поінформував Є. Головаха й про дослідження соціальної дистанції, що проводяться українськими соціологами від часів Перебудови: «Найкоротша соціальна дистанція в нашому суспільстві була між українцями та росіянами та між українцями й білорусами (ми навіть назвали цей феномен східнослов'янською окремішністю), між українцями та кримськими татарами – вдвічі більша, в перші роки Незалежності ми сприймали їх на тому ж рівні, що й поляків або болгар, хоча краще, ніж більш соціально від нас віддалених турків. Але після анексії Криму та бойових дій на сході нашої держави ситуація кардинально змінилася: соціальна дистанція до росіян зросла вдвічі, до кримських татар і поляків – скоротилася. Дистанція між українцями та білорусами майже не зазнала змін, але феномену східнослов'янської окремішності ми вже не спостерігаємо.

Сьогодні ми, як і інші країни, перебуваємо в ситуації постійної, щоденної перевірки на міцність із боку Росії. Сучасна Росія – унікальний феномен світової політики і надзвичайно рідкісне історичне явище. У ній сформувався новий тип режиму, що поєднав елементи поліцейської держави, лібералізму та влади спецслужб. Тому ми досі до кінця не усвідомлюємо способів маніпуляції, якими ця держава оперує для поширення свого впливу, а усвідомити доведеться. Та я оптиміст і гадаю, що ми впораємося з цим випробуванням» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 26.02).*

***

На сайті українського ділового тижневика «Деловая столица» 24 лютого 2020 р. опубліковано статтю старшого наукового співробітника Інституту історії України НАН України кандидата історичних наук Г. Єфіменка, присвячену подіям більшовицької українізації.

Автор зазначає: «23 лютого 1920 року газета “Вісті ВУЦВК” опублікувала декрет про обов’язкове застосування “української мови нарівні з великоросійською” в усіх установах УСРР». Саме так розпочалася більшовицька українізація в Україні. Підсумовуючи причини невдач більшовиків у 1919-му, Х. Раковський у переданих В. Леніну 19 листопада «тезах з українського питання» зазначав: «Лозунг “самостійної української держави” став знову популярним і під ним пройшла уся боротьба проти нас на Україні. Недбале наше ставлення до національного питання, наша свідомі чи несвідомі русифікаторська політика на Україні посилювали цей рух”. (...) Напередодні третього захоплення України у Кремлі ретельно проаналізували причини “української” поразки 1919-го. Дурість та небезпечність нігілістичного ставлення до української мови та культури на той час стала очевидною для багатьох компартійних керманців. Військовий очільник РСФРР Лев Троцький, який у 1919-му чимало поїздив по Україні, ще до формальних ухвал занотував у себе: “Вести прогресивну національну

політику: дати українську школу, дати українську пресу, нещадно вигонити пихате відношення до української мови в Університеті, як й в армії... Зробити українську мову потужним провідником комуністичних ідей”».

Г. Єфіменко підсумовує: «Саме наприкінці 1919-го Кремль вперше офіційно визнав окремішність української мови від російської та їх рівноправність. Якщо взяти до уваги, що ще у березні 1919-го Ленін сумнівався в українській мові як масовому явищі, то зміна була кардинальною». (...) Далі автор наголошує, що в опублікованій 27 лютого 1920 р. статті Х. Раковського «Державні відносини Росії і України» прямо зазначалося: «Ми бажаємо, щоб українська мова стала домінуючою мовою України». «Зрозуміло, – підкреслює Г. Єфіменко, – України радянської, комуністичної. З того часу українську мову справді почали впроваджувати в державному будівництві, зокрема в системі наркомату шляхів сполучення та в мережі військових установ в Україні. У березні Раковський домігся, щоб зобов’язання приймати доповіді та повідомлення українською було поширене і на усні повідомлення. Після тривалої підготовки у серпні 1920-го навіть було відкрито Школу червоних старшин у Харкові, де викладали українською. (...) Утім, все це була “зовнішня” картинка, тобто демонстрація для мас. Реально у ставленні більшовиків до української мови мало що змінилося. У написаних наприкінці 1920-го (або на початку 1921-го) “тезах з національного питання” Затонський визнавав: “У товщі партії ... багато хто вбачає націоналізм у вживанні неросійської мови”. Власне, завдяки тривалому пануванню комуністів та сучасній російській пропаганді такий погляд на ознаку “українського націоналізму” й досі є неабияк поширеним» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 26.02*).

***

На сторінках журналу «Український тиждень» [№ 5 (637)] 30 січня 2020 р. опубліковано статтю головного наукового співробітника відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Інституту історії України НАН України доктора історичних наук С. Кульчицького, присвячену спробі анексувати півострів Крим у 1990-х роках.

Автор зазначає: «Коли Крим став частиною УРСР, ця подія не викликала збурень ні в російському суспільстві, ні серед населення півострова. Тоді вважалось, що українська державність – примарне явище. У розпорядженні московського центру перебувала вся велика промисловість України, так само як інші об’єкти “загальносоюзного” значення, військові й цивільні. Коли президія АН УРСР порушила питання про перепідпорядкування їй розташованих у Криму інститутів АН СРСР, у Москві таку пропозицію негайно відхилили. По-іншому склалася ситуація в першій половині 1990-х років, коли Україна здобула реальну незалежність. Зберігаючи “братні” відносини з українським керівництвом, бо залишалася надія повернути республіку під свій політичний контроль, уряд Бориса

Єльцина робив усе від нього залежне, щоб не втратити попередніх позицій у Криму та якомога повніше ізолювати його від Києва. Ми й тепер не уявляємо собі реальних масштабів тих зусиль, бо вони приховані в недоступних для українських дослідників архівах. Проте, як свідчить короткочасна історія «Республіки Крим», досить і того, що лежить на поверхні».

Історик пише про відтворення Кримської АРСР, претензії російського парламенту на Крим і Севастополь, зустріч двох президентів у Масандрі, встановлення посади президента «Республіки Крим».

С. Кульчицький пояснює у який спосіб відбулась стабілізація ситуації в Криму: «Під час робочої зустрічі президентів України та Росії в квітні 1994 р., на якій укотре обговорювалися проблеми Чорноморського флоту, була досягнута принципова домовленість про укладення договору про дружбу і співпрацю між двома країнами. Розроблення договору відбувалося важко, оскільки українська сторона домагалася головного: взаємного визнання кордонів, що історично склалися. Росія мусила визнати, що Крим належить Україні. Підписання документа з урочистою назвою «Договір про дружбу, співробітництво і партнерство» стало можливим тільки у 1997-му. По-перше, українська сторона пішла назустріч російській у справі розв'язання проблем Чорноморського флоту. По-друге, російські державні діячі зрозуміли, що висування територіальних претензій до сусідньої країни або демонстративне ігнорування визнання її кордонів державними могло мати тільки один результат – переорієнтацію України на Захід. Незважаючи на протести з боку Росії, Польща, Угорщина та Чехія в березні 1997 р. стали членами НАТО. Цілком гласно тривала підготовка до укладення «Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО». Україна не була готова стати повноцінним членом Альянсу з військового погляду. Однак у разі цілковитого ігнорування її національних інтересів Росією цей документ міг набути форми, яка не відрізнялася б від повноцінного членства. Тому 30–31 травня 1997-го Єльцин здійснив державний візит до Києва й підписав згаданий договір, ст. 2 якого проголошувала: «Високі Договірні Сторони відповідно до положень Статуту ООН і зобов'язань по Заключному акту Ради з безпеки і співробітництва в Європі поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів». Короткочасне існування «Республіки Крим» показало, що російські правлячі кола не спромоглися анексувати цю територію України, спираючись на підтримку більшої частини її населення, яке було дезорієнтоване примарними перспективами кращого життя в межах Російської Федерації. Анексія півострова виявилася можливою тільки у формі прямого силового втручання з порушенням усталених норм міжнародного права. Уряд Єльцина не був готовий до такого сценарію, бо передбачав невідворотні ускладнення у відносинах із цивілізованим світом» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 2.03*).

Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України

В інформаційному агентстві «Укрінформ» 27 лютого 2020 р. відбувся круглий стіл на тему: «Ключові акценти у розвитку оборонного потенціалу України» за участі першого віце-президента Національної академії наук України, голови Наглядової ради Українського інституту безпекових досліджень академіка НАН України В. Горбуліна.

Також участь у круглому столі взяли член правління Українського інституту безпекових досліджень, директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (ЦДАКР) В. Бадрак, генеральний директор ДК «Укроборонпром» 2018–2019 рр. П. Букін, член правління Українського інституту безпекових досліджень, директор інформаційно-консалтингової компанії «Дефенс Експрес» С. Згурець, генерал-полковник, перший заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил України 2016–2019 рр. І. Колесник, провідний науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту озброєння і військової техніки Збройних Сил України В. Дихановський, директор Науково-виробничого підприємства «Атлон Авіа» А. В'юнник, директор компанії «Сатком груп», представник Harris (США) в Україні С. Чепель та заступник керівника відділу Національного інституту стратегічних досліджень В. Павленко.

Головними темами обговорення експертів були: розвиток оборонного потенціалу та трансформація Збройних Сил України; «підводні камені» переозброєння українського війська; потенціал військово-технічного співробітництва України з іноземними державами, передусім із США. Також учасники круглого столу представили своє бачення посилення потенціалу України щодо реагування на всі типи загроз з боку Росії як країни-агресора.

Відкриваючи круглий стіл, перший віце-президент НАН України академік В. Горбулін зазначив, що початок 2020 р. показав наявність значної кількості проблем та нерозв'язаних питань у сфері безпеки нашої держави.

Наявні проблеми, на його думку, вимагають зосередження на трьох ключових питаннях.

По-перше, необхідно переглянути існуючу модель управління оборонно-промисловим комплексом (ОПК) та його взаємовідносин із замовниками.

В. Горбулін виступив з ініціативою створення в Україні міністерства ОПК, підпорядкованого профільному віце-прем'єр-міністру. Така особа та інституція, на його думку, нести будуть відповідальність і системно займатимуться розвитком вітчизняних озброєнь та технологій і, головне, перспективною оборонної промисловості нашої держави.

Через профільне міністерство та утворений у ньому відповідний підрозділ, наприклад, Агентство з розвитку передових технологій можна реалізувати справжні, реалістичні підходи до стратегічного планування переозброєння. І головне – перейти від використання наявних технологічних

можливостей до постановки завдань промисловості у сфері оборони та безпеки.

Особливу увагу необхідно звернути на якість та технологічність переозброєння.

На думку академіка НАН України В. Горбуліна, ракетні програми повинні бути пріоритетними в державному оборонному замовленні.

«Якщо ракетні програми не є ключовими – для країни, яка наполегливо будує ракетний щит стримування, то у нас щось не так із пріоритетами», – зазначив академік. Ракетне озброєння, на його думку, допоможе нашій державі зупинити противника, захистити повітряний простір та морські кордони.

Також В. Горбулін звернув увагу на те, що треба підвищити відсоток летальності державному оборонному замовленні. Зокрема, на його думку, Україна має можливості здійснити модифікацію експортного варіанта оперативно-тактичного ракетного комплексу «Грім-2», що значно посилює ефективність обороноздатності нашої держави.

«“Нептун”, “Вільха-М”, розробка оперативно-тактичного комплексу “Сапсан” із дальністю до 280 км, що створюється на базі експортної модифікації ОТРК “Грім-2” та модернізовані ракети комплексів ППО – це майбутнє нашого щита», – підкреслив академік.

В. Горбулін також зазначив, що необхідно об’єднати зусилля держави і приватних підприємств у сфері ОПК. Так, новостворене профільне міністерство обирало б з приватних підприємств ті, продукцію яких можна було б довести до серійного виробництва. Це б значно скоротило терміни виготовлення новітнього озброєння.

Наостанок перший віце-президент НАН України академік В. Горбулін наголосив, що в питанні планування державного оборонного замовлення найбільше бракує зовнішньої експертизи й фахової комунікації. Для розв’язання цієї проблеми необхідно створити при РНБО чи Офісі Президента майданчик для спілкування влади з експертами, науковцями та виробниками. До такої експертної ради з питань ОПК могли б увійти кілька експертних інститутів, представники Національної академії наук України та промислових об’єднань (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 28.02).

Корпоративне співробітництво

У Києві відбулося щорічне засідання Координаційної ради з організації спільних робіт, здійснюваних установами Національної академії наук України та конструкторським бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля – флагманом вітчизняної ракетно-космічної галузі.

На засіданні Координаційної ради, яке вели перший віце-президент НАН України академік В. Горбулін та генеральний директор КБ «Південне»

академік О. Дегтярев, було всебічно розглянуто підсумки співпраці вчених академічних інститутів і творців ракетно-космічної техніки у 2019 р. й ухвалено план на 2020 р., що містить чимало завдань подальшої спільної науково-технічної діяльності.

Здобутки-2019

Одними з цікавих та корисних – як для науки, так і для практики – стали результати досліджень, проведених спільно фахівцями КБ «Південне» та вченими Інституту біоорганічної хімії і нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України. У результаті цієї співпраці в академічному інституті в 2019 р. було виготовлено першу партію зеленого монопалива, призначеного для використання в рушійних установках невеликих за розмірами супутників класу CubeSat, створюваних у конструкторському бюро «Південне». Термін «зелене» щодо цього палива означає аж ніяк не його колір, а те, що воно є більш екологічним, тобто менш шкідливим для навколишнього середовища порівняно з деякими іншими різновидами ракетних палив.

За іншою темою торік було проведено випробування першого екземпляра малогабаритного соплового блока (для одного з ракетних двигунів), виготовленого із застосуванням лазерного зварювання. При виконанні зварювальних робіт за цією технологією використано обладнання і оснащення, спроектовані й виготовлені в дослідному конструкторсько-технологічному бюро Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України.

Спільно з науковцями Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України дніпровські творці ракетно-космічної техніки на плоских зразках, зроблених з алюмінієвих сплавів, відпрацювали технологію виконання зварних з'єднань методом зварювання тертям із перемішуванням.

Разом з ученими Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України фахівці КБ «Південне» здійснили дослідження, спрямовані на визначення міцності та стійкості використовуваних у ракетно-космічній техніці оболонкових конструкцій, зроблених із шаруватих композиційних матеріалів і випробуваних в умовах нерівномірного нагрівання та дії статичних навантажень.

Вчені Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України створили призначені для різних виробів ракетно-космічної техніки багатофункціональні покриття, які мають радіопоглинаючі властивості.

Можна також відзначити спільні роботи за проектом «Аерозоль-UA»: у Головній астрономічній обсерваторії НАН України створюється апаратура для дослідження характеристик аерозольного складу земної атмосфери, а в КБ «Південне» – супутник YuzhSat-1, одне з призначень якого – стати космічною платформою для забезпечення функціонування згаданої науково-дослідної апаратури на навколосемній орбіті.

Перелік таких прикладів плідної співпраці можна значно продовжити. Крім уже згаданих у спільних із конструкторським бюро «Південне» дослідженнях, експериментах, технічних і технологічних розробках за тим чи

іншим тематичним напрямом беруть активну участь ще багато найрізноманітніших за їхнім профілем установ НАН України.

Плани-2020: завдання на завтра й на перспективу

В ухваленому Координаційною радою плані спільної науково-технічної діяльності конструкторського бюро «Південне» і установ НАН України на 2020 р. міститься чимало згрупованих за дев'ятьма основними тематичними напрямами різноманітних завдань, які зі зрозумілих причин їхньої кількості навіть перелічити тут неможливо – тож наведемо лише кілька прикладів.

Зокрема, фахівці КБ «Південне» та науковці Інституту технічної механіки НАН України і ДКА України розроблятимуть методичне забезпечення для оцінки керованості ракетних об'єктів різного призначення на різних ділянках аеробалістичних траєкторій, а також льотно-технічних характеристик ракет і програм управління ними.

Фахівці з тих самих двох установ-партнерів займатимуться математичним моделюванням процесів, які відбуваються в системі живлення ракетного двигуна та в системі управління рухом верхнього ступеня створюваної нині в Дніпрі ракети-носія «Циклон-4М».

Спільно з ученими Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України творці ракетно-космічної техніки здійснюватимуть розробку методики моделювання теплових процесів, що відбуваються в баку, де міститься один із компонентів ракетного палива – його окислювач (рідкий кисень).

Фахівці науково-інженерного центру «Матеріалообробка вибухом» Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України та їхні колеги з одного з підрозділів КБ «Південне» розроблятимуть і виготовлятимуть дослідні зразки детонуючих подовжених зарядів для маршового твердопаливного ракетного двигуна.

Науковці з Інституту електронної фізики НАН України, що в Ужгороді, проводитимуть випробування зразків бортової радіоелектронної апаратури супутника YuzhSat-1, створюваного у КБ «Південне», – з метою визначення її стійкості в умовах впливу космічних випромінювань, які очікуються на різних навколосемних орбітах.

В Інституті фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України розроблятимуть та випробовуватимуть елементи дослідних зразків малогабаритних швидкодіючих датчиків тиску для потреб ракетно-космічної техніки.

У плані науково-технічного співробітництва – 2020 – не лише завдання, орієнтовані за їхньою потребою, так би мовити, «на завтра», але й ті, що спрямовані на більш віддалену перспективу, однак для якої передпроектні пророблення здійснюються вже нині, аби мати вагомий заділ на майбутнє.

Один із напрямів таких спільних досліджень фахівців КБ «Південне» і вчених із різних академічних наукових установ – проведення комплексу підготовчих робіт щодо створення Місячної промислово-дослідницької бази (зрозуміло, що для цього буде потрібна широка міжнародна кооперація).

За цим напрямом спільних робіт в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України здійснюватимуть варіантне опрацювання конструктивних рішень щодо перетворюваних оболонкових конструкцій (тобто таких, які із Землі на Місяць транспортуватимуть у складеному вигляді, а там розгортатимуть) – для населених службових модулів, з яких складатиметься майбутня Місячна промислово-дослідницька база.

Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України планує спільні з КБ «Південне» дослідження, спрямовані на розвиток технологій водневої енергетики – для її можливого використання в складі системи енергозабезпечення Місячної бази.

Інститут термoeлектрики НАН України та МОН України розроблятиме сонячні термoeлектричні генератори, які будуть здатні виробляти електроенергію на поверхні Місяця.

Дослідження вчених Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України націлено на вивчення впливу на організм людини факторів космічного польоту й умов перебування на Місяці та розробку експериментальної моделі створення гіпогравітації (тобто зниженої гравітації) в наземних умовах: адже, як відомо, сила тяжіння на Місяці в кілька разів менша, ніж на Землі (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 25.02*).

***

У Київському університеті права НАН України Український альянс по боротьбі з підробками та піратством (УАБПП – УААСР) за підтримки патентно-правової фірми «Пахаренко та партнери» в музеї «Підробок та контрафактної продукції» 25 лютого 2020 р. провели соціальний захід «Я купую справжнє! Я не купую підробок!» у межах просвітницької компанії «Дні боротьби з підробками та піратством в Україні». Захід відбувся відповідно до підписаного Меморандуму про співпрацю між Київським університетом права НАН України, Українським альянсом по боротьбі з підробками та піратством і патентно-правовою фірмою «Пахаренко та партнери».

У вітальному слові ректор Київського університету права НАН України кандидат юридичних наук Ю. Бошицький зазначив, що надійні гарантії набуття, здійснення та захисту права інтелектуальної власності є невіддільними атрибутами державності кожної цивілізованої країни. Наявність сучасної системи правової охорони інтелектуальної власності сприяє розвитку національної економіки, збереженню і збагаченню науково-технічного потенціалу держави, розвитку міжнародної торгівлі, залученню в економіку країни іноземних інвестицій, зокрема у вигляді найсучасніших технологій, входженню України як рівноправного партнера до світового ринку інтелектуальної власності.

Соціальний захід мав на меті долучити старшокласників до науково-освітніх заходів, які змінюють світогляд, розкриваючи інформацію про

небезпеку контрафактного товару, та виховують відповідального споживача й шанобливе ставлення до результатів творчої праці. Адже молодому поколінню українців необхідно донести інформацію про важливість охорони інтелектуальної власності, її роль у зростанні економіки, ризики, які несуть контрафактні товари (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 6.03).*

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

З 21 по 23 січня 2020 р. відбулася запланована робоча зустріч представників університетів України та Німеччини в рамках проекту German Ukrainian Technology Transfer University Partnership (GUTT.UP), який підтримується Німецькою службою академічних обмінів (DAAD). Захід пройшов в Інноваційному центрі Київського академічного університету.

У зустрічі взяли участь представник команди проекту з німецької сторони К. Кузумано (Університет Ю. Максиміліана м. Вюрцбург) та представники українських команд проекту з Київського академічного університету та Львівського університету ім. І. Франка. Також на заході були присутні студенти, аспіранти, молоді науковці, стартапери та представники венчурного бізнесу.

Захід проведено в рамках проекту Dialogue on Innovative Higher Education Strategies (DIES) – Ukrainian German Technology Transfer University Partnership (партнерство університетів з трансферу технологій, що реалізується спільно Університетом Ю. Максиміліана м. Вюрцбург (Німеччина), Київським академічним університетом та Львівським національним університетом ім. І. Франка). Колеги поділились досвідом, обговорили Зимову школу, яка проходила у грудні 2019 р. у німецькому місті Вюрцбург, а також спланували подальшу співпрацю та обмін досвідом між країнами.

Для молоді виступила керівник Інформаційного центру DAAD у Києві Г. Ціммерманн, яка розповіла про аспекти мобільності студентів – можливості стажувань у Німеччині, професійних обмінів між країнами, отримання грантів для навчання за кордоном.

Також учасники дізналися корисну інформацію від партнера інвестиційної компанії CYFRD Ю. Філіпчука. Він поінформував про можливості створення, розвитку та фінансування стартапів, про венчурні фонди, співпрацю з бізнесом.

Крім того, про можливості для студентів і стартаперів розповіли куратори М. Кохан (Львівський національний університет ім. І. Франка) і К. Кузумано (Університет Ю. Максиміліана, м. Вюрцбург, Німеччина).

Захід закінчився плідним обговоренням та неформальним спілкуванням всіх присутніх за кавою. Під час нетворкінгу молодь мала можливість

представити свої стартапи, поставити запитання спікерам та отримати ще більше корисної інформації (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 6.03).

Перспективні напрями розвитку української науки

Інноваційний центр Київського академічного університету (КАУ) 14 лютого 2020 р. провів стратегічну сесію представників науково-дослідних інститутів НАН України, що розташовані в Академмістечку. Під час сесії розглянуто питання щодо формування основних завдань та плану дій зі створення наукового парку «Академ.Сіті».

На заході були присутні представники Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України, Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України, Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України, Інституту біологічної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка НАН України, Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України, Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України, Інституту прикладних проблем фізики і біофізики НАН України, Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України та Інституту технічної теплофізики НАН України.

На основі попереднього анкетування керівників інститутів Академмістечка щодо завдань зі створення наукового парку «Академ.Сіті» та форм можливої співпраці фахівці Інноваційного центру КАУ запропонували план перших кроків для формування наукового парку.

Керівник проекту «Академ.Сіті», заступник директора КАУ з розвитку та інновацій, заступник директора з наукової роботи Інституту математики НАН України доктор фізико-математичних наук О. Антонюк виступила з короткою презентацією, де підсумувала пропозиції інститутів, виокремивши чотири пріоритетні сфери співпраці, на які є запит:

1. Реклама розробок і пошук замовників.
2. Free Space: майданчик для співпраці.
3. Інформаційні послуги/сервіси.
4. Представлення спільних інтересів інститутів Академмістечка в органах влади.

Під час стратегічної сесії, яку вела президент Всеукраїнської асоціації консультантів з управління О. Юзькова, було визначено спільне бачення інститутами плану дій для досягнення поставлених завдань із розбудови наукового парку «Академ.Сіті». Як наслідок, сформовано робочі групи з представників інститутів Академмістечка та КАУ для роботи над планом дій відповідно до узгоджених напрямів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 25.02).

Діяльність науково-дослідних установ

В Одесі під головуванням академіка НАН України С. Андронаті 21 лютого 2020 р. відбулося перше в поточному році засідання Ради Південного наукового центру (ПНЦ) НАН України і МОН України.

Під час заходу було розглянуто вкрай важливі для Одеси та півдня України питання про абразійно-зсувну небезпеку північно-західного узбережжя Чорного моря, а також формування асортименту зернових культур на півдні України з урахуванням впливу змін клімату.

Доктор геолого-мінералогічних наук Е. Черкез (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова) у своїй доповіді надав детальну оцінку сучасному стану і стійкості зсувних схилів в Одесі, Чорноморську та прилеглому узбережжі, висвітлив динамічні зміни південного рельєфу, абразії та осадконакопичення в цих районах північно-західного узбережжя Чорного моря.

Через посилення антропогенного впливу на геологічне середовище відбувається активізація зсувних і деформаційних процесів у береговій смузі моря, що призводить до втрати дорогої прибережної території й ставить під загрозу безпечну експлуатацію існуючих будівель, портових гідротехнічних, протизсувних і захисних споруд. Наочним прикладом стала техногенна катастрофа в Чорноморську, у якому через постійний природний рух ґрунту, обумовлений зсувними процесами, було зруйновано 17 приватних будинків та нависла загроза над низкою багатоквартирних будівель.

Сьогодні існує реальна необхідність у проведенні комплексного системного вивчення геодинамічного стану берегової зони північно-західної частини Чорного моря для розуміння закономірностей змін природного середовища та місця і ролі в них техногенного фактора.

Рада Південного наукового центру НАН України і МОН України вирішила порушити перед кабінетом міністрів України питання про необхідність організації такого вивчення для північно-західної частини Чорного моря, міст Одеси, Чорноморська та інших.

Член-кореспондент НАН України О. Рибалка [Селекційно-генетичний інститут НААН України (м. Одеса)] у своїй доповіді підкреслив, що в озимій пшениці, як основної харчової культури, генетична варіабельність її сортів за посухостійкістю надто низька, відсутній наявний генетичний міжсортівий ресурс поліпшення за стійкістю до посухи.

Він зазначив, що в Україні має бути державна програма наукових досліджень глобального потепління та його наслідків для аграрного сектора.

Дослідження Селекційно-генетичного інституту наразі зосереджені на озимій пшениці, озимому трітікале, озимому голозерному ячміню, якому голозерному ячміню. Стратегією досліджень Селекційно-генетичного інституту є також підвищення харчової цінності зернових культур із

майбутньою заміною сучасних сортів пшениці на пшеницю із фіолетовим, синім і чорним зерном, що має поліпшену біологічну цінність.

Унікальний продукт харчування – голозерний ячмінь із синім зерном – має підвищену антиоксидантну активність, забезпечує захист проти найнебезпечніших хвороб століття: серцево-судинних, діабету і раку внутрішніх органів.

Рада Південного наукового центру вирішила порушити питання перед Одеською обласною державною адміністрацією про необхідність підтримки Селекційно-генетичного інституту НААН України в його наукових дослідженнях та розробки на державному рівні програми вивчення наслідків глобального потепління в аграрному секторі України.

Під час засідання Рада також затвердила звіт директора Центру кандидата хімічних наук О. Хуторного про діяльність у 2019 р., плани роботи Ради, наукових секцій, проблемних комісій і науково-координаційних рад Миколаївської та Херсонської областей ПНЦ на 2020 р., а також зміни в складі Ради Центру (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 27.02).

***

Під головуванням голови Донецького наукового центру НАН України і МОН України, ректора Донбаської державної машинобудівної академії доктора технічних наук, професора В. Ковальова 21 лютого 2020 р. відбулося засідання ради центру, присвячене розгляду і розв'язанню актуальних питань збереження й розвитку регіональної науки, проблем вимушених переселенців, розширення взаємодії науки і промислового виробництва на Донеччині, більш активного залучення академічної науки до процесу навчання на рівні закладів вищої освіти і середніх шкіл. Також був наданий аналіз сучасного стану економіки Донбасу та пропозиції для вирішення критичних проблем.

Засідання проходило в приміщенні Донбаської державної машинобудівної академії (ДДМА) в Краматорську.

Участь у заході взяли директори академічних установ Донецького наукового центру НАН України і МОН України, ректори закладів вищої освіти Донецької і Луганської областей, науковці Донеччини. Гостями засідання були представники Новокраматорського машинобудівного заводу (НКМЗ): головний інженер О. Волошин, начальник управління перспективного розвитку, вчений секретар науково-технічної експертної ради НКМЗ Є. Коржов.

Про роботу Інституту економіко-правових досліджень НАН України в умовах вимушеного переміщення доповів його директор член-кореспондент НАН України В. Устименко. Він зазначив, що, незважаючи на складні умови, адміністрації Інституту та колективу науковців вдалося зберегти творчий потенціал, налагодити плідну роботу, збільшити об'єми наукової продукції.

Інститут був першою науковою установою, яка перемістилася з території непідконтрольної органам державної влади України. При цьому було забезпечено великий відсоток наукових працівників, які переїхали разом із установою на нове місце розташування.

Значно розширилися міжнародні наукові зв'язки інституту, практика стажувань за кордоном, особливо молодих науковців. Увага, яка приділяється в інституті молодим дослідникам, дозволила їм отримати багаточисельні нагороди та визнання їхніх здобутків як в Україні, так і за її межами, сформуванню один із «наймолодших» наукових колективів у системі НАН України. Доповідач наголосив, що інститут має стратегію розвитку, візію майбутнього досліджень на стику економіки і права.

Учасникам засідання також була надана інформація голови Громадської організації «Асоціація вчених – внутрішньо переміщених осіб» члена-кореспондента НАН України В. Устименка про діяльність асоціації.

В умовах недосконалості та фрагментарності положень чинної нормативно-правової бази щодо захисту прав та інтересів вимушених переселенців асоціація виступає єдиним громадським об'єднанням, яке допомагає вченим, що перемістилися з тимчасово окупованої території України, у розв'язанні правових, соціально-економічних та інформаційних проблем.

З часу створення асоціації її колективу вдалося забезпечити плідну співпрацю з органами державної влади, місцевого самоврядування, міжнародними інституціями, громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами з питань внутрішнього переміщення.

Участь керівництва Новокаматорського машинобудівного заводу і їхня доповідь про сучасний стан і перспективи розвитку галузі машинобудування на прикладі НКМЗ безумовно сприяє поширенню й укріпленню зв'язків академічної науки і промисловості. Доказом цього є жваве обговорення питань, порушених у доповіді, вченими академічних інститутів з представниками заводу, під час яких науковцями були запропоновані два проекти для спільного впровадження.

Аналіз наслідків руйнівних подій 2014 р. для економіки Донецької і Луганської областей, а також пропозиції для їх подолання були представлені у виступі керівника відділення проблем соціальної економіки та регіональної політики Інституту економіки промисловості НАН України В. Ляшенка. Зокрема, з метою об'єднання зусиль промисловців, підприємців, науково-освітньої експертної спільноти, представників державного управління та місцевого самоврядування для відновлення економічного потенціалу та неоіндустріального відродження Донбасу запропоновано заснувати Громадську платформу «Індустрія Донбасу-4.0», ідеологія якої була представлена на засіданні.

Нагальні питання з організації і проведення акредитації освітніх програм підготовки магістрів у закладах вищої освіти висвітлено в доповіді першого проректора Донбаської державної машинобудівної академії

А. Фесенка. Він поділився з присутніми досвідом вирішення цих питань колективом ДДМА.

Рада ДНЦ одногосно прийняла відповідну постанову.

Кожне питання порядку денного викликало інтерес в учасників заходу, тому їх жваве обговорення продовжилось у кулуарах у неформальній обстановці (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 26.02*).

Кадрова політика НАН України

На сайті мультимедійної платформи «Укрінформ» 2 березня 2020 р. опубліковано статтю, присвячену діяльності українських учених-жінок. У ТОП-10 успішних українських учених-жінок увійшли чотири співробітниці Національної академії наук України.

За даними Інституту статистики ЮНЕСКО, лише 28 % науковців у світі – жінки, в Україні серед науковців – 45 % жінок. Наша країна займає 12 місце за кількістю жінок-учених у рейтингу серед 41 країни світу.

В Україні в 2018 р. запроваджена українська премія, яка є частиною глобальної Програми L'ORÉAL-ЮНЕСКО «Для жінок у науці». Вона створена для молодих жінок, які професійно займаються науковими дослідженнями в галузі STEM (наука, технології, інжиніринг, математика) та заохочення їх до розвитку вітчизняної науки.

Українки успішно працюють у різних галузях наук. Найбільше дослідниць у галузі суспільних (65,8 %), медичних (65,2 %) і гуманітарних (60,3 %) наук. У галузі технічних наук їх всього 34,1 %.

«Укрінформ» склав список з ТОП-10 успішних українських вчених-жінок, серед яких і дослідниці з НАН України:

– учена в галузі соціоекономіки, демографії та економіки праці, заслужений економіст України, академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова;

– українська вчена-нейрофізіолог, Член Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій при Кабінеті Міністрів України, завідувач відділу сенсорної сигналізації Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України доктор біологічних наук Н. Войтенко;

– український біофізик, провідний науковий співробітник відділу молекулярної та квантової біофізики Інституту молекулярної біології і генетики НАН України доктор фізико-математичних наук О. Броварець;

– переможець кількох конкурсів проектів науково-дослідних робіт молодих учених НАН України, старший науковий співробітник відділу математичного моделювання морських і річкових систем Інституту проблем математичних машин і систем НАН України доктор фізико-математичних

наук К. Терлецька (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 3.03).

***

Життю та науковій творчості яскравих представників відомої шляхетної династії Патонів – академіків Євгена Оскаровича та Бориса Євгеновича – присвячено документальний фільм «Патони та КПІ».

Фільм знятий у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (КПІ).

Відеозапис стрічки доступний за посиланням: https://youtu.be/T_quiWO4vIM (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 4.03).

Наука і влада

На сторінках громадського тижневика «Дзеркало тижня» (№ 1283, 22 лютого – 28 лютого) 27 лютого 2020 р. опубліковано статтю старшого наукового співробітника Національного науково-природничого музею НАН України доктора біологічних наук Л. Горобця, присвячену змінам до Закону України «Про мисливське господарство та полювання».

Автор статті зазначає: «У Верховній Раді зареєстровано одразу два законопроекти, що пропонують зміни до Закону “Про мисливське господарство та полювання” (№ 2448 і 2232). Їх обговорення йде нелегко. Суперечки навколо законопроектів не на жарт роздмухали давнє протистояння мисливців і зооактивістів. Борці за права тварин починають викладати свої погляди з того, що називають мисливців убивцями. Ті ж, своєю чергою, погрожують привести під Верховну Раду 15 тис. озброєних людей. За таких “аргументів” важко до когось пристати, тому спробуємо поглянути на реформу мисливського законодавства об’єктивно і неупереджено.

Мисливська галузь, на відміну від браконьєрства, стоїть на трьох стовпах: екології, економіці та традиціях. Із першим стовпом усе зрозуміло: не можна експлуатувати природні ресурси, нехтуючи їх закономірностями. При видачі дозволів на полювання необхідно чітко уявляти динаміку чисельності різних видів та їх вплив на довкілля. Другий – економічна складова – також важливий. Кожне господарство орієнтоване на отримання прибутків, у тому числі й мисливське. Варто зауважити, що за продуманого менеджменту користь мають не лише люди, а й екосистеми. Адже коли територія приносить прибуток завдяки полюванню, це може вберегти її від вирубування, перетворення на поле або й просто на “громадську зону відпочинку”, тобто на смітник. Традиції – третій стовп – задають напрям розвитку мисливської галузі, чому є багато прикладів. За традицією в мусульманських країнах мисливців не цікавлять кабани. Так склалося, що в

Балтійських країнах об'єктом полювання є ворони, а у Франції мисливським видом вважаються кроти. Проте варто пам'ятати, що традиції можна змінити, тоді як закони природи чи економіки непідвладні людським бажанням. На жаль, мисливське господарство України не стоїть на трьох стовпах, а підперте патичками, хилитається на всі боки. Значною мірою це зумовлено невдалим Законом “Про мисливське господарство та полювання”, текст якого переписано з радянського документа з поправками в інтересах бізнесменів буремних 1990-х років».

Автор статті підсумовує: «Попри те, що в кожному із законопроектів наявні варті уваги фрагменти, їх прийняття породить ситуацію “Лебедя, Рака та Щуки”. Наразі в мисливській галузі є важлива проблема – відсутність чітких цін на оренду угідь. Замість розв'язання однієї проблеми пропонується додати ще дві: зростання чисельності бродячих тварин і безвідповідальний тиск із боку “громадського контролю”. У такому разі полювання стоятиме не на стовпах екології, економіки і традицій, а буде покладено на фундамент корупції. Утім, то вже буде не полювання, а браконьєрство» **(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 2.03).**

***

В ефірі «Українського радіо» на програмі «Імператив» 2 березня 2020 р. виступили директор ДП «Науково-дослідний центр “Охоронна археологічна служба України” Інституту археології НАН України» кандидат історичних наук А. Корвін-Піотровський та старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України кандидат юридичних наук О. Малишев.

Археологи виступили із критикою законопроекту про приватизацію земель сільськогосподарського призначення, який розглядають народні депутати України. Науковці застерігають обранців від знищення археологічної спадщини України. Директор ДП «Науково-дослідний центр “Охоронна археологічна служба України” Інституту археології НАН України» кандидат історичних наук А. Корвін-Піотровський та старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України кандидат юридичних наук О. Малишев поінформували про ризики для археологічних пам'яток, з якими може стикнутися Україна після відкриття ринку землі.

«По всій Україні вже руйнуються, забудовуються і роздаються в приватну власність обліковані пам'ятки археології, – зауважує А. Корвін-Піотровський, – відбувається це – де за мовчазної згоди, де за активної участі місцевих органів охорони культурної спадщини». Облік – це одна й з найбільших проблем нашої культурної спадщини. Науковець називає головною проблемою відносин «держава – земля – археологічні пам'ятки» – «відсутність обстеження на предмет наявності об'єктів археології на земельних ділянках». Наразі в нас є державний реєстр нерухомих пам'яток

України: «Щоб ви розуміли, – пояснює археолог, – це кілька тисяч пам'яток археології на всю територію нашої держави, на які є досить сучасна облікова документація і в більшості випадків встановлені межі цих пам'яток». Якщо в сусідній Польщі, зауважує А. Корвін-Піотровський, «починаючи з 70-х років реалізується археологічна програма і сьогодні 90 % землі обстежено, то в Україні така робота не проводилась ніколи». Через це держава не може передавати землю, якщо вона не знає – є на цій землі пам'ятки, чи їх немає. Відповідно механізм виявлення цих пам'яток і збереження їх від передачі в приватну власність має існувати. Але, на жаль, законопроект про ринок землі навіть з усіма поправками, які зараз розглядають нардепи, такий механізм не передбачає.

О. Малишев пояснює, що законодавці до Земельного кодексу не вписали ряд механізмів, які б охороняли археологічну спадщину: «По-перше, не прописано механізм випадкового виявлення, варто ж прописати – які обов'язки того, хто виявляє, які служби мають реагувати, яка подальша доля цих пам'яток». Реформатори ж ідуть далі, зауважує О. Малишев, і подають ще кілька законопроектів: «Особливо сумнозвісний проект №2194, який, по суті, скасовує багато державних механізмів з охорони особливо цінних земель. Руйнується вся система! Все, що стоїть на перешкоді між бізнесом і землею, має бути знищено, те, що земля – це наше національне багатство й об'єкт особливої правової охорони, нівелюється». З такою політикою, обурюється науковець, нам не потрібен земельний кодекс, можна «просто оголосити землю звичайним товаром і робити з нею все, що завгодно». «Ми представляємо, – продовжує О. Малишев, – не лише інтереси археологів, а й усієї держави, всього суспільства, та й всього людства, враховуючи Європейську конвенцію. Зрозуміло, що наша спадщина – це державна власність, згідно з нашим законодавством, але її варто оголосити державною власністю – тобто виявити та взяти на облік».

Наразі 70 % всієї культурної спадщини складають археологічні пам'ятки, які не підлягають приватизації. Однак, на думку А. Корвін-Піотровського, треба зважати, що це пам'ятки, які або не стояли на державному обліку, або взагалі невідомі науці та попали під розпаювання й опинились на приватних землях. Однак в археологічних пам'ятках є ще й інший нюанс. Якщо йдеться про кургани та городища, то їх можна побачити неозброєним оком. Але часто трапляється, що наявність пам'ятки може встановити лише фахівець. І коли руйнується пам'ятка археології – це може ніхто не помітити.

Історія законодавства про охорону культурної спадщини всіх країн завжди однакова: на одній шальці терезів знаходиться приватна власність, на іншій – публічні інтереси. І кожна країна виходить з цього по-своєму, – підсумували науковці *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2020. – 4.03).*

***

В ефірі «Українського радіо» в програмі «Сьогодні. Вдень» 3 березня 2020 р. виступила провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України кандидат економічних наук Л. Ткаченко з коментарем щодо перенесення індексації пенсій на вересень 2020 р.

Л. Ткаченко зазначила: «Якщо Міністерство соціальної політики насправді має чітку стратегію, напевно було б краще, якби воно раніше озвучило свої плани. Тому що люди вже в березні чекали гроші, а замість цього почули, що їм ще півроку доведеться чекати. Підвищення для людей, яким вже 80 років і більше, було анонсовано ще в грудні. Їм теж доведеться чекати до вересня, тому проблема “як дожити” для них може стати справді актуальною».

Л. Ткаченко зауважила, що формально ніякого порушення немає, адже в законі місяць не зазначений.

«Під час реформи 2017 р., коли започатковували цю індексацію за формулою “50 % інфляції та 50 % приросту зарплати”, то березень вилучили із закону. Загалом, у нас масштабну індексацію провели лише раз – минулого року. Формально у цьому випадку ніякого порушення немає, тому що в законі березень не зазначений. І кабмін може призначати собі хоч і в грудні проводити таку індексацію», – пояснила експерт.

Л. Ткаченко наголосила, що перенесення індексації пенсій на осінь, тобто на період місцевих виборів, є невдалим рішенням: «Питання пенсій дуже політизоване. Минулого року індексацію провели в березні, перед виборами. Цього разу індексацію перенесли на вересень, і у нас восени мають бути місцеві вибори на території всієї країни. І це дуже невдалий час і дуже невдале рішення. Тому що людей це вже дратує і вони сприймають це як підкуп. Так не повинно бути».

Експерт поінформувала наскільки мали б зрости пенсії: «Зазначалось, що середнє збільшення пенсій буде на 216 гривень на місяць. Насправді це залежатиме від розміру основної пенсії. Збільшуватиметься не вся пенсія, а індексуватиметься зарплатна база, з якої пенсії нараховані. І зарплатна база переважної більшості пенсіонерів однакова. Коли в жовтні 2017 р. провели перерахунок для всіх людей, які вийшли до 2017 р. включно на пенсію, в них виходила однакова зарплатна база, тоді були 3764 гривні, які проіндексували на 17 % у березні минулого року».

Чи ж достатньо коштів у Пенсійному фонді на індексацію пенсій, Л. Ткаченко пояснила, що «...у бюджеті, який був затверджений постановою кабінету міністрів, на індексацію, зокрема, на підвищення пенсій особам 80 років і старше, грошей немає. Тобто це мають бути додаткові кошти, швидше за все, з державного бюджету» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2020. – 6.03*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Аналітичні продукти наукової бібліотеки як складова інформаційного забезпечення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки

Праця присвячена дослідженню можливостей використання аналітичних продуктів наукової бібліотеки для змістовного наповнення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки. Велика наукова бібліотека, завдяки широкому спектру джерел інформації та доступу до мережі Інтернет, може створювати для міжнародних стратегічних комунікацій суб'єктів української економіки різну аналітичну продукцію. Цей аналітичний продукт набуває форми повідомлень, наративів. При формуванні міжнародних стратегічних комунікацій української економіки аналітична продукція наукової бібліотеки може використовуватись для визначення стратегічних цілей учасників міжнародних економічних відносин; міжнародних економічних відносин та перспектив її розвитку, формування учасниками міжнародних економічних відносин стратегічних наративів і дискурсу цих комунікацій. Змістовний ряд аналітичних продуктів наукової бібліотеки для міжнародних стратегічних комунікацій української економіки включає аналітичні доповіді на теми зовнішньої торгівлі, трудової міграції, інвестиційного та фінансово-кредитного співробітництва. У праці розглянуто трансформацію структури української зовнішньої торгівлі у 2013–2018 рр., яка зазнала ефекту «Чорного лебедя» внаслідок гібридної війни Росії проти України. Нині дуже гостро стоїть питання товарної та географічної диверсифікації української зовнішньої торгівлі. Протягом останнього десятиріччя вагомим змін зазнавала географія трудової міграції української робочої сили за кордон. Частина трудових мігрантів переорієнтувалась з Росії на країни Європейського Союзу. Зростають вимоги до формування стратегічних комунікацій у сфері фінансових відносин України. Усе більшого значення набуває проблема прогнозованості траєкторії розвитку міжнародних фінансових відносин України.

Ключові слова: аналітичний продукт, зовнішня торгівля, економіка, інформація, міжнародні економічні відносини, наукова (універсальна) бібліотека, стратегічні комунікації, трудова міграція.

Українська економіка є експортноорієнтованою й залежною від імпорту водночас. Тобто вона глибоко інтегрована до системи міжнародного поділу праці. Причому сучасна глобальна економіка вельми динамічна й надзвичайно складна структурно та функціонально. У ній діє багато різноманітних акторів, в тому числі й доволі потужні транснаціональні корпорації. Причому останнім часом у світі відбуваються суттєві геополітичні зрушення, зростає міграційна активність робочої сили й населення загалом. В економіці розвинених країн впроваджуються новітні технологічні інновації й водночас актуалізуються глобальні проблеми захисту довкілля. Все це сприяє загостренню економічної конкуренції на глобальному та регіональному рівнях. Наслідком перелічених зрушень у світі стало посилення невизначеності щодо майбутнього розвитку світової економіки. Відповідно зросла роль інформаційного чинника як засобу

подолання цієї невизначеності для розвитку будь-якої національної економіки.

За таких обставин формування стратегії української економіки та пов'язаних з цим стратегічних комунікацій набуває виключно важливого значення для її ефективного функціонування та розвитку. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблематики може зробити і почасти вже робить велика наукова (універсальна) бібліотека.

Однак поки що проблематика внеску наукової (універсальної) бібліотеки у формування стратегічних комунікацій української економіки відносно слабо висвітлюється в науковій літературі. Попри те, що в професійній спільноті виключна роль інформаційної діяльності у функціонуванні економіки є аксіомою, що не підлягає сумнівам, праць, де цей взаємозв'язок розглядався би предметно, відносно небагато. Особливо в літературі з проблематики стратегій економічного розвитку.

Зокрема, багато аспектів інформаційної діяльності в процесі формування стратегії економічної конкуренції проаналізовано М. Потрером у відповідній монографії. Але ймовірна діяльність бібліотек у цьому контексті не розглядається [1]. В іншій роботі цього ж всевітньо відомого автора, де фундаментально досліджуються теоретичні та практичні аспекти міжнародної конкуренції, включаючи відповідну стратегію компаній та пов'язану з цим урядову політику, інформаційні аспекти діяльності фірм, так би мовити, «вплетені» в основний наратив і не розглядаються окремо. Не аналізує він і в контексті міжнародної конкуренції пов'язану з цим діяльність бібліотек [2].

Тематику необхідної розвідувальної інформації, включаючи інформацію стратегічного плану, досліджують фахівці з конкурентної (підприємницької) розвідки [3]. Щоправда, роль бібліотек при цьому якщо і згадується, то, як правило, побіжно [4, с. 51].

Стратегічним комунікаціям, «як складовій зовнішньої політики міжнародних акторів і системи міжнародної взаємодії» присвячено підручник колективу авторів, який видано за рекомендацією Вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Однак у ньому практика стратегічних комунікацій розглядається, загалом, у сфері зовнішньої політики і безпеки. Наприклад, у назві восьмого розділу цієї праці анонсовано економічні стратегічні комунікації КНР, тоді як у тексті цього ж розділу йдеться про розвиток китайської економіки, а стратегічні комунікації не аналізуються. Проте деякі теоретичні положення, висловлені в цій колективній праці, корисні для нашого аналізу [5].

Досліджуючи міжнародний досвід стратегічного аналізу для політики та бізнесу, Г. Почепцов побіжно зупиняється на деяких аспектах функціонування стратегічних комунікацій. Зокрема, він зазначає, що стратегічні комунікації функціонують у рамках віртуального простору, спираючись на інформаційний простір як форму. Водночас тактично

стратегічні комунікації повністю знаходяться в інформаційному просторі [6, с. 241–242]. Хоча в зазначеній роботі Г. Почепцова питання ролі бібліотек у формуванні стратегічних комунікацій української економіки не розглядається, його монографія містить цілий ряд положень, важливих для предмета цього дослідження.

Водночас інституційні основи механізму економічної дипломатії України розглядаються в роботі К. Фліссака. Невід’ємною складовою цього механізму є інформаційно-аналітичне забезпечення економічної дипломатії [7, с. 197–220]. Однак при цьому автор не пов’язує процес інформаційно-аналітичного забезпечення економічної дипломатії з відповідною діяльністю наукової бібліотеки, а також формуванням на цій основі стратегічних комунікацій в економічній сфері. Хоча, акцентуючи увагу на функціях економічної дипломатії як засобу «реалізації поставлених завдань та досягнення стратегічних цілей», він виділяє такі функції економічної дипломатії, як інформаційна, аналітична, комунікативна (переговорна) та деякі інші, що містять інформаційну складову [7, с. 41–42].

Теоретичні та методичні положення інформаційно-аналітичної діяльності у сфері міжнародних відносин розглядаються в навчальному посібнику І. Муковського, А. Міщенко та М. Шевченка. У своїй роботі автори більше уваги приділяють геополітичним аспектам цих відносин, ніж гео економічним. Однак при цьому в зазначеному посібнику інформаційно-аналітична діяльність бібліотек та їх можливості у формуванні міжнародних стратегічних комунікацій України не розглядаються [8]. Водночас економісти навіть дуже детально аналізуючи інформаційну базу економічних досліджень, часто окремо не акцентують увагу на відповідній аналітичній діяльності та аналітичній продукції великих наукових (універсальних) бібліотек [9].

З іншого боку, наукові праці, присвячені ролі бібліотек у формуванні стратегічних комунікацій, досліджують ці процеси переважно у сферах політичної діяльності, державного та місцевого управління, іноді – у соціально-історичному плані [10]. Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що сьогодні в Україні відкрито відчувається брак наукових робіт, де б розглядалися можливості та потенційна роль бібліотек в інформаційному забезпеченні міжнародних стратегічних комунікацій української економіки.

Тому метою цієї праці і є дослідження можливостей великої наукової (універсальної) бібліотеки для інформаційно-аналітичного забезпечення міжнародних стратегічних комунікацій української економіки. Емпіричною базою для перевірки висунутих концептуальних положень слугував багаторічний досвід і практичні результати роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ), а також використання фондів НБУВ разом з матеріалами, отримуваними з мережі Інтернет.

Для досягнення зазначеної мети спочатку визначимо поняття «стратегічні комунікації у сфері міжнародних економічних відносин». Ці комунікації є складовою стратегічних комунікацій національної економіки загалом і генетично пов'язані зі стратегією економічного розвитку чи інакше – економічною стратегією. У цій роботі стратегічні комунікації національної економіки у сфері міжнародних відносин розглядаються як інформаційно-аналітичні механізми та результати розробки і реалізації найважливіших загальнонаціональних планів, програм і заходів у сфері міжнародних відносин, спрямованих на розвиток національної економіки, що ініційовані, координуються та регулюються органами державної влади і управління. Стратегічні ж комунікації компаній (підприємств) ініціюються, координуються та регулюються їхнім управлінням. Таким чином, до категорії стратегічних треба відносити зовнішні та внутрішні комунікації економічних об'єктів, значущі для їх розвитку в довготривалому періоді.

Водночас підхід до функціонування стратегічних комунікацій як до, так би мовити, інформаційної оболонки розробки і реалізації стратегії розвитку того чи того об'єкта дає змогу запобігти цілому ряду хиб, включаючи ймовірні негативні наслідки недружнього інформаційно-психологічного впливу на цей об'єкт з боку якихось суб'єктів (держав, компаній, організацій тощо) [11, с. 202–203].

Загальновідомо, що стандартна структура комунікації як такої включає джерело інформації (адресанта), механізми кодування/декодування повідомлення, повідомлення, канал зв'язку та отримувача інформації (адресата). Предметом цього дослідження є саме повідомлення у формі аналітичної продукції бібліотеки, що використовується для інформаційного забезпечення стратегічних комунікацій української економіки. Хоча й інші складові комунікації враховано відповідно до їх ролі у формуванні аналітичної продукції бібліотеки. Наприклад, це стосується тематики запитів на аналітичну продукцію (повідомлення) з боку отримувачів інформації або ж механізмів кодування при створенні повідомлень (аналітичної продукції).

Причому аналітична продукція (повідомлення), що передається від бібліотеки (адресанта) до замовника (адресата) часто набуває характеру наративу. Як наголошують деякі дослідники, «в традиційному розумінні наратив визначають як описовий текст певної послідовності подій, тобто як історію, розповідь, опис чи повідомлення» [12, с. 12]. У цій роботі наратив розглядається із соціально-інформаційних позицій як форма опису, тлумачення, оцінки та прогнозування різних явищ та процесів у минулій, сучасній та майбутній життєдіяльності конкретного суспільства, що забезпечує інформаційно-психологічний супровід розвитку цього суспільства. У системі соціальних комунікацій наративи пов'язані з формуванням і розвитком психологічних настанов і стереотипів індивідів, соціальних груп і відповідного суспільства загалом [13, с. 50].

Отже, при формуванні стратегічних комунікацій української економіки варто враховувати інформаційно-психологічні аспекти функціонування

нарративів. Відомий американський аналітик Н. Таліб наголошує на так званій оманливості нарратива, яка, на його думку, проявляється в схильності та потребі людини оперувати історіями, тобто нанизувати факти на нитку причинно-наслідкових зв'язків або ув'язувати їх в інші структури [14, с. 76–95, 285].

Водночас український учений М. Ожеван наголошує, що «особливу важливість має просування у світовому просторі національних стратегічних нарративів, які визначаються як засіб для політичних дійових осіб побудови спільного змісту міжнародної політики для формування поведінки національних та міжнародних акторів» [5, с. 109]. Повною мірою це стосується й міжнародної економічної України.

Як показує практичний досвід СІАЗ НБУВ, саме велика наукова бібліотека, завдяки широкому спектру джерел інформації в поєднанні з доступом до мережі Інтернет, може продукувати для міжнародних стратегічних комунікацій суб'єктів української економіки аналітичні матеріали (нарративи), які не лише характеризують процеси, що відбуваються на світових ринках, а й дають змогу сформулювати уявлення про цінності, інтереси, поінформованість та інші характеристики учасників цих ринків.

Наукові й аналітичні видання можуть містити як теоретичні й методичні положення й емпіричні відомості щодо розвитку світової економіки й міжнародних відносин, необхідні для формування концептуальної основи різних аналітичних матеріалів. Громадсько-політичні й ділові друковані та електронні ЗМІ оперативно відображають різні аспекти міжнародних економічних відносин, описують умови, в яких вони формуються. Однак при аналізі повідомлень з цих джерел особливу увагу треба звертати на коректність поданої в них інформації. Адже комерційні інтереси ЗМІ, як свідчить досвід їх функціонування, можуть вступати в певні суперечності з вимогами всебічного й неупередженого висвітлення певної ситуації, об'єкту. Також значний матеріал для дослідження умов формування та функціонування міжнародних економічних відносин дають джерела різноманітної статистичної інформації, що містяться в бібліотечних фондах і доступні через Інтернет.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, особливо Інтернет, мало революційне значення для розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України загалом. Особливо наочно це проявилось у сфері підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів на міжнародну тематику, в тому числі економічного спрямування. Використання мережі Інтернет створило передумови для радикального вирішення проблеми доступності інформації про стан світової економіки, включаючи відповідні статистичні показники. Зокрема, до періоду широкого розповсюдження інтернету в Україні користувались статистичними даними і звітами про функціонування різних сфер світової економіки на паперових носіях можна було в залі публікацій ООН НБУВ. Іншим бібліотекам України така інформація здебільшого була фізично недоступна. Причому відповідні

документи надходили до залу публікацій ООН НБУВ зі значним запізненням, що було вагомою перешкодою для підготовки саме оперативних інформаційно-аналітичних матеріалів. До того ж спочатку надходили документи надруковані англійською мовою, а пізніше – російською.

Таким чином, регулярно працювати в залі публікацій ООН НБУВ з матеріалами з питань розвитку світової економіки могли працівники НБУВ і ті, хто проживав у Києві та його околицях. Для дослідників та організацій з регіонів такі документи були фізично недоступні. Тобто, в цьому випадку для різних суб'єктів інформаційно-аналітичної діяльності виникав свого роду ефект диференційної ренти за доступністю до джерел інформації. Так би мовити, аналог добре відомої в ринковій економіці диференційної ренти I за місцем розташування виробника / споживача товару.

Проте розповсюдження Інтернету в Україні значно спростило доступ до міжнародної економічної та статистичної інформації для широкого кола фізичних і юридичних осіб, зокрема бібліотек. Це, наприклад, проявилось у значному зростанні, особливо протягом останнього десятиріччя, кількості закордонних сайтів, на які науковці й інші дослідники в Україні посилаються у своїх роботах. Щоправда, деякі перепони в цій сфері інформаційно-аналітичної діяльності все-таки залишились. Насамперед, це – кваліфікація користувачів інформації щодо знання англійської мови та економіки. По-друге, це – фінансові обмеження, оскільки не будь-яку міжнародну (іноземну) економічну та статистичну інформацію можна отримати безкоштовно. Тобто, в цьому випадку виникає подоба ефекту диференційної ренти II, коли переваги отримує той, хто витрачає ресурси, в тому числі й фінансові, на підвищення кваліфікації працівників інформаційної сфери та / чи купівлю інформації.

Підкреслимо, що надзвичайно важливу роль для поліпшення якості аналітичної продукції з міжнародно-економічної проблематики мало розширення можливостей доступу відповідних підрозділів бібліотек через Інтернет до першоджерел саме статистичної інформації. По-перше, кількісна характеристика соціально-економічних об'єктів, що надається статистикою, дозволяє набагато точніше й більш обґрунтовано досліджувати відповідні економічні явища та процеси. По-друге, саме кількісна характеристика соціально-економічних об'єктів дає змогу істотно зменшувати ступінь неоднозначного тлумачення різноманітних відношень у цих явищах і процесах, порівняно з тими випадками, коли зазначені соціально-економічні об'єкти описуються вербально без чіткого зазначення їхніх кількісних параметрів. Тобто використання мережі Інтернет виступає важливим чинником коректної подачі споживачеві інформаційно-аналітичних матеріалів з економічної проблематики.

Так, до звітності Світової сталеплавильної асоціації (World Steel Assotiation) за багато років, включаючи різноманітну статистичну інформацію, у поєднанні з інформацією з українських (Державна служба статистики, Об'єднання підприємств «Металургпром»), спеціалізовані ділові

сайти тощо) та деяких іноземних джерел, СІАЗ НБУВ у стислі терміни підготував у 2015 р. аналітичну записку з питань розвитку українського гірничо-металургійного комплексу на тому рівні аналізу цієї проблеми, який, по суті, був би неможливий за відсутності Інтернету. Так само залучення Всесвітнього павутиння до аналітичної роботи СІАЗ НБУВ для використання звітності міжнародних організацій (наприклад, «Довготермінового огляду перспектив розвитку газового сектора до 2035 р.», підготовленого міжнародною асоціацією «Єврогаз») сприяло суттєвому поглибленню аналізу перспектив розвитку української газової промисловості як у контексті її міжнародних зв'язків, так і з огляду на ймовірні структурно-галузеві зміни в споживанні газу в Європі та в Україні.

Огляд відповідних фахових праць й багаторічний досвід інформаційно-аналітичної діяльності СІАЗ НБУВ свідчить, що при формуванні міжнародних стратегічних комунікацій української економіки аналітична продукція великої наукової (універсальної) бібліотеки може бути корисною для:

- Визначення / корекції українськими суб'єктами стратегічних цілей своєї діяльності у сфері міжнародних економічних відносин;
- кращого розуміння українськими учасниками сучасної ситуації у відповідних сферах (сегментах) міжнародних економічних відносин, проблем та вірогідних перспектив її розвитку;
- формування дискурсу відповідних комунікацій українськими учасниками міжнародних економічних відносин;
- формування українськими учасниками міжнародних економічних відносин необхідних їм стратегічних і тактичних наративів у сфері їхньої безпосередньої зовнішньоекономічної діяльності.

Особливо зростає потреба суб'єктів економіки в аналітичних матеріалах у періоди змін чи то в Україні, чи то у світі. Це, приміром, підтверджується й частотою цитувань відповідних аналітичних робіт СІАЗ НБУВ у системі Google Scholar. До речі, саме в періоди значних економічних і соціально-політичних змін через нестачу відповідної інформації створюються особливо сприятливі умови для проявів згадуваного вище ефекту «оманливості наратива».

Водночас багатоаспектний характер міжнародних економічних відносин обумовлює відповідну функціональну структуру інтересів України в її зовнішній економічній діяльності. Зокрема, сферами реалізації цих інтересів є зовнішня торгівля, трудова міграція, інвестиційне та фінансово-кредитне співробітництво [7, с. 222]. По суті, йдеться про зовнішньоекономічну діяльність резидентів України на міжнародних ринках товарів і послуг, робочої сили, грошей і капіталів. Варто наголосити, що, загалом, зазначеній функціональній структурі інтересів України у її зовнішній економічній діяльності відповідає і змістовний ряд аналітичних матеріалів, які протягом багатьох років створювались у СІАЗ НБУВ.

При цьому, в зв'язку зі значною глибиною інтеграції вітчизняної економіки до системи міжнародного поділу праці, питання української зовнішньої торгівлі розглядались не лише в спеціально підготовленій за цією темою аналітичній продукції, а й так чи так у матеріалах, присвячених розвитку ряду галузей та секторів української економіки. Наприклад, готувались аналітичні матеріали з питань поточного стану, проблем і перспектив розвитку газової та фармацевтичної промисловості, чорної металургії, продовольчого та оборонно-промислового комплексів, фінансового сектора України тощо.

Російська гібридна агресія проти України поставила на порядок денний цілий спектр проблем, у тому числі й зовнішньоекономічного характеру. На цей запит у СІАЗ НБУВ оперативно відреагували низкою аналітичних матеріалів, присвячених економічним аспектам гібридної війни Росії проти України.

Що ж стосується власне української зовнішньої торгівлі, то в аналітичних продуктах СІАЗ з цієї проблематики не лише констатувався поточний стан, а й окреслювались тенденції розвитку експортно-імпортних операцій, формування торгового балансу України та визначались проблеми розвитку української зовнішньої торгівлі. Наприклад, у період 2013–2018 рр., коли вітчизняна зовнішня торгівля зазнавала найбільших трансформацій, у СІАЗ НБУВ було спеціально підготовлено ряд аналітичних продуктів, присвячених проблемам розвитку саме цієї сфери економіки України.

Зокрема, вже в другій половині 2013 р. Росія розпочала запроваджувати всебічні адміністративні митні бар'єри, які блокували доступ українським товарам на російський ринок. Метою цих заходів було перешкоджання підписанню Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. По суті, це був провісник майбутньої російської агресії. Проте тоді не лише громадська думка, а й переважна більшість фахової спільноти (якщо судити з висловлювань у відкритих джерелах інформації) не передбачувала, які саме зміни відбуватимуться не лише у вітчизняній зовнішній торгівлі, а й усій системі міжнародних економічних відносин України.

У подальшому проведені в СІАЗ НБУВ дослідження та представлені у відповідних аналітичних продуктах (наприклад, проєкті «Україна: події, факти, коментарі») показали, що за останні більше, ніж шість років вітчизняна зовнішня торгівля зазнала впливу «Чорних лебедів». «Чорний лебідь» – це подія, що відповідає таким трьома ознакам. «По-перше, – виняткова, абсолютно несподівана й ніщо в минулому її не обіцяло. По-друге, вона справляє колосальний вплив. По-третє, людська природа змушує нас вигадувати їй пояснення заднім числом, відтак подія починає виглядати зрозумілою й передбачуваною» [14, с. 9–10]. Саме гібридна агресія Росії створила «Чорного лебедя» для міжнародних економічних відносин України.

Утім аналіз української зовнішньої торгівлі дав змогу окреслити деякі напрямки стратегічних дій (та відповідних стратегічних комунікацій) у

вітчизняній зовнішній торгівлі, реалізація яких дала б змогу послабити негативний вплив «Чорного лебедя» в цій сфері. Адже трансформація української зовнішньої торгівлі, що розпочалася в результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., починаючи з 2014 р. набула нових ознак, пов'язаних, насамперед, з гібридною війною Росії проти України.

Тому нині дуже гостро стоїть проблема товарної та географічної диверсифікації української зовнішньої торгівлі. Причому для України вельми актуальним є питання розвитку саме високотехнологічного експорту, який протягом тривалого часу орієнтувався саме на Росію та інші країни СНД. Важливо, щоб у процесі такої трансформації українська економіка не пішла шляхом деіндустріалізації. Звичайно, Україна повинна використовувати на світовому ринку свої конкурентні переваги у сфері виробництва продовольства. Тим більше, що зростання світового попиту на продовольство робить його вагомим інструментом не лише у сфері геоeкономіки, а й у сфері геополітики. Проте Україні при цьому вкрай важливо підвищувати у своєму експорті питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості, особливо високотехнологічної. Тут діяльність бізнесу і держави повинна об'єднуватись на основі національної зовнішньоторговельної політики. Зокрема, підприємці та експерти доволі багато нарікають на незадовільну роботу посольств і торгових представництв України за кордоном із підтримки просування українських товарів і послуг на іноземні ринки.

Попри те, що на перший погляд від «Чорного лебедя» постраждала насамперед вітчизняна зовнішня торгівля, однак ці непередбачувані чинники вплинули й на інші сфери української зовнішньоекономічної діяльності. Це певною мірою стосується трудової міграції української робочої сили за кордон. Протягом останнього десятиріччя цей процес зазнавав вагомих змін як у географічному аспекті, так і в плані його інтенсивності. Частина трудових мігрантів переорієнтувалась з Росії на країни Європейського Союзу.

Однак наголосимо, що статистичної інформації про цю сферу української зовнішньоекономічної діяльності значно менше, ніж про зовнішню торгівлю. Офіційний прямий облік трудової міграції як такої, на відміну від звітності про зовнішню торгівлю, практично відсутній. Лише останніми роками Державна служба статистики України проводить опитування з цього питання. Раніше цим займались лише відповідні інститути НАН України, як, скажімо, Інститут соціології та різні дослідницькі й маркетингові організації. Вони, до речі, виконують цю роботу і нині. Деякі дані відомчої статистики дають часткове уявлення про соціально-економічні аспекти трудової міграції. Це стосується, зокрема, даних Державної прикордонної служби про перетин державного кордону громадянами України та іноземцями або ж даних Національного банку про приватні грошові перекази в Україну та за її межі. Таким чином, в основі статистичних даних про трудову міграцію в Україні лежать, здебільшого,

результати обробки різноманітних соціологічних опитувань, а не прямих статистичних спостережень, як у випадку з вітчизняною зовнішньою торгівлею.

Тому відмова від проведення загального перепису населення України дуже сильно перешкоджає формуванню репрезентативної бази даних про стан трудової міграції населення за кордон нашої держави. Це створює додаткові перешкоди для формування державної стратегії та відповідних стратегічних комунікацій у цьому сегменті зовнішньоекономічної діяльності України.

Поряд з цим усе активніше трудову міграцію громадян України за кордон, особливо протягом останнього десятиріччя, висвітлюють ЗМІ. Правда, змістовна якість таких повідомлень, а отже і їх придатність для підготовки відповідних аналітичних продуктів, різниться доволі сильно. Деякі публікації насичені статистичними даними, ілюстровані діаграмами і супроводжуються коментарем фахівців з питань міграції, що робить їх корисними для вчених і практиків у галузі економіки, соціології, соціальної психології тощо, а отже – придатними для формування стратегічних комунікацій у сфері закордонної трудової міграції. Є публікації, в яких тема трудової міграції в тих чи тих її сегментах опрацьована доволі ґрунтовно: наводяться статистичні дані про заробітки в Україні та за кордоном, представлено погляди експертів, проаналізовано мотивацію трудових мігрантів тощо. Ці публікації також, хоча й меншою мірою, ніж попередні, придатні для формування стратегічних комунікацій з питань трудової міграції. У тих же випадках, коли повідомлення у ЗМІ про трудову міграцію українців за кордон представлені лише в публіцистичній формі, недостатньо репрезентативні за об'єктом, що висвітлюється, умовиводи кореспондентів мають більше емоційне, ніж раціональне обґрунтування, то можливості використання подібної інформації для формування відповідних стратегічних комунікацій мізерні.

Досвід роботи СІАЗ НБУВ доводить, що опрацювання згаданих вище видів джерел дає змогу бібліотекам створювати аналітичні продукти, придатні для інформаційного наповнення стратегічних комунікацій у сфері закордонної трудової міграції громадян України. Водночас великою проблемою для формування цих комунікацій, що заслуговує на окреме дослідження, є проблема адресата. Адже специфіка населення, як одного з адресатів таких комунікацій, полягає в наступному. Інформаційна діяльність населення та пов'язане з нею ухвалення економічних (господарських) рішень здійснюється індивідуально або в невеликих групах. Невисокий професійний рівень значної частини населення в галузі економіки обмежує його можливості в аналізі відповідної інформації. Переважна частина населення ухвалює економічні рішення на підставі власного досвіду та інтуїції, нерідко під впливом емоцій. Усе це в поєднанні зі значною недовірою до владних інституцій створює вагомі перешкоди для функціонування стратегічних комунікацій у сфері зовнішньої трудової міграції населення України.

Також досвід аналітичної роботи наукової бібліотеки свідчить, що подальша інтернаціоналізація вітчизняної економіки висуває нові вимоги до формування стратегічних комунікацій у сфері фінансових відносин України. Наприклад, значні обсяги фінансових операцій, пов'язаних з обслуговуванням боргових зобов'язань нашої держави, в тому числі й міжнародних, дуже сильно впливають на формування платіжного балансу і розвиток економіки України загалом. Причому останнім часом Україна взяла курс на зміну співвідношення сум державного боргу номінованого в іноземних валютах і в гривні в бік збільшення останніх. Це проявилось у зростанні протягом 2019 р. у 18,2 раза обсягів продажу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) нерезидентам України (іноземцям).

Таке стрімке зростання обсягів ОВДП у власності іноземців стало можливим завдяки відкриттю доступу іноземних портфельних інвесторів до українського фондового ринку через міжнародну систему торгівлі цінними паперами Clearstream. Причому до початку підключення українського фондового ринку до міжнародної системи Clearstream міністерство фінансів і Національний банк України готувались ґрунтовно і доволі довго.

Проте потужна експансія іноземців на ринок ОВДП сприяла зміцненню гривні. Наслідком цього стало недоотримання державою доходів від мита на імпортовані товари та деяких інших податкових платежів через непрогнозоване зміцнення гривні та невиконання Державного бюджету 2019 р. по доходах. Тому дедалі більшого стратегічного значення для України набуває проблема прогнозованості траєкторії розвитку її міжнародних фінансових відносин. За таких обставин зростає потреба в побудові варіантів сценаріїв розвитку економічної ситуації в Україні відповідно до вірогідного перебігу подій у світовій економіці. Досвід же роботи СІАЗ НБУВ свідчить, що відповідні аналітичні матеріали можуть використовуватись при формуванні стратегічних комунікацій української економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Київ : Основи, 1997. 390 с.
2. Портер М. Международная конкуренция. М. : Междунар. отношения, 1993. 896 с.
3. Херринг Я. П. Основные темы разведывательной информации: процесс выявления и конкретизации потребностей организации. *Конкурентная разведка: Уроки из окопов* / под ред. Д. Е. Прескотта и С. Х. Миллера. М. : Альпина Паблишер, 2003. С. 256–274.
4. Хант Ч., Зартарьян В. Разведка на службе вашего предприятия. Киев : Укрзакордонвизасервис, 1992. 160 с.
5. Стратегічні комунікації : підруч. для студентів закл. вищ. освіти. Київ : Вадекс, 2019. 446 с.
6. Почепцов Г. Г. Стратегический анализ : стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Киев : Дзвін, 2004. 336 с.

7. Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України. Тернопіль : Новий колір, 2016. 812 с.
8. Муковський І. Т., Міщенко А. Г., Шевченко М. М. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах. Київ : Кондор, 2012. 224 с.
9. Антошкіна Л. І., Стеченко Д. М. Методологія економічних досліджень. Київ : Знання, 2015. 311 с.
10. Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського : зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 52. URL: http://np.nbuv.gov.ua/cgi-bin/np/jrn.exe?Z21ID=&I21DBN=EN&P21DBN=NP&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all_en&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=ID=&S21STR=UJRN-0000946409; Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського : зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 53. URL: http://np.nbuv.gov.ua/cgi-bin/np/jrn.exe?Z21ID=&I21DBN=EN&P21DBN=NP&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all_en&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=ID=&S21STR=UJRN-0000947240.
11. Кулицький С. Аналітична діяльність бібліотеки як засіб ідентифікації, верифікації та позиціонування стратегічних комунікацій національної економіки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 199–214. URL: http://np.nbuv.gov.ua/cgi-bin/np/jrn.exe?I21DBN=EN&P21DBN=np&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta_en&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=npnbuimviv_2019_52_16.
12. Тимчук Л. І. Цифрові наративи в навчанні майбутніх магістрів освіти: історія, реалії, перспективи розвитку. Київ : САММІТ-КНИГА, 2016. 390 с.
13. Кулицький С. Теоретико-методичні аспекти бібліотечного соціально-комунікативного дослідження економічних наративів трансформаційного суспільства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 50. С. 47–64. URL: http://np.nbuv.gov.ua/cgi-bin/np/jrn.exe?I21DBN=EN&P21DBN=np&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta_en&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=npnbuimviv_2018_50_6.
14. Талєб Н. Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. Київ : Наш формат, 2017. 392 с.